

MEDIÁRIUM

TÁRSADALOM – EGYHÁZ – NEVELÉS

2019.

XIII. évfolyam 2–3. szám

Debrecen

MEDIÁRIUM

TÁRSADALOM – EGYHÁZ – NEVELÉS

Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet

2019. XIII. évfolyam 2–3. szám

Szerkesztőség: 4026 Debrecen, Kálvin tér 16.
Telefon: +36 20/965 2921
E-mail: *barathb@drhe.hu; vitez.ferenc@drhe.hu*

Felelős kiadó: Kustár Zoltán rektor

Készült a Kapitális Nyomdában, Debrecenben
Felelős vezető: ifj. Kapusi József

ISSN 1789–0357

Szerkesztőség:

KUSTÁR ZOLTÁN (főszerkesztő)

BARÁTH BÉLA LEVENTE, VITÉZ FERENC (felelős szerkesztők)

BEREK SÁNDOR, BODA ISTVÁN, FENYŐ IMRE, GONDA LÁSZLÓ,
KMECZKÓ SZILÁRD, OLÁH RÓBERT, PUSZTAI GABRIELLA (szerkesztők)

A borítót készítette: Tímár Tamás – TT Play Kft.

Megrendelhető a szerkesztőség címén.

Kéziratokat a felelős szerkesztők e-mail címére várunk
(*barathb@drhe.hu; vitez.ferenc@drhe.hu*).

Szerkesztőségünk a beérkezett kéziratokat Expert Peer Review eljárással lektorálja.

A meg nem rendelt, el nem fogadott kéziratokat nem őrizzük meg.

A *Mediárium* elérhetősége a világhálón: <http://epa.oszk.hu/01500/01515>

TARTALOM

Scientia ac Educatio

- NÉMETH ÁRON
Érzelmek az Őszövetségben
Interdiszciplináris megközelítések 5
- KMECZKÓ SZILÁRD
„A munkaszervezés szemmel láthatóan
jobb volt a tavalyinál...”
*A meggyőzés módzatai a Sánta Ferenc Húsz óra című regényében
közölt termelősövetkezeti vezetőségi ülés jegyzőkönyve alapján* 16
- BEREK SÁNDOR
Cigány/roma irodalmi reprezentációk Magyarországon
a *Vasárnapi Ujságban* 1874–1891 között 28

Nevelés

- PINCZÉSNÉ PALÁSTHY ILDIKÓ
Tanítóvá lenni 54

Műhely

- BERTHA ZOLTÁN
A közép-európaiság mint eszme és poétikum
magyar népi írók gondolkodásában 72
- KARÁDI ZSOLT
A protestáns Áprily 82

Kritika

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ

Adjátok vissza a kultúránkat

Vitairat és elemzés

Wass Albert: A funtineli boszorkány filmadaptációjához 94

Szemle

T. NÉMETH LÁSZLÓ

Egyháztörténeti monográfia

a „sok ellentmondással tele” időszakról

(Bertalan Péter: Az „ellenállástól” a kompromisszumig –

Az állam és az egyházak küzdelme a Kádár-korszakban

1957–1968) 112

VITÉZ FERENC

„A Nyugat franciájá” -tól a magyarul megszólaló

francia versekig

(Karádi Zsolt: Franciák és magyarok.

Tanulmányok a francia és a magyar irodalomról) 116

KOVÁCS GERGELY

A sokszínűség dicsérete. *Varietas delectat*

(Cultural Encounters – New Perspectives in English

and American Studies. Kultúrák, kontextusok, identitások 1.

Szerkesztette: Gaál-Szabó Péter, Csillag Andrea, Veres Otília

és Kmeczkó Szilárd) 122

VITÉZ FERENC

Isten kertjének szimbolikus keretei

Avagy: „A szobanövény is ember” Lente István

Hortus Dei festménysorozatán 130

E SZÁMUNK SZERZŐI

140

Érzelmek az Ószövetségben

*Interdiszciplináris megközelítések**

Az érzelmek témája kiemelt figyelmet kapott a közelmúlt tudományos kutatásaiban, annak több területén is. (Kruger 2005, 187; Wagner 2012, 27; Kruger 2015, 395) A szakemberek szerint a 20–21. század fordulóján ún. „*emotional turn*” vagy „*emotional boom*” történt az antropológiai, szociológiai és kulturális kutatásokban, s nem maradt érintetlenül az ókori Közel-Kelet és az Ószövetség kutatásának területe sem. (Wagner 2012, 30)

Andreas Wagner egy nagyon egyszerű vizsgálattal szemlélteti mindezt, mely szerint az 1800 és 2000 között megjelent, a Google Books adatbankjában digitalizált (német) könyvek anyagában különösen az utóbbi fél évszázadban szignifikánsan megemelkedtek az „emóció/érzelem” (*Emotion*), „emocionalitás” (*Emotionalität*) és „érzelemkutatás” (*Emotionsforschung*) kifejezések előfordulásai. A World Cat bibliográfiai rendszer az 1980–2011 közötti időszakból 74.120 olyan könyvet tartalmaz, melyek tárgyszavai közt szerepel az „*Emotion*” szó, míg az 1980 előtti időszakból mindössze 4.578 ilyen témájú könyvet regisztrál a rendszer. (Wagner 2012, 26–30) Wagner „rögtönzött” vizsgálata csak amolyan kulcslyukon át készített pillanatkép, ám minden esetlegessége és felületessége ellenére is vélhetően valósághoz közeli tendenciákat mutat ki.

Szintén ezt a megnövekedett érdeklődést igazolhatja vissza, hogy 2015-ben a „*Legjobb animációs film*” kategóriában egy olyan alkotás nyerte a Golden Glob-ot, a BAFTA-t és az Oscart is, mely az öt alapérzelemről szól: *Agymanók (Inside Out)*. A kommunikáció érzelmközvetítő szerepének jelentőségét mutatja, hogy 2018-ban egy okostelefon-cég kifejlesztette a *Facing Emo-*

---

* A Debreceni Református Hittudományi Egyetem *Scientia ac Educatio* konferenciáján, 2019. április 10-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

tions nevű ingyenes applikációt, mellyel az okostelefon elemzi az emberi arc-mimikát, annak legapróbb jeleit is, majd hanggá, egyszerű és kifejező dallamokká formálva továbbítja a felismert érzelmet/hangulatot a felhasználóknak, hogy ezáltal a látássérültek is pontos információkat kaphassanak beszélgetőpartnerük aktuális érzelmi állapotáról, és az emocionális kommunikáció teljesebb résztvevői lehessenek. Hasonló fejlemény az elektronikus szöveges üzenetek és a közösségi oldalak hangulatjeleinek, az emotikonoknak és emodzsignak a megjelenése és villámgyors elterjedése. Ráadásként az *emoji* (tehát az *emodzsi*) kifejezést az Oxford Dictionaries 2015-ben megválasztotta az év szavának, megelőzve a rövid listán olyan szavakat is, mint például a *brexit* vagy a *refugee*.¹

Az érzelmek világa iránti felfokozott érdeklődés, beleértve a tudományos érdeklődést is, az ószövetség-kutatásban is tetten érhető. Az érzelmek, emóciók ószövetségi kutatása viszonylag friss területnek számít, (Staubli 2018, 253; Janowski, 2019, 161) különösen a 2000-es évektől nő meg az ezzel kapcsolatos publikációk száma. Közös jellemzője és egyben újdonsága ezeknek a biblikus kutatásoknak, hogy interdiszciplináris nyitottsággal közelítenek a témához. A bibliai tudományok mellett fontos szerepet kap például a történeti pszichológia, a történeti antropológia, a kognitív nyelvészet, valamint a vizuális antropológia.

Ebben a mostani tanulmányban arra szeretnék példákat hozni, hogy – az interdiszciplinaritás mentén – milyen új szempontok kerültek az ószövetség-kutatás látóterébe, illetve milyen eredmények kerültek így felszínre az utóbbi időben.

1. Kognitív nyelvészet – metaforaanalízis

A fogalmi metaforák analízisének módszerét a kognitív nyelvészettől kölcsönözheti a bibliatudomány, amikor azt kívánja vizsgálni, miként beszél az Ószövetség az ember érzelmeiről, és a szövegek, a „beszédmód” alapján milyen képek és képzetek kapcsolódnak az ember érzelmvilágához, az emóciók működéséhez.

---

¹ <https://languages.oup.com/press/news/2019/7/5/WOTY> (2019. 10. 02.)

Az ószövetségi érzelmekutatásnak két alapvető nehézséggel kell szembenéznie. Mindkettő abból a tényből ered, hogy az ószövetségi antropológia alapvetően egyetlen szövegen, a héber nyelvű Ószövetségen keresztül hozzáférhető. Az érzelmekutatás ebből adódó egyik nehézsége filológiai-terminológiai természetű, a másik pedig a szövegek történeti-kulturális meghatározottságából fakad.

A filológiai-terminológiai alapprobléma, hogy az Ószövetség héber szövegében nincs olyan standard metakifejezés, átfogó fogalom, amit érzelmként, emócióként fordíthatnánk, vagy igeiként általában kifejezné, amikor az ember érzelmeket él át. (Janssen–Kessler 2009, 107–112; Mirguet 2016, 442–465)² Listaszerű gyűjteményt sem ismerünk az Ószövetségből, mely a teljesség igényével venné számba az érzelmeket. Az Ószövetség az emóciókat nem általában definiálja, hanem konkrétan, esetekre és élethelyzetekre vonatkozóan nevezi meg őket, sokszor metaforák, metonímiák segítségével. (Janssen–Kessler 2009, 107; Zwickel 2012, 1)

További nehézség, hogy bár az ember vélhetően az érzelmek terén is rendelkezik korokon és kultúrákon átívelő konstansokkal, az emóciók részben társadalmi konstrukciók, és történeti jellegük van. (Wagner 2012, 34) A *homo sapiens* kialakulása óta az ember pszichológiai és fiziológiai szempontból lényegesen nem változott, így számolhatunk valamilyen univerzális érzelmi alappal, mivel azonban az érzelmek nem kizárólag fiziológiai és pszichológiai jelenségek, hanem társadalmi konstrukciók is egyben, ezért nem zárhatjuk ki a kulturális különbségeket. (Oatley–Jenkins 2001, 77–78) A kulturálisan viszonylagos faktorok közé tartozik az, ahogyan egy kultúra az emóciókról gondolkodik, beszél, azokat értelmezi, ahogyan az érzelmeket modellezi, az emóciókat a testhez vagy a pszükhéhez viszonyítja, ahogyan az érzelmekiváltókat azonosítja. (Bender 2009, 302; Wagner 2012, 35; Müller 2014, 219)

Mindkét problémára egy lehetséges megoldást kínál a fogalmi metaforák analízise. Az ószövetségi érzelmekutatásba Paul A. Kruger (2000) kezdte el bevonni a metaforaanalízis kognitív nyelvészeti megközelítését, követte őt Zacharias Kotzé (2004) és mások, majd Andreas Wagner elindított a Berni Egyetemen egy kutatási projektet, amely a történeti érzelmekutatás inter-

---

² Az érzés igei kifejezője a héberben lehet például az általános értelmű *rá'áh* „látni”, a *tá'am* „ízlelni” és a *jáda'* „tudni, ismerni”. (Wagner 2014, 23)

diszciplináris modelljeként alkalmazza a metaforák analízisét.³ A 2013–2017 között zajló projekt több konferencia-előadást, tanulmányt, könyvet is eredményezett a témában. A módszer alapját George Lakoff és Mark Johnson mára klasszikussá lett teóriája jelenti. Az elmélet szerint a metafora nem zárólag egy sajátos nyelvi szerkezet, mely főleg a poétikát és a retorikát jellemzi, hanem olyan fogalmi szerkezet, mely minden ember sajátja. A hétköznapi gondolkodásunkat, beszédünket, fogalmi rendszerünket, tetteinket ilyen fogalmi metaforák határozzák meg. (Lakoff–Johnson 1980, 3)

A következőkben a „félelem” példáján mutatjuk be, hogy a félelem érzéséről való mai gondolkodásunkhoz képest mit találunk egy ókori közel-keleti nép iratában, a héber nyelvű Ószövetségben.

(1.1.) Első példaként azt vizsgáljuk, amikor egy érzelem – esetünkben a félelem – azonos módon jelenik meg az ókorban, egy közel-keleti kultúrában és napjaink európai gondolkodásában. A félelemmel kapcsolatos leggyakoribb elképzelés az Ószövetségben, hogy a FÉLELEM EGY ELLENSÉG.

Ebben az esetben az Ószövetség a mai nyugati kultúrával azonos módon használ egy fogalmi metaforát. A magyar nyelvben is ezt a konceptualizálódást fedezhetjük fel, amikor azt mondjuk, hogy „*valakire rátör a félelem*”, „*halálosan megijedt*”, „*valaki nem tudja leküzdeni a félelmeit*”, „*valahol támadt egy kis ijedtség*”, „*valakiben félelem támad*”, „*valaki legyőzte a félelmeit*”. (Bańcerowski 2005, 205–206)

Az Ószövetség héber szövege ehhez hasonlóan gyakran beszél arról, hogy a félelem, vagy a rettegés/reszketés katonai megszállás formájában „*elfogja, legyűri*” (*‘áchaz*) az embert. Más helyeken olvashatjuk, hogy a félelem „*megtámadja, legyőzi*” (*cházaq*) az embert (Gillmayr-Bucher 2010, 282; Kipfer 2016, 54–55): „... *Moáb hatalmasait rettegés szállja meg...*” (Ex 15,15, Károli) „*Ha csak rá gondolok is, megrémülök, és reszketés fogja el testemet.*” (Jób 21,6); „*Népem összetörése engem is összetört; gyászolok, rémület fogott el.*” (Jer 8,21)

---

³ „*Emotionen im Alten Testament. Sprachlich orientierte Metaphernanalyse als interdisziplinäres Modell historischer Emotionsforschung*” (Theologische Fakultät, Universität Bern, 2013. 09. 01. – 2017. 12. 31.)

Mindez egybevág azzal a felismeréssel, mely szerint az Ószövetség legtöbbször úgy beszél az érzelmekről, mint amelyek kívülről érkeznek, akár a testen kívül is keletkezhetnek, emiatt nem teljesen kontrollálhatóak az ember számára. (Wagner 2012, 59–60; Németh 2019, 254–256)

(1.2.) Felfedezhető az is, hogy a kultúrkörünkből jól ismert és gyakran használt fogalmi metafora csaknem teljességgel mellőzött az Ószövetségben. A FÉLELEM FOLYADÉK EGY TARTÁLYBAN fogalmi metafora áll a háttérben, amikor azt mondjuk: „*valakit félelem tölt el*”; „*valaki tele van félelemmel*”; „*ijedség van bennem*”, „*félelem van valakinek a szemében/szívében*”. (Bańcerowski 2005, 204) Andreas Wagner több tanulmányban is arra a következtetésre jut, hogy bár az Ószövetség ismeri a TEST EGY TARTÁLY fogalmi metaforát,⁴ az érzelmek vonatkozásában ennek használata egyáltalán nem jellemző.

A görög-nyugati gondolkodásban uralkodó metaforának számít, hogy a test tárolóedényként, tartályként tartalmazza az érzelmeket, és az ember így „*tele lehet*”, illetve „*megtelhet*” például félelemmel. (Kövecses 2004, 146; Wagner 2012, 44) Az ószövetségi gondolkodásra ez nem jellemző, és semmi esetre sem kizárólagos vagy alapvető, hogy az érzelmek a bensőben, a szívben „*laknának*”, az emberben keletkezzenek, az ember tárolója, tartálya lenne az érzelmeknek. (Wagner 2012, 53, 58; Müller 2014, 227–228; Kipfer 2016, 52; vö. Kruger 2015, 406–407) A héberben a „*megtelni*” ige (*málé*) általában nem fordul elő érzelmek vonatkozásában, a néhány kivétel a kései Eszter könyvében koncentrálódik, illetve a prófétai küldetés sajátosságaként jelentkezik. (Vö. Németh 2019, 254–256)

(1.3.) Az előző eset fordítottjára is találunk példát, amikor egy, az Ószövetségben megjelenő fogalmi metafora saját kulturális kontextusunkban szinte teljesen ismeretlen. A kognitív nyelvészet mindeddig nem írta le azt a fogalmi metaforát, mely szerint a FÉLELEM EGY RUHA.

Az ószövetségi érzelmekutatás azonban felszínre hozta, hogy ha nem is gyakran, de Ezékiel könyvében többször felmerül, hogy a félelem, rettegés

---

⁴ A bibliai héberben az emberi test lehet például a bölcsesség, az erő, a hatalom, az ítélet tartóedénye. Nem véletlen, hogy a Közel-Keleten számos ókori antropomorf kerámia került elő az ásatások során. (Kipfer-Schroer 2015, 2, 14)

ruhadarabként takarhatja be (*kászáh*) az embert, illetve fel lehet venni (*lábés*), mint egy öltözéket (Kipfer 2016, 60–61, 65, 68): „Zsákruhát öltenek fel, rettegés takarja be őket...” (Ez 7,18, vö. Zsolt 55,6); „A király gyászolni fog, a fejedelem megdöbbenésbe öltözik, és az ország népét rémület bénítja meg.” (Ez 7,27); „Leszáll majd trónjáról a tengeri országok összes fejedelme, leteszik palástjukat, és levetik tarka ruháikat. Rémületbe öltöznek...” (Ez 26,16).

Hasonló konceptuális metaforát találhatunk a szégyen (Jób 8,22; Zsolt 35,26; 44,16; 69,8; 109,29) és az öröm (Zsolt 30,12) érzelmeivel kapcsolatban is. (Bassom 2009, 125) Valamely érzelem, akár a félelem „felöltözése” a nyugati kultúrában nem jellemző metafora. A hétköznapi magyar nyelvben sem használatos ilyen formula, ám a „félelem levetkőzése” mégis olyan megfogalmazás, mely szintén a ruha-metaforát feltételezi a háttérben.

2. Vizuális antropológia – ikonográfiai megközelítés

Nemcsak szövegeken, hanem képeken, ábrázolásokon keresztül is vizsgálhatóak az emberi érzelmek. Nem kérdés, hogy ma az érzelmek képi ábrázolásának virágkorát éljük – mint Silvia Schroer fogalmaz egy tanulmányában: „smiley-társadalom” vesz minket körül. (Schroer 2017, 151)

A Facebook a „tetszik” és „nemetszik” gombok alkalmazásával lehetővé tette, hogy a közösségi oldalakon a felhasználók folyamatosan véleményt nyilvánítsanak, ugyanakkor ezzel egyértelmű emóciókat is kifejezésre juttatnak. Néhány évvel ezelőtt szükségessé vált újfajta lájk-gombok bevezetése, melyek segítségével az eddigieknél még differenciáltabban jelezhetjük érzelmi reakcióinkat a megosztott tartalmakkal kapcsolatban. Univerzálisan dekódolható piktogramokkal tudathatjuk, ha valami tetszik, ha valami a szeretet érzését váltja ki belőlünk, esetleg viccesnek találjuk, vagy éppen elszomorít, meglep, feldühít, amit látunk vagy olvasunk. Persze, a közösségi oldal sokat profitálhat abból, ha az adataikon és szokásaikon túl a felhasználók érzelmeibe is bepillantást tud adni, lehetővé téve a hirdetőknél, hogy érzelmi statisztikák alapján célozzanak meg termékeikkel. Az sms hangulatjeleinek továbbfejlesztéseként az interneten chatelők ma már több száz piktogram közül választhatnak, melyek jó része hangulatjel, vagyis az aktuális érzelmi állapotot kommunikáló stilizált arckifejezés.

Ha az érzelmek képek formájában is megjeleníthetőek, akkor felmerül a kérdés, hogy ókori közel-keleti ábrázolások vagy figuratív tárgyi emlékek alkalmasak lehetnek-e arra, hogy emóciókat vizsgáljunk, és közelebb kerüljünk az ókori közel-keleti ember érzelmvilágához. Sivia Schroer két tézist állít fel ezzel kapcsolatosan:

(2.1.) Az ókori közel-keleti képek nem magát az emóciót ábrázolják, hanem mindig az érzelem konvencionális-kulturális kifejeződését. Nem a szomorúságot, hanem a temetkezés és a gyász rítusát, nem az örömet, hanem a táncmozdulatot vagy a lakomát. Nem az egyén érzelmvilága, hanem a társadalmi konvenció a fontos. (Schroer 2017, 149–151; hasonlóan Janowski 2019, 163)

Az Ószövetségben az érzelmek szoros kapcsolatban vannak az ember saját testi mivoltával, hiszen a testében érzékeli az őt érő emóciókat, a zsigerei szeizmográfként jelzik az érzelmi folyamatokat (Schroer–Staubli 1998, 75–79; Smith 1998, 427–436; Mumford 1992, 93; Wolff 2001, 67–68, 91–93; Kruger 2015, 401; Mirguet 2016, 451, 455):⁵ „Mennyire gyöttrődik egész bensőm, a szívem összeszorul! Háborog a szívem, nem hallgathatok, mert lelkem hallja már a kürtszót, a harci riadót!” (Jer 4,19)

Emellett azonban lényeges szerepet játszik az érzelmek kommunikatív-szociális dimenziója, (Janowski 2019, 160–161, vö. Gillmayr-Bucher 2010, 280–281) és a vizualizáció során ez az, ami megragadhatóvá válik. A belső érzelmi folyamatok az által válnak láthatóvá, ha egy kép bemutatja, hogy milyen hagyományos formában ágyazódik be az adott érzelem a kultúrába. És ez a kiábrázolás tulajdonképpeni célja, hiszen nem az individuális érzelmek pszichológiai-biológiai helye, hanem az érzelmek feldolgozásának társadalmi normái, a rítusok, a kulturális szerepek állnak az érdeklődés igazi fókuszában. Az érzelem szociális dimenziója olyannyira fontos, hogy egy „hivatalos” siratóasszony gesztusai és jajkiáltásai akkor is képviselik a közösség

---

⁵ Az érzelmek szomatikus megnyilvánulásaival, fiziológiai effektusokkal gyakran és sokféle formában találkozhatunk az Ószövetségben. Az emóciók érzékelésének helye lehet pl. a vese (*kiljáh*); máj (*kábéd*); szív (*léb, lébáb*); lélek (*nefes*), belek, belsőségek, benső (*mé'im, qereb*); has, anyaméh (*rechem, beten*); orr (*'af*); csont (*'ecem*); szem (*'ajin*); fej (*rós*), térd (*berek*), láb (*regel*).

gyászát és szomorúságérzését, ha ő személy szerint érzelmileg közvetlenül nem érintett. (Schroer 2017, 150)

(2.2.) A mai „smiley-társadalom”-ban különösen is tapasztaljuk, hogy az érzelmek leginkább a mimika, az arckifejezés segítségével ismerhetőek fel. Ezzel szemben az ókori közel-keleti művészetben a mimika gyakorlatilag nincs jelen. (Zwickel 2012, 1–2; Schroer 2017, 151; Staubli 2018, 253)

Az ókori emberre is nyilvánvalóan igaz, hogy többek között arckifejezésekkel kommunikálta érzelmeit, mint ami a gesztusokkal együtt természetes része az emberi beszédaktusnak. (Köhmoos 2009, 383–384; 389–391) Az is valószínű, hogy a mimika a legalapvetőbb érzelmek kifejezésénél a maival közel azonos lehetett. (Bender 2009, 306; Wagner 2012, 34)

Kainról azt olvashatjuk, hogy nagy haragra gerjedt, és „leesett az arca” (Gen 4,5), azaz lesütötte a tekintetét/szemét. Nehémiás könyvében ez áll: „Nem szoktam előtte kimutatni a szomorúságomat, ezért így szólt hozzám a király: Miért szomorú az arcod? Hiszen nem vagy beteg! Nem lehet ez más, csak a szív szomorúsága!” (Neh 2,1–2*) Jób mondja egyik beszédében: „El akarom felejteni panaszomat, vidámra akarom változtatni arcomat”. (Jób 9,27) A prédikátor tanítása szerint: „A bölcsesség derűssé teszi az ember arcát, és kemény arcvonásai meggyűlölnék”. (Préd 8,1) Az ókori keleti művészet azonban – egyes kategorikus vélemények szerint kizárólag – gesztusok, kézmozdulat és testtartás segítségével ábrázol érzelmeket, (Zwickel 2012, 2; Schroer 2017, 151; Keel 2017, 34–36; Cornelius 2017, 126) a mimika érvényesítése nem része az ábrázoló művészet intencióinak.

Tény, hogy a hellenizmus előtt a Közel-Keleten sztereotip vagy idealizált módon ábrázolták az arcokat, vélhetően nem is törekedtek arra, hogy érzelmeket jelenítsenek meg. (Zwickel 2012, 2; Staubli 2018, 253; Schroer 2017, 249, 151; Bonatz 2017, 58) Az egyiptomi mesterek képesek voltak érzékeltetni a különbséget egy egyiptomi és egy núbiai arc között, érzelmekkel mégsem foglalkoztak az arcok ábrázolásánál. (Schroer 2017, 151)

Különösen szokatlan érzelmek bármilyen kimutatása az uralkodóportrékon. Az ókori uralkodók ábrázolásánál általában nem a személyiséget magát vagy a személy aktuális állapotát örökítették meg, hanem az általa képviselt vagy tőle elvárt társadalmi szerepet ábrázolták. (Keel 2017) Érzelmet közvetítő arckifejezésekre Izak Cornelius hoz néhány példát, a ritka kivételek

egyike a „nimrúdi Mona Lisa” vagy „Kelet Mona Lisája” (Kr. e. 8. sz.) névre keresztelt elefántcsontból készült női fej. (Cornelius 2017, 137–138)

A kutatók próbaként bevetették a Microsoft Project Emotion API érzelemazonosító programot, mely százalékosan mutatja ki, hogy az öt alapérzelem milyen megoszlásban érzékelhető az arcon. Ókori képekkel is kipróbálták, de nem működött megbízhatóan, mert képminőségtől függően különböző eredményeket adott a program ugyanarról a portréről. (Kipfer 2017, 7)

3. Összegzés

A fent bemutatott példákon keresztül az ószövetségi érzelmekutatás aktuális helyzetébe kívántunk betekintést adni, kiemelve és példákkal illusztrálva, hogy a kognitív nyelvészet és a vizuális antropológia módszereinek bevonása, hogyan képes gazdagítani a bibliatudományt.

A bibliai szövegek háttérben beazonosított fogalmi metaforák segítenek az érzelmeket kultúraspecifikusan megragadni, a vizuális antropológia pedig az ószövetségi érzelmek kommunikatív-szociális dimenziójára irányítja rá a figyelmet.

IRODALOM

- BAŃCZEROWSKI, Janusz (2005): A félelem tartományába tartozó negatív érzelmek konceptualizációjáról. *Magyar Nyelvőr* 129 (2), 202–208.
- BASSOM, Alec (2009): A Few Metaphorical Source Domains for Emotions in the Old Testament. *Scriptura* 100, 121–128.
- BENDER, Andrea (2009): Heiliger Zorn im 'Paradies'? Emotionen im Kulturvergleich. In: WAGNER, A. (Hg.): *Anthropologische Aufbrüche. Alttestamentliche und interdisziplinäre Zugänge zur historischen Anthropologie* (FRLANT 232). Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 297–318.
- BONATZ, Dominik (2017): *Der stumme Schrei. Kritische Überlegungen zu Emotionen als ein Untersuchungsfeld der altorientalischen Bildwissenschaft*. In: KIPFER, S. (ed.): *Visualizing Emotions in the Ancient Near East* (OBO 285). Academic Press – Vandenhoeck & Ruprecht, Fribourg – Göttingen, 55–74.

- CORNELIUS, Izak (2017): „The eyes have it and the benign smile” – The Iconography of Emotions in the Ancient Near East. From Gestures to Facial Expressions? In: KIPFER, S. (ed.): *Visualizing Emotions in the Ancient Near East* (OBO 285). Academic Press – Vandenhoeck & Ruprecht, Fribourg – Göttingen, 123–148.
- GILLMAYR-BUCHER, Susanne (2010): Emotion und Kommunikation. In: FREVEL, Ch. (Hg.): *Biblische Anthropologie. Neue Einsichten aus dem Alten Testament* (Quaestiones disputatae 237). Herder, Freiburg im Breisgau, 279–290.
- JANOWSKI, Bernd (2019): *Anthropologie des Alten Testaments. Grundfragen – Kontexte – Themenfelder*. Mohr Siebeck, Tübingen.
- JANSSEN, Claudia – KESSLER, Rainer (2009): *Emotionen*. In: CRÜSEMANN, F. (Hg.): *Sozialgeschichtliches Wörterbuch zur Bibel*. Gütersloher Verlagshaus, München, 107–112.
- KEEL, Othmar (2017): *Porträts altorientalischer Herrscher? Individualität oder Rolle*. In: KIPFER, S. (ed.): *Visualizing Emotions in the Ancient Near East* (OBO 285). Academic Press – Vandenhoeck & Ruprecht, Fribourg – Göttingen, 27–54.
- KIPFER, Sara – SCHROER, Silvia (2015): Der Körper als Gefäß. *Lectio Difficilior* 2015 (1), http://www.lectio.unibe.ch/15_1/kipfer_schroer_der_koerper_als_gebraeuss.html (2019. 10. 3.)
- KIPFER, Sara (2016): Angst, Furcht und Schrecken. Eine kognitiv-linguistische Untersuchung einer Emotion in biblischen Hebräisch. *Journal of Northwest Semitic Languages* 42 (1), 15–79.
- KIPFER, Sara (2017): Visualizing Emotions in the Ancient Near East. An Introduction. In: UÓ (ed.): *Visualizing Emotions in the Ancient Near East* (OBO 285). Academic Press – Vandenhoeck & Ruprecht, Fribourg – Göttingen, 1–23.
- KOTZÉ, Zacharias (2004): A Cognitive Linguistic Approach to the Emotion of Anger in the Hebrew Bible. *Hervormde Theologiese Studies* 60 (3), 843–863.
- KÖHLMOOS, Melanie (2009): *In tiefer Trauer. Mimik und Gestik angesichts von Tod und Schrecken*. In: WAGNER, A. (Hg.): *Anthropologische Aufbrüche. Alttestamentliche und interdisziplinäre Zugänge zur historischen Anthropologie* (FRLANT 232). Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 381–394.
- KÖVECSES, Zoltán (2004): *Metaphor and Emotion. Language, Culture, and Body in Human Feeling* (Studies in Emotion and Social Interaction. Second Series). Maison des Sciences de l’Homme – Cambridge University Press, Cambridge.
- KRUGER, Paul A. (2000): A Cognitive Interpretation of the Emotion of Anger in the Hebrew Bible. *Journal of Northwest Semitic Languages* 26 (1), 181–193.
- KRUGER, Paul A. (2005): Depression in the Hebrew Bible. An Update. *Journal of Near Eastern Studies* 64 (3), 187–192.
- KRUGER, Paul A. (2015): Emotions in the Hebrew Bible. A Few Observations on Prospects and Challenges. *Old Testament Essays* 28 (2), 395–420.
- LAKOFF, George – JOHNSON, Mark (1980): *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, Chicago – London.

- MIRGUET, Françoise (2016): What is an “Emotion” in the Hebrew Bible? An Experience that Exceeds Most Contemporary Concepts. *Biblical Interpretation* 24, 442–465.
- MUMFORD, David B. (1992): Emotional Distress in the Hebrew Bible Somatic or Psychological? *British Journal of Psychiatry* 160 (1), 92–97.
- MÜLLER, Katrin (2014): *Lieben ist nicht gleich lieben. Zur kognitiven Konzeption von Liebe im Hebräischen*. In: WAGNER, A. (Hg.): *Göttliche Körper – Göttliche Gefühle. Was leisten anthropomorphe und anthropopathische Götterkonzepte im Alten Orient und Alten Testament?* (OBO 270). Academic Press – Vandenhoeck & Ruprecht, Fribourg – Göttingen, 227–228.
- NÉMETH ÁRON (2019): Prófétaí emóciók. Megjegyzések az ószövetségi próféta-ság antropológiai aspektusaihoz. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Theologia Reformata Transylvanica* 64 (1), 248–262.
- OATLEY, Keith – JENKINS, Jennifer M. (2001): *Érzelmeink* (Osiris tankönyvek). Osiris, Bp.
- SCHROER, Silvia – STAUBLI, Thomas (1998): *Die Körpersymbolik der Bibel*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 75–79.
- SCHROER, Silvia (2017): *Kulturelle Rollen – keine Gefühle! Eine Response zu Izak Cornelius*. In: KIPFER, S. (ed.): *Visualizing Emotions in the Ancient Near East* (OBO 285). Academic Press – Vandenhoeck & Ruprecht, Fribourg – Göttingen, 149–155.
- SMITH, Mark S. (1998): The Heart and Innards in Israelite Emotional Expressions. Notes from Anthropology and Psychobiology. *Journal of Biblical Literature* 117 (3), 427–436.
- STAUBLI, Thomas (?2018): *Ikongraphische Quellen als Grundlagenmaterial für die Rekonstruktion anthropologischer Themen der Südlevante*. In: OORSCHOT, J. van – WAGNER, A. (Hg.): *Anthropologie(n) des Alten Testaments* (Veröffentlichungen der wissenschaftlichen Gesellschaft für Theologie 42). Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig, 241–264.
- WAGNER, Andreas (2012): *Emotionen in alttestamentlicher und verwandter Literatur. Grundüberlegungen am Beispiel des Zorns*. In: EGGER-WENZEL, R. – CORLEY, J. (eds.): *Emotions from Ben Sira to Paul* (DCLY 2011). De Gruyter, Berlin, 27–68.
- WAGNER, Andreas (2014): *Menschenkörper – Gotteskörper. Zur Einführung*. In: UŐ (Hg.): *Göttliche Körper – Göttliche Gefühle. Was leisten anthropomorphe und anthropopathische Götterkonzepte im Alten Orient und im Alten Testament?* (OBO 270). Academic Press – Vandenhoeck & Ruprecht, Fribourg – Göttingen, 1–28.
- WOLFF, Hans Walter (2001): *Az Ószövetség antropológiája* (Pápai Teológiai Könyvek). Harmat – PRTA, Bp.
- ZWICKEL, Wolfgang (2012): The Iconography of Emotions in the Ancient Near East and in Ancient Egypt. In: EGGER-WENZEL, R. – CORLEY, J. (ed.): *Emotions from Ben Sira to Paul* (DCLY 2011). De Gruyter, Berlin, 1–26.

„A munkaszervezés szemmel láthatóan jobb volt a tavalyinál...”

*A meggyőzés módozatai a Sánta Ferenc Húsz óra című regényében
közölt termelőségvetkezeti vezetőségi ülés jegyzőkönyve alapján¹*

Sánta Ferenc két elbeszéléskötete után, az 1960-as évek derekán, három regénnyel jelentkezett, amelyek röviddel egymást követően láttak napvilágot. Előbb *Az ötödik pecsét* (1963), majd a második regény *Húsz óra* címmel jelent meg 1964-ben könyvként, azonban a *Kortárs* című folyóirat folytatásokban közölte az előző évben, és a kritika már ekkor lelkesen fogadta. Két év múlva megjelent *Az áruló* c. utolsó regénye, amelyet 1968-ban követett a drámaváltozat *Éjszaka* címmel. Ezt követően Sánta Ferencnek nem jelent meg további szépirodalmi alkotása 2008-ban bekövetkezett haláláig. (Vö. Fekete J. 2007 és Fekete 2017)

A *Húsz óra* megjelenése óta eltelt több mint egy fél évszázad. Annak a generációnak a tagjai, akiknek meghatározó élményt jelentettek Sánta Ferenc kötetei, napjainkra már időskorba léptek vagy nem élnek. Időközben lezajlott a rendszerváltozás, ami átalakította az életkereteket, s megváltoztak azok a viszonyítási pontok is, melyekhez a teljesítményeket, köztük az irodalmi alkotások értékét is mérjük. Az érdeklődés vektorai, valamint a befogadói érzékenység azonban már jóval korábban változásnak indultak, s ez a folyamat vezetett el oda, hogy a mából visszapillantva úgy tűnhet, hogy Sánta Ferenc regénytermésére mintha rázárult volna a saját kora. (Vö.: Olasz 1998)

---

¹ Az írás elkészülte idején a Debreceni Református Hittudományi Egyetem kutatási támogatásában részesültem. (K. Sz.)

Az itt közölt tanulmány a DRHE *Scientia ac Educatio* konferenciáján, 2019. április 10-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

A jelenséggel való számvetés kihámozható még azokból az írásokból is, amelyek rokonszenvvel – mintegy a leletmentés feladatát a vállukra véve – igyekeznek a műveket beemelni a kortárs irodalmi recepcióba. A *Húsz órára* malíciával tekintő elemzések viszont azt közvetítik, helyenként parodisztikus elemeket is felvonultatva, hogy már nincs mit kezdenünk a háború után többszörösen is életmódváltásra kényszerített falusi-paraszti világgal, amely napjainkra megszűnt, amelynek referenciáját veszített irodalmi nyomait nem értjük, s talán még érdekesnek sem találjuk. (Kálmán C. 1997) Ez az elmerült világ ugyanis valóban idegenné vált napjainkra. Talán az érzelemmel átszótt személyes gyermekkori emlékek jelenthetik az apropót, aminek engedve kézbe vehetnénk a *Húsz órát*.

Csakhogyan van itt valami, ami eltávolíthatja a regényt a mai olvasójától. Radnóti Sándor a Sánta Ferencről írt nekrológban kitér erre a kérdésre: bár a *Húsz óra* nem volt propagandairódalom, azonban mégis lehetett a konszolidációra törekvő Kádár-korszak apológiájaként is olvasni. (Radnóti 2008, 978) A regény fókuszába helyezett cselédből lett „elnök” vagy „igazgató” Jóska egzisztenciális helyzetét és „ahogy lehet” erkölcsét megértve – s ez elé korántsem gördített megkerülhetetlen akadályt a szerző – mintegy elfogadóbbá válhatunk Kádár Jánosnak a falusi dimenzió messze túlmutató dilemmái és döntései, különösen az 56-ot követő magatartása irányában. Vajon ki szeretne manapság szocialista rendszert igazoló irodalmat olvasni? – ha csak nem ez a kutatási területe. Márpedig a szüzsé kínálja az ilyen értelmezést. Azonban végigolvasva a regényt, megtapasztalhatjuk, hogy mindegyik szereplő megítélése esetében meglelhető az a perspektíva, amelynek keretei között megmutatkozhat kinek-kinek a személyes igazsága. Ezt szem előtt tartva elkerülhetővé válik az ideologikus olvasat.

Kérdés továbbá, hogy irodalmi szociográfiaként vagy regényként olvasuk a *Húsz órát*. Zavarba ejtő ugyanis a látogató szerepe, aki időnként a narrátori pozícióba kerül, s akit némely értelmező a szerzővel azonosít. Nem tudjuk meg a nevét, viszont kiderül, hogy a fővárosból érkezett valamikor a '60-as évek elején, az elemi irodalmi matematikát komolyan véve, talán 1962 során. A matematika azonban nem minden esetben működik, nehéz eldönteni, hogy ez figyelmetlenség vagy az írói szándék eredménye. Az olvasó számára csak a látogató – aki nem ismeretlen a falubelieknek – megérkezése után válnak érzékelhetővé az események, ugyanis egy friss levegőn elfo-

gyasztott jóízű reggelivel veszi kezdetét a cselekmény. A narrátor-látogató ekkor már elfoglalta a szálláshelyét elnök Jóskánál. Bár az olvasói perspektíva megegyezik a látogatóéval, ennek ellenére megmarad a távolság az olvasó és a jelen levő elbeszélő között, akinek a nézőpontjából megtapasztaljuk a regényalakok viselkedését, aki azonban nem válik hús-vér szereplővé, a dialógusok során mindössze néhány alkalommal adja tanújelét az egyetértésének és a tartózkodásának. Nem értjük eleinte idejövetelének az okát sem, mivel a dialógusokba mintegy beleszöppenünk, nem ismerve kezdetben sem a megszólaltatott alakokat, sem pedig azt, hogy az illetőt milyen kapcsolat fűzi a többiekhez. Persze, egy idő után, de legkésőbb a második olvasáskor helyükre kerülnek a dolgok, annak is köszönhetően, hogy a látogató mindvégig nagyon ügyesen találja meg a hangot a falusiakkal. A helyi orvossal és a tanársegéd férje után falura települt budai asszonysággal szemben mintha a látogató egyedüli városiként közülük való volna – a helyiek nyelvén: velük egy vályúból való.

A látogató egy 1956 őszen megtörtént túlkapás, valójában gyilkosság után érdeklődik, ami akkor esett meg, amikor a régi-új hatalom egyik helybéli ökle miután visszatért a faluba, helyreállítandó a sérült önértetét, végiglátogatja a portákat. Nem sokkal korábban, még a forradalom bukása előtt történt egy gyilkossági kísérlet is, amikor az egyik szereplő belő elnök Jóska ablakán. Mindkét esemény felzaklatja a falusi közösséget, de a cselekmény idején már napirendre tértek felettük, és morálisan megítélték a helyzeteket, viszont nem szívesen beszélnek róluk. Mindkét súlyos konfliktus sebet ejt az egykori cseledek közötti, minden vita ellenére biztos fundamentumként tételezett öszszetartáson, amit a közös múlt teremt. Ezért nehéz kiheverni a történeteket.

Sánta Ferenc határozott kézzel mozgatja a szereplőket, mivel a paraszt-ság életét felforgató, őket többszörös életmódváltásra kényszerítő földosztás, majd kollektivizálás nyomán előállt új helyzetek morális következményei, az egyes magatartásformák megítélésének kérdése foglalkoztatja. (Vö. Görömbei 2002) Ezért nem nyílik lehetőség a falu, a határ és a falut övező dombok alaposabb feltérképezésére, bár megtudjuk, hogy a szőlőhegyről lepillantva a falu úgy nyugszik a domb aljában, mint fészek aombok között. (Sánta 1981, 75)

Hat éve már, hogy lezajlottak azok az események, amelyek a falusiakat szembefordították egymással, de nem mindenki örül maradéktalanul az új

világnak, és nemcsak azok, akik érzelmeikben ellenségesek a néphatalommal. A párt járási hatalmának egyik segédereje például imígyen zsörtölődik, miközben az elromlott motorkerékpárt javíttatja:

„mondtam, hogy nem a porlasztóval van a hiba, hanem e miatt az átkozott és elvtelen proletárliberalizmus miatt romlott el a motor! [...] Ha nincs ez a Kádár-féle proletárliberalizmus, már régen messze járnánk! Arról nem is beszélve, hogy diktatúránk hősi korszakában soha nem vette volna magának a bátorságot egy pártbizottsági motor, hogy elromolni merészeljen...” (Sánta 1981, 12–13)

Világos, hogy ha nem lehetséges a kádári konszolidációs ajánlat elfogadását is jelentő jóindulatú olvasat – amelynek részeként egyetértés övezi, hogy kész szerencse, ha nem engedik már szabadjára a hasonló hangok gazdáit –, a szöveg nem jelenhetett volna meg nyomtatásban. Nem kérdés azonban az sem, hogy az első titkár megítélése számos eltérő módon történhet a szöveg alapján.

A hajlandóság, hogy irodalmi szociográfiaként olvassuk a regényt abban is megmutatkozik, hogy az egyik fejezet valójában olyan áldokumentum, amit akár eredetinek is tekinthetnénk. (Sánta 1981, 132–159) Ebben az időben a kollektivizálás folyamata már lezárult. A járásban mindössze kilencen nem léptek be a közösbe, nyolc cseléd és egy gazda. A helybéli Csókos Cuha András korábbi napszámos az egyik közülük.² Szenved a magánytól, mivel nincs miről beszélgetni a többiekkel, akik immár a termelőszövetkezeti kollektíva tagjai. Leginkább az fáj neki, hogy nagyon is körültekintőek vele, de azokon a kérdéseken, amiket a falusiak rendszerint feltesznek egymásnak, már sokszor végigmentek. Nincsenek közös ügyek, amelyek a jóízű beszélgetés alapját jelentenék. A gazda ezért elhúzódik a többiektől.

Mivel a látogató, úgy tűnik, a hat évvel korábbi véres események mellett még sok minden egyébre is kíváncsi – s mivel nem lévén szövetkezeti tag –, ezért egy médiumra, a fiktív jegyzőkönyvre van szüksége, ami betekintést

---

² Az *Isten a szekéren* c. novelláskötet (Sánta 1982) írásaiban Sánta Ferenc már kidolgozott jó néhány egzisztenciális alapszituációt, köztük Csókos Cuha Andrást is, amelyeket később a *Húsz óra* írásakor felhasznált. A regény így jó értelemben vett „fércműnek” is tekinthető.

nyújt azokba az ügyekbe, problémákba, melyek kitöltik a tagok dolgos mindennapjait és meghatározzák a beszélgetéseik irányát. Bár a jegyzőkönyv nem rögzítette szöveghűen az elhangzottakat, az események mégis rekonstruálhatók.

Jelen vannak: Bakó István szövetkezeti elnök, Csűrös János elvtárs a Járási Párt Végrehajtó Bizottság titkára, a szövetkezeti párttitkár, az agronómus, a könyvelő és a vezetőségi tagok. Az elnöki beszámolót követően az alábbi hét napirendi pontot vitatják meg: 1. a várható termésátlag, 2. a kertészet bővítése, 3. az egyik vezetőségi tag lemondása, 4. a bekötőút megjavítása, 5. a talajjavítás kérdése a Róka-dűlőben, 6. az egyik idős tag segélykérelme, valamint 7. a szövetkezeti ösztöndíj odaítélése. Ezek közül az első három napirendi pont vitáját fogjuk megvizsgálni.

Az elnöki beszámolóhoz elsőként Csűrös elvtárs szól hozzá, kiemelve, hogy a munkaszervezés szemmel láthatóan jobb volt a tavalyinál, azonban megkérdőjelezi, hogy a várható termésátlag, különös tekintettel a kukoricára, felhőtlen meglepedésre adhat-e alapot. A megközelítésében ez nem csupán az előző évek eredményeihez való viszonyítás kérdése, ekkor még rendben is volnánk, hanem szükséges kiterjeszteni a referenciák körét, s így világossá válik, hogy a szövetkezet elmarad a lehetőségektől.

Ez az érv arra szolgál, hogy ne engedje lefulladni a fejlődés motorját, ami nem csupán lokális jelentőségű számokkal kifejezhető mutatók kérdése, de az osztársadalmi fejlődés egyik picike szegmensének a biztosítéka. Csűrös elvtárs meg is találja a gyenge pontot: a kukorica hozama jelentősen elmarad a szomszédban működő állami gazdaság eredményétől. A vezetőségi tagok méltatlankodnak, hogy nem igazságos az összehasonlítás, hiszen ott a termelés jobb körülmények között zajlik. Ezzel belesétálnak a csapdába, amelyből a kivezető utat a párttitkár szavai zárják el, aki emlékeztet rá, hogy az előző évben szövetkezeti küldöttség járt az állami gazdaságban, és láthatták, hogy a kukorica vegyszeres kezelése egyrészt kiváltotta a kapálást, továbbá biztosította a magas hozamot.

Csűrös elvtárs is jelen volt a látogatás alkalmával, s emlékeztet rá, hogy már akkor is javasolta a vegyszer beszerzését. Az elnök jelzi, hogy a tagság a szövetkezeti demokrácia alapján elvetette a kezdeményezést, mondván ne adjanak ki pénzt azért, amit maguk is el tudnak végezni, tudniillik a kapálást. Nem jó pénzt adni idegenbe.

Ennél a momentumnál tetten érhető, hogy az életét a határtalan fejlődés perspektívájába helyező új embertípus kialakulása a falusiak körében még nem tekinthető befejezett folyamatnak. Esetenként még mindig a régi módon gondolkodnak, és nemcsak a korábbi gazdák, hanem a régi napszamosok is, hiszen '45-ben földosztás volt, s ők is belekóstolhattak az önállóságba. Rá kell tehát mutatni az ilyen gondolkodás tarthatatlanságára. A helyzet azonban némi bizakodásra is okot ad, hiszen a tagság korábban más kérdésekben már belátta, hogy hová vezetett volna a régi típusú magatartás, sőt a vegyszer kérdésében is, amelyről már több alkalommal szavaztak, ami jelzi, hogy a tagságot megosztó akut problémáról van szó – a legutóbbi szavazáskor már csak kilenc szavazaton múltott a dolog. Ezek pedig a fejlődés észrevehető jelei, még ha távol is vagyunk egyelőre a nagyüzemi termelés által megkívtánt szemlélettől.

Nem jó az, ha a tagság minden rossz döntést a saját bőréen tapasztal meg, mert ez lassítja a fejlődést, bár a járási titkár inkább azt hangsúlyozza, hogy szeretné ezzel megóvni az embereket a szűkségtől. Csűrös elvtárs ezen a ponton ravasz érvet vet be. A grófra, a háború előtti legtehetősebb tulajdonosra hivatkozik, akihez majd' mindannyian napszámba jártak, Csűrös elvtársat is beleértve, mondván, hogy a gróf mindig szakemberekre bízta az ilyen kérdések eldöntését. Az érv egyrészt a tagság önérzetét célozza meg, hogy a népi demokráciában önmaguk uraként miért lennének alávalóbbak a régi uraiknál, illetve a gróf iránti, korántsem szeretetből fakadó tradicionális tiszteletről apellál, ami a jó minták átvételére sarkall. Ezen a ponton azonban némileg korigáltni kell a mondottakat, ugyanis az új világban olyannyira mostohán bántak a gróffal, hogy az a falusiakban ösztönös emberi rokonszenvet vagy inkább együtt érző szánalmat ébresztett iránta.

A vegyszer ellenzői még ezután sem hajlandóak felülvizsgálni az álláspontjukat, és az ipar, valamint a mezőgazdaság között vont hamis párhuzammal érvelnek, azt állítva, hogy a munkások megkapják a gyárat ingyen az államtól, ahol dolgoznak, a szövetkezetnek pedig mindenért fizetnie kell, pedig ha nincs kenyér, hús és tej, akkor semmi sincs. Vissza kell fogni az ipar támogatását, és a pénzt oda kell adni a mezőgazdaságnak. A vita ezzel nem kívánatos fordulatot vesz, amit Csűrös elvtárs azonnal érzékel, s határozott szavakkal tereli vissza a gondolatokat a helyes irányba. Ismét csak az önzés, a szűkös horizont, a saját helyzetből mint kizárólagosan ismertből

kiinduló ítéletalkotás és a különböző szempontok egyetlen vektorba való integrálásának a hiánya, az iránta mutatott közöny jellemzi tehát némelyek magatartását.

Csűrös elvtárs ekkor a küszbönálló munkanélküliséggel fenyegeti meg a tagságot. Eleinte senki nem érti, miről van szó, de hamar kiderül, hogy nem begyűrűző válságtól kell tartani, hanem a központban már az asztalon hever a modern nagyüzemi formában zajló ipari és mezőgazdasági termelésre vonatkozó terv, ami előrevetíti, hogy a gépesítés mekkora munkaerő felszabadulását teszi majd lehetővé. A vitában természetesen csak a mezőgazdasági termelést érintő előrejelzések kerülnek terítékre. Elfeledkezve arról, hogy az eddigiekben a nagyüzemi termelésre való átállást akadályozó tényezők körül zajlott a vita, Csűrös elvtárs érvelése a jövő modern mezőgazdasági termelési formájából mint tényből indul ki felrajzolva azt a kellemetlen kérdést, hogy mi lesz azokkal a falusiakkal, akiknek a munkája feleslegessé válik, például a jelen levő vezetőségi tagok gyermekeivel? – Ennek hatására mindenki belátja, hogy az ipart fejleszteni kell ahhoz, hogy a jövőben is legyen munkája mindenkinek. A mezőgazdaság támogatása az ipari fejlesztések rovására ezért felelőtlen döntés lenne, mert nem számol az emberek jövőbeni lehetőségeivel.

A vegyszer beszerzéséről nem születik döntés, az elnök javaslatára áttérnek a következő napirendi pont megtárgyalására. Mivel a kertészet a legjobbedelmezőbb ágazat, ezért bővíteni kellene vagy 40 holddal a területét. A felvetés bizalmatlanságot vált ki a többségből. Jelzik, hogy nem támogatják az elnök felvetését, amennyiben a bővítés a kukorica termőterületének a rovására történne. Javasolják, hogy inkább a búza rovására terjeszkedjen a kertészet. Hamar kiderül, hogy az ellenzők ismét csak a háztájival kapcsolatos egyéni szempontjaikat helyezik a közösség boldogulása elé, mivel számosan közülük lekötötték magukat szerződéses hizlalásra, amihez viszont kell a kukorica.

Az agronómus ezen a ponton összeköti az eddigi két témát. Kijelenti, hajlandó írásba is adni, hogy a kukorica területének a csökkentése ellenére nem lesz termésnövekedés, ha döntenek a vegyszeres gyomirtás bevezetéséről. A szövetkezeti párttitkár általánosabb szintre emelve a mondanivalót fúzi tovább a gondolatot: döntenek arról, hogy a régi módon kíván-e továbbra is gondolkodni és termelni a tagság, vagy pedig hajlandó elfogadni a modern

termelési eljárásokat. Csűrös elvtárs ekkor újra nekilát rendet rakni a fejekben. Beszámol arról, hogy részt vett egy értekezleten, ahol kiszámították, hogy járasonként mennyi kenyérgabonát kell biztosítani állami felvásárlásra.

A vezetőségi tagok közötti egység azonban még mindig nem alakult ki, amit jelez, hogy az egyik tag bátorkodik megkérdezni, hogy kik végezték el a számításokat. A válasz tiszta vizet önt a pohárba: a számításokat szakértők végezték, akik a tervezett fejlődés jövőbeni eredményei és a fejlődés által keltett igények becslése alapján meghatározták, hogy mennyi gabonára lesz szüksége az országnak. Ezt lebontották megyékre, a megyéket járásokra, és a járások szétosztották a kvótát a termelőszövetkezetek között. Ebből pedig nem lehet engedni. Fontos a háztáji, de az ország érdeke előbbre való.

A kívánt hatás egyelőre elmarad, ugyanis Csűrös elvtárs olyan kérdést kap, ami felkészületlenül éri. Emlékeztetik rá, hogy a szövetkezeti demokrácia alapján helyben dől el, hogy mit és mennyit termelnek. Ha ezt a járás felülbíráhatja, akkor ezt a passzust ki kell húzni az alapító okiratból. Mindennek van azonban határa, így a járási titkár türelmének is, aki hangot ad ennek, emlékeztetve rá az elnököt, hogy jól tudja-e, hogy a szövetkezet gépigénylést adott be. Merthogy tiszteletben tartja ő a szövetkezeti demokráciát, de ő is szabadon dönthet arról, hogy melyik szövetkezetnek juttat Zetort s melyiknek nem. Világos beszéd ez, mindenki érti, még ha bántó is. A szövetkezeti demokrácia alapelvét számon kérő tag ezt fel is panasolja, mondván „így nem akar társalogni, mert az ilyen üzlet nem kommunistáknak való”. (Sánta 1981, 144) Végül a vezetőség támogatja a vegyszeres gyomirtást, ami lehetővé teszi a kukorica területének a csökkentését a kertészet javárára, s elhatározzák, hogy mindezt a taggyűlés elé terjesztik szavazásra.

A harmadik napirendi pontban az egyik vezetőségi tag, Szekér András korábbi középparaszt lemondását vitatják meg. A kérdés felszínre hozza a szövetkezeti tagok közötti ellentéteket, amelyek gyökere a régi időkig nyúlik vissza. A falu emlékezete még őrzi az egyenlővé válás előtti világ emlékeit, amit a jelenben tapasztaltak számos vonatkozásban felerősítenek. A tagság egy részének ugyanis szúrja a szemét, hogy olyan korábbi gazdák is utasítgatják őket vezetőségi tagként, akikhez a régi világban napszámba jártak. A fő hangadó ez ügyben Csűrös elvtárs bátyja, aki nincs jelen, mivel nem vezetőségi tag, viszont számosan gondolkodnak hasonlóan az értekezlet résztvevői közül is.

Két szemléletmód ütközéséről van szó. Az alsóbb perspektívából, amely a személyes sorsokhoz, a múlt és a jelen eseményeihez kötődik, így áll a helyzet: a gazdák régebben keményen bántak a napszámosokkal, nem akartak belépni a közösbe, amikor viszont mégis beléptek, úgy értékelték a többiek, hogy a készbe ülnek bele, ráadásul csak ímmel-ámmal vesznek részt a munkában, mert a tartalékaikból élnek, és továbbra is lenézik a régi napszámosaikat, a koszosokat. Az ezzel ellentétes álláspontból nézve ez beleragadás a régi sérelmekbe, a múlt lezárására való képtelenség, holott már új világ van, ahol mindenki egyenlő, csakhogy az egyenlőség tapasztalata bizonyos helyzetekben egyáltalán nem meghatározó.

Mint korábban is láthattuk, a vita nem a felek szabad eszmecekeréje, melynek a kimenetele akár a pillanatnyi viszonyok, az éppen megtalált alkalmas érvek, vagy a vita hevességének a függvénye lehetne. Az új világ keretei készen vannak, a szakértők által kiszámított tervek az asztalon hevernek a központban, az ágazati végpontokban az illetékes funkcionáriusoknak mindent el kell fogadtatni a többiekkel. Most is ez történik, de a rendcsinálásnak van hétköznapi tapasztalok által megformált talapzata, amelyre a konszenzus építhető. Szekér János ugyanis ért a földhöz és emberségesen bánik a beosztottaival, köztük a régi napszámosaival is. A brigádjában dolgozók pedig ennek hangot is adnak.

Hamar kiderül, hogy a régi sérelmek kiegyenlítése Szekér Jánossal példát statuálva nem fog menni. A bírálók rosszul választották meg a személyt, aki megtestesíthetné a továbbélő méltánytalanságokat, bár leszögezik, vannak olyan gazdák is, akik valóban úgy viselkednek, miként azt a vádakban elősorolták, de Szekér János vezetőségi tag nem ilyen. A vita lezárásaképpen Csűrös elvtárs sajnálja, hogy pont az ő bátyja, Bertalan a legnagyobb hangadó az egységbontók között, de a testvér személyes karakterével magyarázza az eseteket, s hát falun mindenki mindenkit jól ismer. Biztosítékképpen megemlíti, hogy jelezte már a bátyja felé, ha nem hagy fel az ellentétek szításával, akkor személyesen gondoskodik róla, nem várva meg a szövetkezet kezdeményezését, hogy pártfegyelmi felé vigyék az ügyet. Ehhez kapcsolódik az egyik hozzászóló, a szövetkezeti fegyelmi bizottság elnöke, aki jelzi, hogy talán nem is lesz szükség Csűrös elvtárs kilátásba helyezett intézkedésére, mert személyesen fogja – jogkörével élve – Bertalant helyre tenni, ha nem változik. Miután a vita nyugvópontra jutott, felteszik szava-

zásra a kérdést, s a vezetőség józanul ítélve meg a dolgot egy szavazat ellenében nem fogadja el Szekér János lemondását.

A szocialista jövő építésének a talajáról ítélve meg a vezetőségi tagok viselkedését, azt láthatjuk, hogy az ülés olykor a viszály képét mutatja, ahol is a személyeskedés, az önzés, valamint az irigység vagy a régi, mindenki által tudott sérelmek motiválta konfliktuskeresés és támadókedv válik meghatározóvá – még ha időlegesen is. Elmondható azonban, hogy az esetek többségében meggyőzhető a vezetőség, hajlik a jóra. Ezt jelenti, hogy az ország építésének az ügyét némi rávezetéssel ugyan, de mindenekfeletti szempontként fogadják el. Ebből viszont szinte bármilyen központi utasítás levezethető, így a járási titkár érvelése végszükség esetén, ami több alkalommal is bekövetkezik az ülés folyamán, a deduktív logika jellemzőit mutatja, szemben a tagokéval, akik sokszor egyedi esetek alapján, induktív módon próbálnak általánosítani – általában helytelenül, de a deduktív logika kényszerítő, tulajdonképpen zsarnoki ereje, vagy ha ez sem segítene, akkor az emlékeztető fenyegetés jobb belátásra készíti a vitatkozókat.

***

A székely paraszti mélyszegénységből jövő Sánta Ferenc nagyon jól ismeri a paraszti gondolkodást, nem neveti ki őket, miként nem utasítja el látványosan a szocialista jövő építésére irányuló fáradozásokat sem. Ezért is lehetett a második regényét művészi értékű apologetikus műként tálalni a kádári konszolidáció éveiben. Miként a megjelenés utáni években, ma sem kényszeríti a regény az olvasóját, hogy az apologetikus olvasat mentén haladjon. Sánta Ferenc megadja a lehetőséget az ettől eltérő mérlegeléseknek is, s ez teszi olvashatóvá a *Húsz órát* napjainkban.

IRODALOM

- FEKETE J. József (2007): Aki a csöndet választotta. *Sánta Ferenc 80 éves. Forrás* 39 (2007/9), 44–64. <http://www.forrasfolyoirat.hu/0709/fekete.pdf> (2019. 09. 30.)
- FEKETE Sándor (2016): *Mérlegelni, elemezni, ítélkezni. Egyén és történelem Sánta Ferenc újraolvasott regényeiben és drámájában*. PhD értekezés (kézirat). Miskolci Egyetem, 2016. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/25160/20758.pdf> (2019. 09. 30.)
- FEKETE Sándor (2017): Sánta Ferenc elhallgatása: mítosz és valóság. *Hitel* 30 (2017/5), 94–112. http://epa.oszk.hu/01300/01343/00184/pdf/EPA01343_hitel_2017_05_094-112.pdf (2019. 09. 30.)
- GÖRÖMBEI András (2002): Az író hallgatása legenda. *Napút* 4 (2002/8). http://www.napkut.hu/naput_2002/2002_08/006.htm (2019. 09. 30.)
- KÁLMÁN C. György (1997): Húsz perc. *Beszélő* 3. folyam, 2. évfolyam (1997/6), 93–94. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/husz-perc> (2019. 09. 30.)
- OLASZ Sándor (1998): Kinek a nótája? Szempontok a hatvanas évek regényeinek vizsgálatához. *Új Forrás* 30 (1998/5). <http://epa.oszk.hu/00000/00016/00035/980515.htm> (2019. 09. 30.)
- RADNÓTI Sándor (2008): Sánta Ferenc (1927–2008). *Holmi* 20 (2008/7), 978–980. <http://www.holmi.org/2008/07/radnoti-sandor-santa-ferenc-1927%E2%80%932008> (2019. 09. 30.)
- RÉVÉSZ Sándor (1997): *Aczél és korunk*. Sík Kiadó Kft., Bp.
- SÁNTA Ferenc (1981): *Húsz óra*. Magvető Könyvkiadó, Bp.
- SÁNTA Ferenc (1982): *Isten a szekéren*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.

LENTE ISTVÁN: ELPUSZTULT NÖVÉNYEK EMLÉKE
(VEGYES TECHNIKA – 2019)

Cigány/roma irodalmi reprezentációk Magyarországon a *Vasárnapi Ujságban* 1874–1891 között¹

A kutatás tárgya és a cigányokkal/romákkal kapcsolatos megközelítések típusai

A kutatás tárgya az, hogy miként tekintettek a 19. században, ezen belül is az 1870-es évek közepétől az 1890-es évek elejéig Magyarországon a cigányokra/romákra. A cigányokról/romákról született különféle reprezentációk elhelyezhetőek a cigányokkal kapcsolatban kialakult megközelítések rendszerében, amelyek két dimenzió mentén különülnek el egymástól. (Dupcsik 2009, 5–362) A módszertani dimenzió alapján esszencialista és strukturalista megközelítésekről, míg a politikai dimenzió mentén devianciaorientált, leíró és emancipatorikus megközelítésekről beszélhetünk. (Dupcsik 2009, 23)

Az esszencialista megközelítésben a cigányok tulajdonságait a csoport belső, etnikai, kulturális vagy egyéb tulajdonságaival, belső viszonyaival, a strukturalista megközelítésben a társadalom csoportszerkezetével, kölcsönhatásaival magyarázzák. (Dupcsik 2009, 21)

A politikai dimenzió belüli megközelítések arra vonatkoznak, hogy milyen tényezők alakíthatták ki és tartják fenn azokat a helyzeteket, amelyeket a cigányokkal hoznak összefüggésbe. A két dimenzió összekapcsolódásával a cigányokról alkotott képeknek hat ideáltípusa jön létre, a devianciaorientált esszencialista (vagy rendészeti), a devianciaorientált strukturalista (vagy civilizatorikus), a leíró esszencialista (vagy klasszikus néprajzi), a leíró strukturalista (vagy klasszikus szociológiai), az emancipatorikus esszencialista

---

¹ A Debreceni Református Hittudományi Egyetem *Scientia ac Educatio* konferenciáján, 2019. április 10-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

(vagy naiv tudományos) és az emancipatorikus strukturalista (vagy kritikai elméleti) megközelítés. (Dupcsik 2009, 23)

A devianciaorientált megközelítések középpontjában a cigányok tulajdonságai, életvitele, mindezeknek a többségtől való eltérései állnak. (Dupcsik 2009, 20–28) A cigányok hagyományos megjelenítését Európában a kora újkortól a „vadember”, a civilizáció nélküli vagy előtti ember, a természeti lény toposza határozta meg. Ennek a másságnak az esszencialista változatában a cigányok megfegyelmzendő lények, tulajdonságaik kultúrájukkal hozhatók összefüggésbe, amelyről azt gondolták, hogy nem várható az átalakulása.

A civilizatorikus változat háttérében egy általánosnak tartott, unilineáris fejlődésmodell áll, civilizált–civilizálatlan pólusokkal, melyek különféle szembeállításokkal jellemezhetőek. (Dupcsik 2009) Ezek a következők: a múlt – a jelen és jövő; a premodern, történelem előtti – és a modern; a szűk keretek, a lokálitás – a tág keretek, az univerzalitás; a „zabolátlan” érzelmi viszonyulások – és a kontrollált érzelmi viszonyulások; a tradíció – és a racionalitás; a „természeti” nép – és a civilizáció. (Dupcsik 2009, 23)

A rendészeti és civilizatorikus képben egyaránt egy deviáns *másikat* hoztak létre. A leíró megközelítésekben a tények leírása volt az elsődleges cél. Az esszencialista vagy klasszikus néprajzi változatában a cigány népéletet önmagában, a nem cigány környezet nélkül mutatták be, míg a strukturalista vagy klasszikus szociológiai változatában a nem cigány környezettel kölcsönhatásban. (Dupcsik 2009, 21, 24) Az emancipatorikus megközelítések esszencialista változatai a cigányság életének sajátosságait belülről, a csoport múltjából és jelenéből vezetik le, melyre a számukra idegen, ellenséges környezet nem tud befolyást gyakorolni; (Dupcsik 2009, 247–248) strukturalista változatai a cigányság állapotának magyarázatában a kisebbség és többség jelenének, közelmúltjának, múltjának viszonyaiból indulnak ki. (Dupcsik 2009, 26)

A cigányképek ideáltípusai

↑ módszertani dimenzió ↓	← politikai dimenzió →			
		devianciaorientált megközelítés	leíró megközelítés	emancipatorikus megközelítés
	esszencialista megközelítések	devianciaorientált esszencialista (rendészeti meg- közelítés)	leíró esszencialista (klasszikus néprajz)	emancipatorikus esszencialista (naiv tudomány)
strukturalista megközelítések	devianciaorientált strukturalista (civilizatorikus megközelítés)	leíró strukturalista (klasszikus szociológia)	emancipatorikus strukturalista (kritikai elmélet)	

(A táblázat forrása: Dupcsik 2009, 23)

Cigány/roma reprezentációk a *Vasárnapi Ujságban* 1874–1891 között

A cigány/roma reprezentációk forrásai a *Vasárnapi Ujságban* 1874–1891 között a cigányokról/romákról megjelent különböző jellegű szövegek, képek, festmények, rajzok és fotográfiák. A szöveges források a történeti, néprajzi, irodalmi, művészeti/zenei és művészeti/előadóművészeti/színészi/színpadi diskurzusokhoz kapcsolódtak.

Több forrás tárgya összetett. Az irodalmi anyag egy része nem lehatároltan, elkülönülve, hanem néprajzi összefüggésekbe ágyazódva, annak részeként jelent meg. Az irodalmi források egy további része helyet kaphatna a művészi/zenei források között. A művészeti/zenei és művészeti/előadóművészeti/színészi/színpadi eseményekkel, teljesítményekkel kapcsolatos források történeti/társadalomtörténeti adalékokat tartalmaznak. A cigányokkal/romákkal foglalkozó szöveges források közül alább az irodalmi diskurzushoz tartozóakat tekintem át.

A cigány/roma irodalmi reprezentációk

1879-ben, a *Vasárnapi Ujság* 20. számában jelent meg Vargha Gyula *Czigány farsang*² című verse, amelyben gúnyos, ironikus sorokkal egy ürgeöntés történetét írta le. Az első versszakban az indulás pillanatát örökítette meg:

*„Megy vadászni a cigány —
Emeli a rocskát,
Szegény ürge, no hiszen
Lesz ma víg napocsád!
Vadász után vadászok?
Vagy talán a hajtók?
Rossz fazékkal, köcsöggel
Koczognak a rajkók.”³*

A második–nyolcadik versszakban az ürgeöntés pillanatait, az utolsó, kilencedik versszakban a hazaérkezést és az azt követő ebédet verselte meg:

*„S hogy elérik végre a
Faluvégi putrit:
Ahány rajkó, bőriből
Csak hogy ki nem ugrik,
Ucczu mindjárt ég a tűz,
Szolgafán a bogrács ...
Hejh, zshivány has, cigány has,
Sok ily farsangot láss!”⁴*

---

² Vargha Gyula: *Czigány farsang*. *Vasárnapi Ujság*, 1879. XXVI. évf. 20. sz. 314–315. <https://epa.oszk.hu/00000/00030/01315/pdf/01315.pdf> (2019. 02. 18.)

³ i.m. 314.

⁴ i.m. 315.

1881-ben, a *Vasárnapi Ujság* 9. száma közölte Szász Béla *Magyar-czigány dalok*⁵ című, 5 dalból álló dalgyűjteményét. Ezek közül az első dal Meltzl Hugó (írói álneven Lomnitz Hugó), kolozsvári egyetemi tanár, míg a másik négy Wlislóczki Henrik gyűjtése lehetett. Lehetséges, hogy Szász Béla nem változtatlanul közölte őket – vagyis úgy, ahogy Meltzl és Wlislóczki lejegyezte –, hanem elképzelték, hogy alakított rajtuk.

Az első költemény egy szerelmi csalódás lírai, érzelmes ábrázolása:

*„Két fekete szemed mián
Elhagytam az édes anyám.
Három rása-szoknyát vettél,
Három hétig ölelgettél.*

*Visszaadom mind a hármat,
Haza megyek bus madárnak,
Más lett már a szeretőd,
Csókkal etetgeted őt –
Törd el, Úram! szárnyamat,
Hadd pihenjek föld alatt.”*⁶

A többi egy-egy versszaka egy életút, élethelyzet, ezen belül is határhelyzet, az ezeket kísérő érzelmi állapotok, vágyak olykor ironikus rögzítése. A második szövege a születés és a magány szoros kapcsolatára utal:

*„Mikor megszülettem én:
Feküdtem a rét fűvén;
Nem ügyelt rám senki sem,
Eső volt kereszt-vízem...”*⁷

⁵ Szász Béla: *Magyar-czigány dalok*. 1. Dr. Meltzl után 2-3-4-5. Dr. Wlislóczki után. *Vasárnapi Ujság*, 1881. XXVIII. évf. 9. sz. 130.

<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01408/pdf/01408.pdf> (2019. 02. 18.)

⁶ uo.

⁷ uo.

A negyedik szintén a magány érzékeltetése:

*„Nem ismertem az apám,
Nincs barátoknak gondja rám;
Édes anyám meghalt rég,
A szeretőm megcsalt rég,
Csak te, drága hegedűm,
Kisérsz mindenüvé hűn!”⁸*

Az ötödik egy rossz házasságban élő férj gonosz vágyait mutatja be:

*„Jó isten, a feleségem
Hamar idvezítsd az égben –
De ha ő is mennybe mén:
Szállást ott nem kérek én!”⁹*

A *Vasárnapi Ujság* 1881-es 32. számában adták közre (szintén Szász Bélától) *A rom (zigány) költészetből*¹⁰ címmel a *Czigány philosophia*, *A hét éjjel-járó*, *Halva hozták haza férjét...*, *A cigány hálójába minden hal jó* és *A gróf és hölgye* című verseket, verses történeteket, melyeket a *Budapesti Szemléből* vettek át, vagyis másodközlések. Ezek is különféle élethelyzetekben láttatják a cigányokat, hol kedvező, hol kedvezőtlen színben tüntetve fel életüket, viselkedésüket, cselekedeteiket. A *Czigány philosophia* a cigányok és a nem cigányok ellentétes helyzetét ábrázolja:

---

⁸ uo.

⁹ uo.

¹⁰ Szász Béla: *A rom (zigány) költészetből*. *Czigány philosophia*, *A hét éjjel-járó*, *Halva hozták haza férjét...*, *A cigány hálójába minden hal jó*, *A gróf és hölgye*. *Vasárnapi Ujság*, 1881. XXVIII. évf. 32. sz. 500.

<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01431/pdf/01431.pdf> (2019. 02. 18.)

„Künn a tanyán, egy téli éjjelen,
 Kigyúlt a ház; nagy az ijedelem,
 Bomlott zavar, fejetlen riadás,
 Vizet hoz ez, jajongva rí a más:
 «Mentsen, a ki csak menthet itt!»
 Bőg az ökör, a ló nyerít —
 Zokog az asszony-nép s gyerek.
 De egy cigány, ki arra ténfereg,
 A lángok közelébe lép
 És szól, melengetvén kezét,
 «Télben mi jó, kapni ily meleget —
 Nektek mi baj: nekünk áldás lehet!»¹¹

A *Halva hozták haza férjét...*című verses történetben az özvegy cigányasszony nem ájul el, mint ahogy elvárják tőle, a szeme száraz, az ajka néma marad a férje ravatalánál, noha úgy tarják, „*Hogyha nem tud sírni: meghal!*”, végül a karjára tett gyermeke mégis könnyekre fakasztja:

„S kél egy agg anyó, zugából,
 Teszi gyermekét karára:
 Könye hull, mint nyári zápor,
 «Élek érted, kised árva!»¹²

A *cigány hálójába minden hal jó* című, szintén verses történetben a cigányok szűkösen, de vígan élnek az erdő mélyén:

„S az árnyas erdő rejtekén él vígan a cigány,
 Van víz a forrás medriben, van tüzelő a fán.”¹³

Az itt élő javasasszonyhoz jár egy szerelmespár, titokban, a vers tanulsága szerint:

---

¹¹ uo.

¹² uo.

¹³ uo.

*„Szerelmes hölgy, szerelmes gróf, csermely s az ág a fán:
Nekünk fizet, nekünk segít — hja! így él a cigány!”¹⁴*

A *Vasárnapi Ujság* 1881-es évfolyamának 37. számában (az *Irodalom és művészet* rovatban) jelent meg ismertetés a *Budapesti Szemle*¹⁵ akkor frissen megjelent számáról. Ebben „Szász Béla fejezi be mutatványokkal élénkített, becses és beható tanulmányát a cigány népköltészetéről, bölcsészeti és irodalomtörténeti állást foglalva el a faragatlan vadon szellem ez eddig nem méltányolt, pedig rendkívül érdekes termékeivel szemben.”¹⁶

A Szász Béla által már közzétett dalokból a *Vasárnapi Ujság* is közreadott öt-öt négy- és ötsoros dalt. A dalok egy része az örömtelen életet, a szegénységet, a kiszolgáltatottságot, az éhezést mutatja be:

*„A mióta megszülettem:
Húsz év szállt tova fölöttem.
Húsz év — sok egy cigánynak:
Kevés öröm, tenger bánat!”¹⁷*

*„Gazda vígan őszre vár,
Vadász nyúlra, őzre jár —
Csak a cigány kesereg:
Félve várja a telet!”¹⁸*

*„Karácsony is közeleg,
Fáztunk eddig eleget —
Szánd meg, Uram, a cigót,
Küldj neki fát s lágy czipót!”¹⁹*

¹⁴ uo.

¹⁵ Irodalom és művészet. *Budapesti Szemle. Vasárnapi Ujság*, 1881. XXVIII. évf. 37. sz. 590. <https://epa.oszk.hu/00000/00030/01436/pdf/01436.pdf> (2019. 02. 18.)

¹⁶ uo.

¹⁷ uo.

¹⁸ uo.

¹⁹ uo.

„Édes, drága hegedűm,
Te adsz ennem egyedül!
Mikor majd nem muzsikálok:
Itt hagyhatom e világot!”²⁰

A dalok másik részének a szerelem a tárgya, így a szerelmi beteljesülés iránti vágy, vagy maga a „beteljesedés”:

„Ül a madár egy-magán,
Fáj a szívem kis leány;
Jer, csókolj meg s ha lehet:
Gyógyítsd meg a szívemet.”²¹

„Ajakad, ha csókot ád:
Veszek piros pántlikát;
Ha megölelsz angyalom:
Prémes mentém rád adom;
De ha elhagysz hűtlenül,
Botom hátadra kerül!”²²

„Egykor lány után lesek,
Hogy legyen szép feleség —
Feleséget kaptam is,
Öleltem, csókoltam is,
S ugyan mit nyertem vele?
Vénné, koldussá teve!”²³

A dalok egy további csoportja a hűtlenség, a halál, a magány és az elhagyatottság miatt érzett bánatról és félelemről szól:

---

²⁰ uo.

²¹ uo.

²² uo.

²³ uo.

„Verjen meg a teremtő,
Te hűtelen szerető!
A mióta láttalak,
A szívem majd meghasad,
Mefogott a szép szemed,
Elővéd az eszemet.”²⁴

„Hol az ér foly, csöndesen,
Sokszor csókolt kedvesem,
Most is folydogál az ér,
De ő nem csókol, azért —
Ott suttog a kis patak,
Hol sirján virág fakad ...”²⁵

„A virágra ne lépj —
Halld csak, mint eseng feléd:
«Hagyj a szép tavaszban élnem,
Nem véd senki fagyban, szélben
S én is, mint te, elhagyott
Árva kis cigány vagyok!» ...”²⁶

A *Vasárnapi Ujság* 1886. évi 10. számában látott napvilágot Wlislóczi Henrik fordításában a *Czigány szerelmi népdalok*²⁷ című dalgyűjtemény – mindösszesen hat dal.

Az első népdal 3 négysoros versszakból áll, és a szerelmi vágyról szól, míg a második 2 négysoros versszakból. Ennek a boldogság, a szerelmi idill utáni vágy és a boldogság ábrándja a tárgya:

---

²⁴ uo.

²⁵ uo.

²⁶ uo.

²⁷ Wlislóczi Henrik: *Czigány szerelmi népdalok. Vasárnapi Ujság, 1886. XXXIII. évf. 10. sz. 150.* <https://epa.oszk.hu/00000/00030/01670/pdf/01670.pdf> (2019. 02. 18.)

*„Téli vihar után majd
Lányba tavasz rózsát hajt:
Akkor rózsám elmegyünk
S boldogabb lesz életünk.*

*Sátrunk lesz a zöld berek
Élünk, mint két kis gyerek, —
Míg fent bűg a vadgalamb,
Csókolódzunk mi alant.”²⁸*

A harmadik dal egy öt- és egy négysoros versszakból áll, a szerelmes halála miatt érzett bánatot érzékelteti, míg a negyedik, 2 négysoros versszak, a távol lévő szerelmes hiánya miatti bánat és a vágy kifejezése.

Az ötödik dal szintén 2 négysoros versszakból áll, és arra biztat, hogy a zord világtól tartsuk magunkat távol, maradjunk otthon:

*„Ha van egy sátrad valahol,
Maradj otthon, ne kóborolj,
Ne kalandozzál tétova:
Rossz a világ és mostoha.*

*Ha feleséged, gyermeked
Vár rád és áldja jöttedet,
Maradj otthon, ne kóborolj,
Ha van egy sátrad valahol.”²⁹*

A hatodik dalban a szegénység és a kiszolgáltatottság, valamint a szerelmes halála miatt érzett fájdalom érzései kapcsolódnak össze:

---

²⁸ uo.

²⁹ uo.

„Országúton, porba sárba’
Járok mostan megalázva,
Járok mostan nagy szegényen,
Mint kit átok űz és szegyen.

Rózsám, a fejfádra dőlve
Vágyok én is le a földbe’;
Kit beföd a sírhalom,
Szívében nincs fájdalom.”³⁰

1886-ban, ugyancsak a 10. számban jelent meg Wlislóczki Henrik *Az erdélyi sátoros cigányok lakodalmi szokásai*³¹ című munkája, melyben a szokások mellett több – a szokásrendbe illeszkedő – cigány népdalt, valamint egy mesét is közreadott.

Wlislóczki Henrik, József főherceg és Hermann Antal alkotta a magyarországi cigánykutatók történetében az úgynevezett első ciganológus triáoszt. Wlislóczki úgy gondolta, hogy a kultúra általános haladása eltörli az egyes népek minden sajátosságát, ez a folyamat pedig előbb-utóbb eljut a legalsóbb rétegekbe és a legtávolabbi vidékekre is.

„Ez okból az emberiség általános művelődésének története körül különösen nagybecsű fáradozás a mondában, erkölcsökben és szokásokban nyilatkozó népköltészet szórványos maradékainak gyűjtése és megőrzése.”³²

Wlislóczki szerint igazi népiességet már csak olyan népeknél lehet megtalálni, akik nem léptek be a kultúránk keretébe. Ebből a szempontból szolgálhatnak érdekes adatokat a művelődéstörténethez a magyarországi cigányok költészete, a cigányok erkölcsi és szokásai. Ennek megfigyelésére még al-

---

³⁰ uo.

³¹ Wlislóczki Henrik: *Az erdélyi sátoros cigányok lakodalmi szokásai. Vasárnapi Ujság*, 1886. XXXIII. évf. 10. sz. 150–152.

<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01670/pdf/01670.pdf> (2019. 02. 18.)

³² i.m. 150.

kalmas Erdély keleti és északkeleti része, mivel az itt élő nép állapota kezdetleges. A letelepedett cigányok is megőrizték eredetiségüket, noha öltöztük és lakásuk már nem mutatja azt a vad, barbár jelleget, amit a sátoros cigányok viselete és sátorozása. Ezért Wliscoczki több hónapon át egy vándorló cigány csapattal tartott, hogy tanulmányozhassa szokásaikat. Tapasztalatai szerint a sátoros cigány már tízéves korában nagykorú lesz. Ez többek között azzal jár, hogy a sátorban át kell adnia a helyét fiatalabb testvéreinek. Mondhatni, egyszerűen kiteszik a sátorból, és ezentúl bent nincs fekvőhelye sem.

A Wliscoczki által közölt első népdal ebben a helyzetben, a kedves sátra előtt hangzik el:

*„Fújnak az átkozott szelek,
Sötét éj leng minden felett;
Boldog, ki most tűz körül
Szép babája mellett ül.*

*Téli szél csak fújjon, fújjon,
Nekem is lesz majd egy kunyhóm;
Megnősülök jövő héten,
S lesz kunyhóm, lesz feleségem!”³³*

A második és harmadik népdal az egymás iránti elköteleződés, a visszautasítás, a szerelmi csalódás érzelmi viszontagságait taglalja. A negyedik és ötödik dal a lakodalomba hívás alkalmával hangozhatott el: a vőlegény sátorról sátorra járt és meghívta a sátor népét a lakodalmába, táncolva, kurjongatva, énekelve. A lakodalomba érkező asszonyok az ajándékok átadása közben szellemes versekben jótanácsokkal látják el a menyasszonyt:

*„Könnyen törik a fakalán;
Ne kapj te a férjed szaván!
Minden férfi, rút vagy szép,
Hamis róka, nem egyéb.”³⁴*

---

³³ i.m. 151.

³⁴ i.m. 152.

A lakodalmi szertartás utolsó előtti mozzanataként a feleség és a férj visszavonul sátrába. A vendégek eközben a sátor körül forogva egy dalt énekelnek:

*„Szép kis erdő közepén
Kis sátramat nézem én,
Rongyos, mint a kabátom
S újjal fel se válthatom.*

*De a rongyos sátram alatt
Számomra szép virág fakadt,
Mint a pehely olyan gyöngye
Feleségem, szívem gyöngye.”³⁵*

A szertartás végén a házaspár kilép a sátrából. Ezután kezdetét veszi a tánc, a dalolás, az evés-ivás, amely addig tart, amíg enni- és innivalót találnak. A sátoros cigányok szokásainak alapos ismerőjeként ezért állítja azt Wliloczki, hogy „a lakodalom az egyedüli cigány ünnepély, melynél általános testvériesség és vagyonszövetség uralkodik.”³⁶

1887-ben, a *Vasárnapi Ujság* 15. számában adta közre Wliloczki Henrik *Az erdélyi cigányok húsvéti szokásai*³⁷ című munkáját, melyben a szokások, a babonák és hiedelmek mellett közölt két húsvéti cigány népdalt is, úgy ahogyan azokat részben előadva látta, részben pedig a cigányoktól hallotta.

„Erdélyi cigányaink is, ámbár az egyházi szertartásokkal egyáltalában nem igen törődnek, mégis a tavasz bevonulását, mely ő reájuk nézve új, jobb életszakot jelent, a húsvéti napon ünnepelek meg sajátos, és egy régi korra visszautaló szokásaikkal [...]”³⁸

³⁵ uo.

³⁶ uo.

³⁷ Wliloczki Henrik: *Az erdélyi cigányok húsvéti szokásai. Vasárnapi Ujság, 1887. XXXIV. évf. 15. sz. 246-247.*

<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01727/pdf/01727.pdf> (2019. 02. 18.)

³⁸ i.m. 246.

Az erdélyi sátoros cigányok húsvéti szokásai szerinte:

„[...] új bizonysgot szolgáltatnak arra, hogy a legprimitívebb, látszólag legaljasabb nép körében is vannak oly érdekes szemek, melyek nélkül az etimológia tudomány, s búvárkodásának láncolata hézagos maradna.”³⁹

Az általa közölt első cigány népdal szövegváltozata a karácsonyi és az újévi szokások között is megtalálható, szinte teljesen megegyeznek egymással. Ez a nyár utáni vágyat humorosan szólaltatja meg:

*„Elmultak a nyári napok,
Tavaszig most elvárhatok,
Mig eljön a nap melege
És vele jön Isten kegye.*

*Karácsonyig van mit egyem,
Alvás közt elmúlik telem;
Húsvétra majd felbredek,
Ha kizöldült minden berek.”⁴⁰*

A második népdalban a nyári napfény elfeledteti a szegénységet, hiszen a hideg egyúttal a nyomor, az éhezés, koplalás időszaka is:

*„A nyári nap arany sugárt rám is vet,
Felejteti velem szegénységemet;
Szegény vagyok, de arról nem tebetek!
Elég nekem, ha a napfény jó meleg!”⁴¹*

A tél elmúlását, a húsvét közeledtét ünnepli a harmadik népdal:

---

³⁹ i.m. 247.

⁴⁰ i.m. 246

⁴¹ uo.

*„Jó isten, szép a világ,
Virágzik már minden ág,
Közeleg a meleg nyár,
Mert a husvét itt van már!
Jó istenem, térj be hozzám,
Kisöpörtem a kis kunyhóm
S tiszta abrosz asztalomon!”⁴²*

A negyedik dal egy Szent György-napi szokáshoz – a kalácssütéshez és a kínáláshoz – kapcsolódik. A fiatal lányok megkínálják kiszemelt férjüket vagy kedvesüket, akik a dalban mondanak érte köszönetet és dicséretet:

*„Olyan leány alig akad,
Ki neked oly czipót adhat,
A minőt süt az én rózsám
Húsvét táján, szent György napján.*

*Beledagaszt sok virágot,
Beledagaszt gyöngyharmatot,
Belesüt ő sok szerelmet,
Rabja, a ki abból evett!”⁴³*

1877-ben, a 22. lapszámban adta közre a *Vasárnapi Ujság* Wlislóczi Az erdélyi cigányok pünkösdi szokásai⁴⁴ című írását, mellyel (vagyis a pünkösdi szokások, a néphit és a babonák összeállításával) a valóságot megközelítő képet kívánt alkotni az összehasonlító népismeret számára, úgy közölve őket, ahogyan látta és hallotta. Wlislóczi a szokások bemutatása mellett egy cigány népdalt és több, a néphithez, szokáshoz, különféle élethelyzethez kapcsolódó ráolvasást is közreadott cigány és magyar nyelven.

---

⁴² uo.

⁴³ uo.

⁴⁴ Wlislóczi Henrik: Az erdélyi cigányok pünkösdi szokásai. *Vasárnapi Ujság*, 1887. XXXIV. évf. 22. sz. 368–369.

<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01734/pdf/01734.pdf> (2019. 02. 18.)

A népdal a hideg tél elmúltát, a nyár közeledtét, az ezzel járó vidámságot és örömet mutatja be:

„Erdőn madár énekel,
A cigány is tánczra kel:
«Itt a pünkösöd, itt a nyár,
Hideg télnek vége már’.»”⁴⁵

Szintén 1887-ben látott napvilágot – két részben: a 32. és a 33. lapszámban – Hermann Antal *A hegedű a cigányok költészetében*⁴⁶ című tanulmánya.

„Sajátságos és titokzatos, rejtélyes és regényes faj a cigány, — igazán érdekes nép. A tudomány huzamosan foglalkozott származásával, nyelvével, míg valamennyire tisztába jött velök. E fajnak a nyugati kultúra közepette és nivelláló hatásával szemben makacsul megőrzött csodálatos szokásai, föltétlen szabadságvágya és a babona előtt félelmes titokzatossága a romantikus költészet egyik fő elemévé tette, mielőtt a világ még csak sejtette volna is, hogy neki magának is van saját nagyértékű költészete. A civilizáció úgynevezett metropolisa, Paris, találkozáskor a kultúra e derék negacziójával, a szélsőségek érintkezésének elvénél fogva, bohémikens-nek, cigányok-nak nevezte el róluk a művelődés könnyű vérű, tehát lelkesülő, szegény, tehát önzetlen bajnokait, a rajongó, tehát rajzó, meg nem lépesedett szabadelvű költőket és művészeket.”⁴⁷

---

⁴⁵ i.m. 368.

⁴⁶ Hermann Antal: A hegedű a cigányok költészetében. *Vasárnapi Ujság*, 1887. XXXIV. évf. 32. sz. 529–531.

<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01744/pdf/01744.pdf> (2019. 02. 18.);

Vasárnapi Ujság, 1887. XXXIV. évf. 33. sz. 546–547. (2019. 02. 18.)

<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01745/pdf/01745.pdf> (2019. 02. 18.)

⁴⁷ Hermann Antal: A hegedű a cigányok költészetében. *Vasárnapi Ujság*, 1887. XXXIV. évf. 32. sz. 529–530.

<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01744/pdf/01744.pdf> (2019. 02. 18.)

Hermann szerint Magyarországon a hegedű tette a nemzet egyik szerves elemévé, a nemzeti zene letéteményesévé a cigányokat. Viszont a cigány népköltészet keveset foglalkozik ezzel a hangszerrel. Hermann a jóval több, mint 500 költeményt tartalmazó Wlislóczi-Hermann féle erdélyi cigány népköltési gyűjteményen túl még legalább 300 cigány népdalt ismert, ebből szerinte csak 30 szólt a hegedűről, vagy említette meg a zenét, de ezek egy része nem volt népi eredetű. Ez nagyon kevés ahhoz képest, hogy:

„[...] a nyirettyű az a varázsvessző, a mely a czigányt vándorpatkányból emberré tette hazánkban, nem dicstelen tagjává egy dicső nemzetnek, itt-ott civilizált vagyonos polgárrá is és a szellemi fensőbbség magas fokára emelte minden más országbeli fajsorsosai fölé, a kik, mint élő ethnografiai anachronismus és anatopismus lebegnek századok óta a természetbeli őszállapot és a kultúra között, attól elszakadva, ennek ellentállva.”⁴⁸

Tapasztalatai alapján a hegedű számukra majdnem olyan megélhetési eszköz, mint a vályogvetés vagy az aranymosás, de a többségük közönyös iránta. A cigány népköltészetben, ahol cigány szól cigányhoz, nincsen szerepe, népdalaikat, énekeiket sem kísérik ezzel a hangszerrel.

Hermann szerint a közmondásokban többször előfordul, illetve az általában a nagy tündérmesékbe szőtt talalós mesék között is talált egyet, melynek megfejtése a hegedű, azonban bizonyosnak látszik, hogy „a hegedűszót nem tartja, legalább magára nézve, a mulatság és vigalom, az öröm és kéj nélkülözhetetlen kellékének”.⁴⁹ Az általa ismert cigány népmesék közt a talalós mesén kívül még három foglalkozott a hegedű bűvös-varázslatos hatásával, kettő pedig a hangszer keletkezésével.

Hermann a tanulmányútjain gyűjtötte a cigány népköltészet alkotásait. Az itt idézett munkájában ezek közül több olyan népdalt is közölt, amelyben a hegedű motívuma előfordult.

---

⁴⁸ i.m. 530.

⁴⁹ i.m. 531.

A hegedű keletkezésével foglalkozó népmesék közül kettőnek, *A rózsza és muzsikusnak*⁵⁰ és egy másiknak – ez utóbbianak cím nélkül – a kivonatát, a *Ki csinálta a hegedűt?*⁵¹ címűnek a teljes fordítását közreadta.⁵² Herrmann úgy tartotta, hogy „a népköltészetben elválaszthatatlan a szöveg és a dallam”,⁵³ a cigány dalokat, énekeket viszont nem kísérte hegedűszó.

Kutatásai szerint a cigány népköltészetben a daloknak változatos a tárgyük, bennük a cigányok gyakran hasonlítják önmagukat a pacsirtához vagy a cinegéhez, illetve általában a madárhoz, és megjelenítik saját érzelmi állapotukat, sanyarú élethelyzetüket. Ha előfordul bennük a hegedű motívuma vagy a muzsikálás, a dalköltők a hegedűnek vigasztaló hatást tulajdonítanak, búfelejtőnek tartják, ugyanakkor gyógyító hatása is lehet, mint például egy délvidéki dalban:

*„Sátramban nem maradok,
A faluba szaladok,
Ott egy szegény lány beteg;
Jó hegedűm, gyógyítsd meg.*

*Bűvös hegedűszótul
A félholt is meggyógyul,
S a kinek ez nem használ:
Ha meg is hal, nem nagy kár!”⁵⁴*

---

⁵⁰ Herrmann Antal: A hegedű a cigányok költészetében. *Vasárnapi Ujság*, 1887. XXXIV. évf. 33. sz. 546.

<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01745/pdf/01745.pdf> (2019. 02. 18.)

⁵¹ i.m. 547

⁵² uo.

⁵³ Herrmann Antal: A hegedű a cigányok költészetében. *Vasárnapi Ujság*, 1887. XXXIV. évf. 32. sz. 530.

<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01744/pdf/01744.pdf> (2019. 02. 18.)

⁵⁴ Herrmann Antal: A hegedű a cigányok költészetében. *Vasárnapi Ujság*, 1887. XXXIV. évf. 33. sz. 546.

<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01745/pdf/01745.pdf> (2019. 02. 18.)

1888-ban a 37. lapszám közölte Wlisczki Henrik *Az erdélyi sátoros cigányok nemzeti és családi viszonyai*⁵⁵ című tanulmányát. Wlisczki szerint:

„[a] modern ethnologia ugyanis nemcsak a népet mint olyant ismerteti, hanem a nép különböző szokásainak végokát is kutatván, azt más hasonló viszonyok és körülmények közt élő népek szokásaival is összehasonlítja és elvitázhatatlan eredményül kimutatja, hogy azon különböző népek, melyek egymástól függetlenül, de hasonló körülmények közt élnek, a műveltségnek ugyanazon fokát érik el, s őseredeti műveltségükből minden előre tett lépésnél többet-kevesebbet veszítenek.”⁵⁶

Ezért az erdélyi sátoros cigányok nemzeti és családi viszonyai csak részben és csak nagyon nehezen vezethetőek vissza őshazájuk, India állapotaira, emellett hatással voltak rájuk azok a népek is, akik között éltek. Ilyen visszatuló mozzanat lehet szerinte az, hogy a letelepedett és a vándor cigányok kölcsönösen megvetik egymást, már egymás megnevezésével is ezt fejezik ki („glecsetore” = „szegény nyelvűek”; „kortorár” = „barangoló, bitang”), ennél fogva nem is házasodnak egymás közt.

„Városi és falusi cigányaink már régóta szakítván hagyományaikkal és eredeti szokásaikkal, lassankint a polgárosodott népek keretébe léptek be. Nincsenek már náluk «nemzeti» viszonyok; családi állapotaik pedig legalább egészben véve hasonlatosak azon nép szokásaihoz, melynek körében élnek; ellenben a sátoros cigányok máig is fenntartották a régi törzsek- és nemzetségekre való felosztást.”⁵⁷

Történetük rekonstrukciójához Wlisczki különféle forrásokat használt fel, így földesúri naplókat, cigány adatközlők elbeszéléseit, továbbá itt is közölt több cigány népdalt cigány és magyar nyelven.

---

⁵⁵ Wlisczki Henrik: *Az erdélyi sátoros cigányok nemzeti és családi viszonyai*. *Vasárnapi Ujság*, 1888. XXXV. évf. 37. sz. 611–613.

<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01801/pdf/01801.pdf> (2019. 02. 18.)

⁵⁶ i.m. 611.

⁵⁷ i.m. 612.

Az első népdal a jobbágyság emlékét és az általa keltett indulatokat idézi fel, átkok sorozata formájában:

*„Meguntam a jobbágyságom,
Erdő legyen a lakásom!
Jobbágyság volt az életem,
Sok rossz bajba keveredtem!
Ha erdőben halál vár rám,
Mégis csak azt választanám!
Isten veled kedves uram,
Házad lángba ma boruljan!
Csépelje jég a vetésed,
Éhség legyen a vendéged!
Feleséged rossz méhében
Harmincz kutya haljon éhen:
Halálodra addig várjál,
Míg elkinoz hat döghalál! . . . .”⁵⁸*

A második népdal ezzel szemben a szabad vándorélet dicsérete:

*„Vándorolok szomjan, éhen,
Tarisznyámban nincs kenyérem;
Nem hállok én meleg ágyon,
Czifra, puha, jó párnákon;
Föld az ágyom, a kietlen,
Ott alszom a rengetegben;
De azért minduntalan
Mégis nagy jó kedvem van;
Szívemben a szerelem
Gyönyörűséget terem.*

---

⁵⁸ i.m. 611.

*De sok ember lótfut, nyargal
Éhen-szomjan, éjjel-nappal,
Rugja a sárt, rúgja a port,
Szerelemből kosarat hord!
De én bizony nem bánom;
Vígán élem világom!*"⁵⁹

A harmadik dalban a cigány anyák a tőlük elszakadt fiuk után epekednek:

*„Fulánk nélkül egy méh sincsen. ...
Az én fiam, az én kincsem,
Az én lelkem szép galambja,
Elhagyott itt egymagámra.
Hogy elhagyott szegénységben,
A világom búban élem,
Édes fiam vigasztalj meg,
Anyád sirját ne ássad meg,
Te vagy éltem, te vagy álmom,
Egyetlen egy virágszálom.
Hozd el hozzám kedvesedet,
Mindent kedvetekre teszek.*"⁶⁰

Ez az érzés azzal a szokással függött össze, hogy a férfiak házasságuk után már nem abba a nemzetségbe tartoztak, amelybe születtek, hanem a feleségük nemzetségébe. A férj korábbi rokonságát már nem tartotta számon, ezen túl a felesége vendégének, vagy a vagyona gondozójának számított, amíg a gyerekek megszületnek, ám ezt követően is engedelmességgel tartozott az anyósának vagy felesége valamelyik idősebb nénjének és a legöregebb asszonynak, akinek a szava előtt még a nemzetség feje is meghajolt.

---

⁵⁹ i.m. 612.

⁶⁰ uo.

1889-ben a *Vasárnapi Ujság* Wlislóczi Henrik *Az erdélyi sátoros cigányok karácsonyi és új-évi szokásai*⁶¹ című cikkét közölte.

„Szent-Mihály-napkor, az ősz beálltával, az erdélyi vándorcigányok, kik a nyarat sátrak alatt és folytonos kóborlással töltötték, a déli Kárpátok alkalmas lejtőjéhez vonulnak, hol természetes vagy mesterséges uton készített barlangokban berendezik «téli szállásukat.»”⁶²

Wlislóczi feljegyezte a szokásaikat, a hiedelmeiket, a gyógyító és a megóvó, megelőző szereket, készítésük módjait, emellett ráolvasásokat, jóslásokat és három népdalt cigány és magyar nyelven.

Az első népdal a nyomorban született keserű humor megnyilvánulása:

*„Hull az eső, hó szakad,
Kint a hideg ég alatt,
Majd meghalunk, úgy fázunk,
Nincsen kunyhónk, nincs sátrunk!*

*Fent az égben a jó Isten
Minél előbb megsegítsen,
Mert ha megöl a tél hava,
Nem lesz, ki őt magasztalja!”*⁶³

A karácsony közeledtével megszólaltatott dal – melyet egy tűzgyújtó, táncos mozdulatokat és hiedelemre utaló felkiáltásokat tartalmazó rítus közben énekeltek – az ínséget, a szenvedést és az istenhez intézett könyörgést, fohászt fejezi ki:

---

⁶¹ Wlislóczi Henrik: *Az erdélyi sátoros cigányok karácsonyi és új-évi szokásai. Vasárnapi Ujság*, 1889. XXXVI. évf. 1. sz. 12–13.

<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01818/pdf/01818.pdf> (2019. 02. 18.)

⁶² i.m. 12.

⁶³ uo.

*„Karácsony már közeleg,
Nincsen fánk, s nagy a hideg;
Koplaltunk már elég
Isten küldj fát, kenyeret!”⁶⁴*

A nyár utáni vágyat szólaltatja meg humoros hangon a Wlisczki által közölt harmadik dal:

*„Elmultak a nyári napok,
Tavaszig most elvárhatok,
Míg megjön a nap melege,
S Isten áldása is vele.*

*Karácsonyig van mit egyem,
Alvás közt elmulik telem,
Húsvétra majd felébredek,
Ha kizöldült minden berek.”⁶⁵*

A cigányokkal/romákkal kapcsolatos megközelítések típusai és a Vasárnapi Ujság cigányokkal/romákkal kapcsolatos irodalmi reprezentációi 1874 és 1891 között

Milyen megközelítések fordultak tehát elő a *Vasárnapi Ujság*ban megjelent, cigányokkal/romákkal kapcsolatos irodalmi forrásokban?

A cigányokról született szövegekre leginkább a leíró esszencialista látásmód volt jellemző, vagyis miközben a tények leírását tekintették elsődleges feladatnak, a cigány népeletet önmagában – a nem cigány környezet nélkül – mutatták be. Mindemellett ehhez általában devianciaorientált megközelítés is kapcsolódott, melynek középpontjában a cigányok tulajdonságai, életvitele, azoknak a többségtől való eltérései állnak. Ezek közül a devianciaorientált

---

⁶⁴ uo.

⁶⁵ i.m. 13.

strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés volt a jellemző. A devianciaorientált esszencialista változat nem fordult elő.

A 19. századi cigányokkal/romákkal foglalkozó munkákban gyakran fölbukkan a „letelepedett” – „vándorló” vagy „kóbor”, „sátoros” megkülönböztetés. Előbbiekhez általában a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus, míg utóbbiakhoz a devianciaorientált esszencialista vagy rendészeti megközelítést társították; a letelepedett cigányok közül pedig a muzsikuss cigányokhoz kapcsolódtak pozitív érzések.

Az irodalmi/néprajzi forrásokban a leíró esszencialista, vagy klasszikus néprajzi és a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés kapcsolódott össze negatív, elutasító és pozitív, elfogadó változatokban, míg az irodalmi források cigányképei, melyeket nem cigányok írtak, inkább a devianciaorientált strukturalista vagy a civilizatorikus megközelítéshez sorolhatók.

Hermann Antal és Wlislóczki Henrik munkáira viszont a vándorcigányok világának, kultúrájának bemutatásánál nem az elterjedtebb, megszokott devianciaorientált esszencialista vagy a rendészeti, sokkal inkább a devianciaorientált strukturalista vagy a civilizatorikus megközelítés volt jellemző.

IRODALOM

- DUPCSIK Csaba (2009): *A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatások tükrében, 1890–2008.* Osiris Kiadó, Bp.
- KOVÁCS Éva (2009): Fekete testek, fehér testek. A „cigány” képe az 1850-es évektől a XX. század első feléig. *Beszélő*, 14. évf. (2009/1. sz.), 74–90.
- POLYÁK Laura (2002): Cigányok Mucsárról. Az élclapi karikatúrák cigányképe. *Beszélő*, 7. évf. (2002/7–8. sz.), 89–96.
- SZÖLLÖSSY Ágnes (2002): Cigány a képen. Cigányábrázolás a XIX–XX. századi magyar képzőművészetben. *Beszélő*, 7. évf. (2002/7–8. sz.), 72–81.
- SZÖLLÖSSY Anna (2002): Cigányok a XIX. századi magyar színpadon. *Beszélő*, 7. évf. (2002/7–8. sz.), 82–88.
- SZUHAY Péter (2002): Az egzotikus vadembertől a hatalom önnön legitimálásáig. A magyarországi cigányokról készített fotók típusai. *Beszélő*, 7. évf. (2002/7–8. sz.), 97–106.
- WALDENFELS, Bernhard (2004): *Az idegenség etnográfiai ábrázolásának paradoxonjai.* In: BICZÓ Gábor (szerk.): *Az Idegen. Variációk Simmeltől Derriáig.* Csokonai Kiadó, Debrecen, 91–116.

FORRÁSOK

- HERMANN Antal: A hegedű a cigányok költészetében. *Vasárnapi Ujság*, 1887. XXXIV. évf. 32. sz. 529–531.
<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01744/pdf/01744.pdf> (2019. 02. 18.)
- HERMANN Antal: A hegedű a cigányok költészetében. *Vasárnapi Ujság*, 1887. XXXIV. évf. 33. sz. 546–547. (2019. 02. 18.)
<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01745/pdf/01745.pdf> (2019. 02. 18.)
- Irodalom és művészet. Budapesti Szemle. *Vasárnapi Ujság*, 1881. XXVIII. évf. 37. sz. 590.
<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01436/pdf/01436.pdf> (2019. 02. 18.)
- SZÁSZ Béla: Magyar-czigány dalok. 1.Dr. Meltzl után 2-3-4-5. Dr. Wlisloczki után. *Vasárnapi Ujság*, 1881. XXVIII. évf. 9. sz. 130.
<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01408/pdf/01408.pdf> (2019. 02. 18.)
- SZÁSZ Béla: A rom (czigány) költészetből. Czigány philosophia, A hét éjjel-járó, Halva hozták haza férjét..., A cigány hálójába minden hal jó, A gróf és hölgye. *Vasárnapi Ujság*, 1881. XXVIII. évf. 32. sz. 500.
<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01431/pdf/01431.pdf> (2019. 02. 18.)
- VARGHA Gyula: Czigány farsang. *Vasárnapi Ujság*, 1879. XXVI. évf. 20. sz. 314–315.
<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01315/pdf/01315.pdf> (2019. 02. 18.)
- WLISLOCZKI Henrik: Czigány szerelmi népdalok. *Vasárnapi Ujság*, 1886. XXXIII. évf. 10. sz. 150.
<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01670/pdf/01670.pdf> (2019. 02. 18.)
- WLISLOCZKI Henrik: Az erdélyi sátoros cigányok lakodalmi szokásai. *Vasárnapi Ujság*, 1886. XXXIII. évf. 10. sz. 150–152.
<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01670/pdf/01670.pdf> (2019. 02. 18.)
- WLISLOCZKI Henrik: Az erdélyi cigányok husvétii szokásai. *Vasárnapi Ujság*, 1887. XXXIV. évf. 15. sz. 246–247.
<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01727/pdf/01727.pdf> (2019. 02. 18.)
- WLISLOCKI Henrik: Az erdélyi cigányok pünkösdi szokásai. *Vasárnapi Ujság*, 1887. XXXIV. évf. 22. sz. 368–369.
<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01734/pdf/01734.pdf> (2019. 02. 18.)
- WLISLOCZKI Henrik: Az erdélyi sátoros cigányok nemzetségi és családi viszonyai. *Vasárnapi Ujság*, 1888. XXXV. évf. 37. sz. 611–613.
<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01801/pdf/01801.pdf> (2019. 02. 18.)
- WLISLOCZKI Henrik: Az erdélyi sátoros cigányok karácsonyi és új-évi szokásai. *Vasárnapi Ujság*, 1889. XXXVI. évf. 1. sz. 12–13.
<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01818/pdf/01818.pdf> (2019. 02. 18.)

Tanítóvá lenni

*Magister non nascitur, sed fit.
(Senki sem születik tanárnak, hanem azzá lesz.)
– latin közmondás –*

Tanítóvá válunk, vagy már születésünkkel hordozunk olyan predispozíciókat, melyek megalapozzák a számunkra megfelelő hivatás megtalálását? Örök dilemma, és nincs is a kérdésre adekvát generális válasz, de a hozzá vezető út egyfajta helyzetfeltárás a tanító pályára való lépés, az azon történő haladás és maradás belső, személyi meghatározóinak mentén.¹

A tanítói hivatás

A tanító, a tanítóképzés

A tanítómesterség az egyik legősibb foglalkozás: már a korai társadalmakban megjelentek a sámánok és gyógyítók mellett a tanítók a tudás átörökítőiként. Az ókorban a nagy megbecsülésnek örvendő görög pedagogoszoknak köszönhető a kultúra továbbélése és elterjedése.

A középkorban a tudás, tanulás a kevesek, a hatalmasságok s elsősorban az egyház privilégiuma volt. A következő évszázadokban általánossá vált a házitanítók, nevelőnők alkalmazása a nemesi családokban, bár az a szemléletmód uralkodott, hogy aki tud valamit, az képes tanítani is azt, ennek megfelelően bárki lehetett tanító, aki értett a betűvetéshez.

A 16. század második felétől a katolikus és protestáns felekezeteknél egyaránt fontosnak tartották a tanítói feladatokra való felkészítést. A katoliku-

---

¹ Az önálló tanítóképzés 150. évfordulóját ünnepeltük 2019-ben. Tanulmányunkat elődeink és képzési hagyományaink előtti tisztelgésnek szánjuk.

soknál egy idősebb rendtárs mellé beosztva sajátította el a mesterség fogásait a jövőendő tanító, (Dráviczky 2014) a protestánsok nagy kollégiumaiban, Debrecenben, Gyulafehérváron, Késmárkon, Kolozsváron, Pápán, Pozsonyban, Sárospatakon kialakult „*illustris schola*”-kban pedig a felsős, szegény, de tehetséges diákokat bízták meg az alsóbb osztályok tanításával. Bár a kollégiumokban alapvetően a lelkészek nevelése volt elsődleges, a 18. század közepétől egyre inkább gyakorlattá vált a praceptorok, rektorok kibocsátása is.

A tanító pálya önálló hivatásként való elismerésének igényét elsőként még Apáczai Csere János fogalmazta meg, majd az *I. Ratio Educationis* emelte ki a tanítók felkészítésének szükségességét. Ennek köszönhetően jöttek létre a 4-5 hónapos képzést jelentő „*normaiskolák*”. A tanítók felkészítéséhez egyre több helyütt hoztak létre akadémiai neveléstudományi tanszékeket: Sárospatakon 1796-ban, Debrecenben 1797-ben. (Varga-Szekerczés 1990)

A nagy gondolkodók is hangsúlyozták a népiskolai oktatás szükségességét. 1806-ban a *II. Ratio Educationis* megerősítette a normaiskolák szerepét, a nyugat-európai egyetemeken végzett hazai tudósok munkásságának köszönhetően pedig létre is jöttek az első tanítóképzők: 1828-ban Pyrker László egri érsek megalapította az első önálló magyar nyelvű tanítóképzőt Egerben, majd református tanítóképző intézetek is létrejöttek: Debrecenben, Nagynyeden és Nagykőrösön.

Az 1868. évi 38. *népoktatási törvény* közoktatásügyünk példaértékű átfogó reformját valósította meg az országban, előírva az állami tanítóképzők létrehozását s azok szervezeti és tartalmi követelményrendszerét. A törvény szellemének megfelelően az első állami tanítóképző 1869 őszén nyílt meg Budán – egy osztállyal, hat tanárral és kilenc növendékkel. A 150. évfordulóját ünneplő önálló állami tanítóképzés történetét ettől az évtől számítjuk.

Innentől kezdve évfolyamokban, intézménytípusokban, képzési szintekben mérhető a fejlődés, melynek betetőzése a felsőfokúvá válás 1959-ben, majd a képzés és az intézmény főiskolai rangra emelése 1976-ban, végül a négy évfolyamos képzés indulása 1995-ben.

A mi intézményünk, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem esetében 2011-től a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola beolvasásával – az 1950-es években államosított képzési profilnak megfelelően – ismét egymás mellett zajlik a lelkész- és tanítóképzés.

A tanítói foglalkozás a pedagógusi, tanári fogalomkörön belül egy sajátos, egyértelműen körvonalazható kategóriát jelent, és bár a szinkronitás vitathatatlan, jelentős különbségek ismerhetők fel az alapján, hogy milyen tartalmú, időtartamú felkészítésben vesznek részt, illetve milyen képzési szinthez kötöten végzik munkájukat.

A **tanító** alapképzési szakon szerezhető szakképzettséggel rendelkezik.

A képzési idő nyolc félév. A tanítót végzettsége, a képzés során szerzett kompetenciái az általános iskola 1-4. évfolyamán valamennyi, továbbá az 1-6. évfolyamon legalább egy választott műveltségi terület nevelési-oktatási feladatainak ellátására jogosítják fel.

A **tanár** ezzel szemben vagy osztatlan képzésben, vagy osztott képzésben, tanári mesterszakon folytatja egyetemi tanulmányait. A felkészítés alapvetően szaktudományos orientációjú, s a képzési idő 10 vagy 12 féléve függvényében végezhetik munkájukat felsőtagozaton vagy középiskolában.

S íme egy szubjektív, de elgondolkodtató különbségtétel a pedagógus vs. tanár vonatkozásban:

„Aki pedagógus, annak ez hivatás, aki tanár, annak ez szakma.

A pedagógus tanítja a gyereket, a tanár leadja az anyagot.

A pedagógus nevel, a tanár fegyelmez.

A pedagógus tanítani jár be az iskolába, a tanár dolgozni.

Aki pedagógus, annak ez a munka életmód, aki tanár, annak állapot...”

(Balatoni 2019)

Munka, szakma, foglalkozás, hivatás

A fenti gondolat indukálja a munka, szakma, pálya, tevékenység, szolgálat, professzió, hivatás fogalomkör értelmezését.

Amennyiben az egyént az adott szakmai tevékenység művelésére valamely különös vonzódás, parancsoló szükségszerűség, elköteleződés készíti, hivatástudatról beszélünk. (Bagdy 1996) A **hivatás** fogalma két szinten jelenik meg, világi elhivatottság gyanánt, amikor a hivatás magas-, mesterség-szintű, kivételes elismerést érdemlő professzió (pl. szülői, orvosi, segítői, színészi vagy más pálya) formájában jelentkezik, vagy valamely eszme vonz-

ereje kapcsán, ami mögött mély értékelköteleződést kell látnunk. Ilyen a vallásos meggyőződés. (Maga a hitvallás szó – *profess* – is erre utal.)

A hivatás jelentéstartalmát archetípusa alapozza meg: ennek a jelentés-magva az elhívás, az apostolok Krisztus általi megszólítottasága: Gyertek, kövessetek engem. Az elhívás adja az indíttatást, amelyet az egyén részéről elfogadás és azonosulás követ. Az elköteleződés nem egyszeri aktus, hanem folyamat, melynek során a személyiség több dimenzióban gazdagodik: szak-tudományos ismereteket sajátít el, szerepekben próbálja ki magát, tapasztalatokat szerez, viszonyulási mintákkal azonosul, értékek mellett köteleződik el, s ily módon a hivatástudat egyszersmind az egyén küldetéstudatát is jelzi, egy életútba ágyazott meghatározott feladatvállalási irányt jelöl – azaz: a személyiség érettségét, meggyőződését, elkötelezettségét tükrözi.

A pedagógus pálya egyéni megélésének, a teljesítendő, előírt és/vagy saját elvárásként megjelenő feladatokhoz való viszonyulás négy szintjét különböztethetjük meg:

1. foglalkozásról beszélünk, ha a munkavégzés célja a megélhetés biztosítása,
2. szakmáról van szó, ha az elsajátított szakmódszertani elvárásoknak megfelelően végzi munkáját,
3. a mesterség szintjén professzionális hozzáállás és egyéni megnyilvánulási módok jellemzik munkáját,
4. a hivatásként tekint munkájára az egyén, ha életcélja megvalósulásaként viszonyul a pedagógus pályához, aminek művelése során önkiteljesítés, elhivatottság jellemzi. (Görbe 2014)

A pedagógusok hivatásszemélyisége

A pedagógushivatás egyik meghatározó tartópillére a szerep, az a pozíció és a kapcsolódó viselkedés-együttes, melyet a tanárembernek be kell töltenie, fel kell mutatnia.

Hagyományosan a pedagógus az értelmiségi szerepkör klasszikus megtestesítője, akinek meghatározó feladata a tudásátadás. Viselkedésével dominanciára utal, modellkövetésre késztet, személyisége stabil értékrendre épül,

transzcendens elhivatottságot és megközelíthetlenséget sugároz. (Kraiciné Szokoly 2006) Ezek a pedagógus persona elemei.

Mivel azonban a pedagógus szerepe mindenkor jelentős módosulásokkal reagál a társadalom változásaira, a pedagógusok szerepei mára átértékelődtek, illetve átrendeződtek, így a pedagógusokkal szembeni elvárások is. A pedagóguspályán kívánatos sajátosságok listája is jelentősen megváltozott az elmúlt évtizedek során.

Kelemen László 1981-ben még olyan generális pedagógusi tulajdonságokat fogalmazott meg, mint hogy legyen a pedagógus

- szociális lény, a társadalom megbízottja, aki a társadalom szellemi értékeit közvetíti a felnövekvő generációnak,
- eszmeiség, kiforrott világnézet és meggyőződés jellemezze,
- legyen fejlettebb és tökéletesebb, mint növendékei. (Kelemen 1981)

Mások a tanítási relációban megnyilvánuló személyiségvonásokat hangsúlyoztak elvárásként, így például Kuzmina (Horváth Futó 2011) a kommunikatív, a konstruktív és a szervezői képességet, a pedagógiai fantáziát és megfigyelőképességet, valamint a pedagógiai tapintatot tartotta nélkülözhetetlennek az eredményes oktatáshoz.

A nevelési reláció aspektusából alapvető az ismert humanisztikus pszichológus, Carl Rogers (N. Kollár – Szabó 2004) klasszikus személyközpontú triász, mely szerint az őszinteség, empátia és a kongruencia a pedagógusok elvárható legfontosabb sajátosságai a személyiségformálás szempontjából.

Sallai Éva (1996) pedagógusmesterség-felfogásában mintegy összegezi az eddigi tulajdonságlistákban felsorolt kritériumokat:

- teoretikus háttér,
- tanítástechnikai készségek,
- a szerepviselkedés biztonsága,
- bizalomteli légkör,
- együttműködési igény és készség,
- a pedagógiai helyzetek elemzésének képessége,
- s elsőként fogalmazza meg az eddig ismertetett elvárás-rendszerek között a mentális egészség (önismeret, önkontroll, EQ) szükségességét.

Mára a pedagógus hivatásgyakorlásában meghatározó az elfogadás, a sokféleség tolerálása, előtérbe kerül a segítségnyújtás, támogatás, tanácsadás és

a szervezés, s ily módon kapcsolatait sokkal inkább a nyíltság és érzelemgazdagság jellemzi.

Az összetett szereprepertoár megvalósítása természetesen egyénileg eltérő módon történik, s ennek minősége a személyes tulajdonságokon, a hivatáshoz való viszonyuláson is múlik, egyáltalán azon, miként tekint saját foglalkozására.

Hivatásszocializáció

A hivatás egyrészt *gratia vocationis* (isteni adomány), születni kell rá és megélni gyakorlásához, (Bagdy 1996) másrészt cél, feladat, kihívás, melyet el kell érni, meg kell valósítani.

Egy hivatás iránti elköteleződés nem egyszeri döntési aktus, hanem a pálya művelésére való érési, felkészülési, tanulási folyamat, melyet **hivatásszocializációnak** nevezünk. Ennek során a személyiség több dimenzióban gazdagodik: szakmai tudásra tesz szert, gyakorlatot szerez, értékek, eszmék között választ. Ily módon a hivatástudat egyszersmind az egyén küldetés-tudatát is jelzi, egy életút meghatározott feladatvállalási irányát jelöli, s a megvalósítás céltudatossága a személyiség érettségét, értékek iránti elköteleződését tükrözi. A pályaszocializáció viselkedési módok, technikák, értékek, szerepek, normák, viszonyulások elsajátításában reprezentálódik, s ezek révén mérhető le a folyamat eredményessége.

A hivatásszocializáció folyamatával többen is foglalkoztak, például Szabó István (1994) a pályafejlődési folyamat négy fázisát különítette el:

- pályaorientáció   14-18. év
- szakmai képzés   14/18-24. év
- pályakezdés   18/24. év
- pályavitel   24. évtől.

Ez a modell már jelzi a gyakorlati tapasztalatok minél korábbi megszerzésének fontosságát.

Helembai Kornélia (Csörsz 2011) elsőként mutatott rá arra, hogy a pályaidentifikáció folyamatának van egy, a hivatásszemélyiség formálódása szempontjából jelentős, de tényleges tapasztalatokat többnyire nélkülöző fázisa, az anticipált pályaidentifikációs szakasz, ahol a tulajdonított szakmai szerep-

elvárások, szerepösszetevők egy naiv, idealizált pályaképpé állnak össze. A pályával való tényleges azonosulás csak ezután következik, amikor a szakmához kapcsolódó pályaképek és a valós, megtapasztalt képességek egybevetésére kerül sor. Ez az identifikációs fázis, ami a gyakorlati képzés különböző szakaszaiban és szinterein, majd a szakma tényleges művelésének próbatételei során valósul meg.

Mindez érvényes a pedagóguspályára is. (Falus 2004) Mivel a pedagógus foglalkozás speciális tudást igényel, gyakorlottságot kíván, a személyiség érettségét, stabilitását tükrözi, pályaszocializációs folyamatban teljesedik ki. Mesterségszinten kell űznünk, és hivatásként kell megélnünk. Ennek megalapozásában a pedagógusképző intézményeknek meghatározó szerepe van.

Tanítójelölt hallgatók pályamotivációs vizsgálata

Kutatási koncepció

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézetének Pedagógia és Pszichológia Tanszékén a tanító szakos hallgatók elméleti és gyakorlati felkészítéséhez olyan hivatásszocializációs tevékenység is társul, mely a tanítói professzióra, a pozíció pervazív jellegéből fakadó kapcsolati relációkra és az iskolára mint leendő munkahelyükre fókuszálva tudatosítja a hallgatóink személyes képességeit, mozgatórugóit és formálja pedagógusi identitásukat.

Pedagógusképző intézmény lévén kiemelt feladatunk vizsgálni azokat az elköteleződéseket, melyek a hallgatóink által képviselt életcél-választás, értékstruktúra-szerveződés, motivációs rendszer háttérében állnak.

Vizsgálatunkban az alábbi kérdésekre kerestük a választ:

- Mennyire megalapozott a Debreceni Református Hittudományi Egyetem tanítószakos hallgatóinak pályaválasztása?
- Pályamotivációs struktúrájukban milyen szempontok ismerhetők fel?
- Változnak-e ezek tanulmányaik során?
- Mindezek alapján elvárható-e tőlük a szakmai fejlődés igénye?

Feltételeztük, hogy a képzés során, annak hatására a pályaszocializációs folyamat magasabb identifikációs szintjére jutnak hallgatóink, ami megmutatkozik abban, hogy

- a képzés végén egyértelműbben és konkrétan tudják körülhatárolni szakmaválasztással kapcsolatos elképzeléseiket,
- közvetlen, valós és belső motívumok mentén közelítik meg jövőendő foglalkozásukat,
- kifejezettebbé válik a tanító pályához való kötődésük.

A vizsgálatban alkalmazott eljárásunk a *Pályamotivációs kérdőív* (Molnár 2010) volt. A kérdőív 48 itemet tartalmaz, ezek érvényes voltát egy ötfokú skálán kell jeleznie a vizsgálati személyeknek a következő példa szerint:

A pedagóguspályát azért választottam, mert....

Jelölje az állítás mértékét!

A számok jelentése:

1	egyáltalán nem
2	az átlagosnál kevésbé
3	átlagos mértékben
4	az átlagosnál nagyobb mértékben
5	igen nagy mértékben

Itemek például:

érdekes foglalkozás	1	2	3	4	5
másokat lehet segíteni	1	2	3	4	5
tiszta munka	1	2	3	4	5
társadalmilag megbecsült pálya	1	2	3	4	5

Az itemek öt kategóriába sorolhatók:

- + M1: specifikus motívumok
- + M2: általános motívumok
- + M3: közvetett motívumok
- + M4: érdekvezérelt motívumok
- M5: ellenmotívumok

M1: A *specifikus motívumok* közvetlenül kapcsolódnak a pedagógusi munkához, választásuk, magas pontértékük érzelmi érintettségre, belső igényre utal. Például: szeretem a gyermekeket, szeretek előadni, magyarázni, gyakran korrepetáltam kisebbeket.

M2: Az *általános motívumok* a foglalkozások egy szélesebb spektrumára vonatkoznak, azt mutatják, hogy a pálya iránti érdeklődés még nem konkretizálódott. Például: másokat lehet segíteni, szervezéssel lehet foglalkozni, jól érvényesíthetem a saját elgondolásomat.

M3: A *közvetett motívumok* csak áttételesen kapcsolódnak a pedagóguspályához. Ilyenek például: társadalmilag megbecsült pálya, nálunk ez már családi hagyomány, a tudományos érdeklődés vezetett ide.

M4: Az *érdekezérelt motívumok* külsődleges jegyek alapján való választást tükröznek. Ezeknek a motívumoknak felértékelése jelzi, hogy a vizsgálati személyt valójában nem a pedagóguspálya vonzza, hanem azok az előnyök, amelyek elérését a pálya révén reméli. Például: nőnek való pálya, biztos megélhetést nyújt, jó a nyári szabadság, diplomát akartam szerezni.

M5: Az *ellenmotívumok* arra figyelmeztethetnek, hogy a pálya választása valószínűleg külső nyomásra történt, nem belső indíttatásból, önként. Például: szüleim kívánságára jöttem ide, nem vettem fel máshová.

Az első négy kategória a pálya iránti elkötelezettséget, az utolsó annak hiányát jelzi.

A vizsgálatot a 2018/19. tanévben a Debreceni Református Hittudományi Egyetem első- és negyedéves tanítószerkesztői hallgatóinak körében végeztük. A vizsgálati minta összesen 85 főt jelent.

Megoszlásuk a következő (lásd: 1. táblázat):

Vizsgálati minta	Létszám
I. évfolyam	37 fő
IV. évfolyam	48 fő
Összesen	85 fő

1. táblázat: A vizsgálati minta összetétele
(Forrás: Saját szerkesztés)

Mivel a vizsgálatban szakma- és képzésspecifikus okok miatt a férfi hallgatók alacsony számban vettek részt, eltekintünk a nemi megoszlás feltüntetésétől és értelmezésétől.

Vizsgálati eredmények

A kérdőívek értékelése az egyes motívumcsoportok pontjainak összehasonlítása mentén történik. Az első három kategóriához 10-10 item tartozik, a megszerezhető pontszám: 10-50 pont közötti. A negyedik kategória 15 itemet jelent 15-75 elérhető ponttal.

Az I. évfolyam motivációs sajátosságai (lásd: 2. táblázat):

MOTÍVUMOK				
I. évf.	M1	M2	M3	M4
61-75				2
51-60				10
41-50	12	24	7	14
31-40	21	10	24	8
21-30	4	3	6	3
10-20				
Összesen	37	37	37	37

2. táblázat: Az I. évfolyam motívumválasztása
(Forrás: Saját táblázat)

A specifikus motívumokra adott pontszámokat tekintve (M1) az első évfolyamos hallgatók 56,7 %-a (21 fő) a 31-40 közötti értéktartományba került, 27 %-uk (12 fő) a 41-50, míg 10,8 %-uk (4 fő) a 21-30-as övezetbe tartozik. Az adatok a tanító szakhoz való specifikus kötődésük kevésbé, inkább közepes szinten jellemző voltára utalnak.

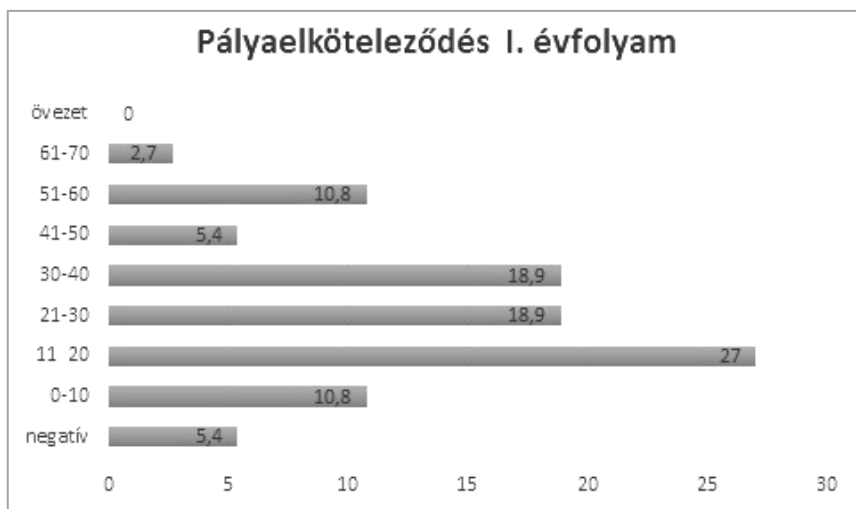
Az általános motívumok (M2) terén sokkal jobb eredmény pozícionálódik: a hallgatók 64,8 %-a (24 fő) a 41-50 közötti övezetbe került pontozásával,

jelezve, hogy pályaválasztásuk háttérében egyértelműen felismerhető egy általánosabb, a segítő szakmacsoport iránti érdeklődés.

Határozott többségi átlagot mutat a normál eloszlási görbe (a 31-40-es övezetben: 64,8 %) a közvetett motívumok tekintetében, azaz pályaválasztásukban szerepet játszottak a pedagógus pályához csak áttételesen kapcsolódó motívumok is, mint pl. a tantárgyi teljesítés, a szakma presztízse, megbecsülés, nagy nevelők példája, stb.

Nagyobb szóródást mutat az az érdekvezérelt motívumcsoport (M4), ahol a 31-40 (8 %), a 41-50 (14 %) és az 51-60 (10 %) övezetek reprezentáltsága között nincs markánsnak tekinthető különbség, s mindez a külsődleges motívumok erős jelenlétét engedni feltételezni.

A kvantitatív elemzés következő lépéseként összeadjuk az első három kategória pontszámát, ebből kivonjuk az M4 kategóriához tartozó pontszám kétszeresét: $(M1+M2+M3)-2M4$. Minél nagyobb ez a szám, annál nagyobb a pedagógusjelölt pályá iránti elköteleződése, illetve valószínűsíthető ennek bekövetkezése. A nullához közeli pozitív vagy negatív szám pedig azt jelzi, hogy pusztán a pályá külsődleges előnyeivel tud azonosulni a vizsgálati személy, magával a pályával nem.

1. grafikon: Pályaelköteleződés – I. évfolyam
(Forrás: Saját szerkesztés)

Az opciók előfordulási aránya látható az 1. grafikonon, ahol a vízszintes tengely az övezetek százalékos előfordulását mutatja.

Igen gyenge pályával való elköteleződésre utal, hogy az egyik legalacsonyabb, a 11-20 közötti pontövezetbe tartozik az elsőéves hallgatóság közel egyharmada (27 %), amit 18,9-18,9 %-kal követ a 21-30-es és a 31-40-es övezet. E fölött, egyre erősebb elköteleződést jelezve mindösszesen 7 hallgató található (5,4, 10,8 és 2,7 %.). Említésre érdemes, hogy meglehetősen nagy pontértékkel vannak jelen az összesítésben a negatív értékek (-7 és -3), ami a pályával való azonosulás hiányának tényét erősíti meg.

Az M5 kategória adatai (lásd: 3. táblázat!) figyelmeztető jellegűek: minél magasabb az ide tartozó ellenmotívumok értéke, annál valószínűbb, hogy a többi kategóriában produkált magas pontszám racionalizálás megnyilvánulása csupán, vagyis az egyén csak önmagát próbálja meggyőzni arról, hogy amit nem akar, az miért is jó.

ELLENMOTÍVUMOK - I. ÉVFOLYAM		
Pontövezetek	fő	%
11-15	-	-
6-10	5	13,5
4-5	14	37,8
0-3	18	48,65

3. táblázat: Ellenmotívumok - I. évfolyam
(Forrás: Saját szerkesztés)

Az adatok alapján valószínűsíthetjük, hogy az elsőévesek körében előfordult (5 fő – 13,5 %) a külső nyomásra történő pályaválasztás, de többségük (48,65 %) feltehetőleg saját döntés alapján választotta intézményünket és a tanító szakot.

A negyedéves hallgatók motivációs jellegzetességei

A negyedik évfolyam összesítő motívumtáblázata szerint (lásd: 4. táblázat) jelentős a speciális motívumok (M1) aránya a legmagasabb értékű csoportban: a negyedéves, végzős tanító szakos hallgatók 53 %-a (25 fő) esetében a pedagógus pályához fűződő belső igényt, tapasztalati eredetű érzelmi érintettséget feltételezhetünk. A középvézetben (31-40) is a hallgatók 45,8 %-a helyezkedik el, s csupán egy hallgató esetében konstatálhatjuk az intrinzik motívumok hiányát.

MOTÍVUMOK				
IV. évf.	M1	M2	M3	M4
61-75				1
51-60				8
41-50	25	22	14	16
31-40	22	24	30	19
21-30	1	2	4	4
10-20				
Összesen:	48	48	48	48

4. táblázat: A IV. évfolyam motívumválasztása
(Forrás: Saját szerkesztés)

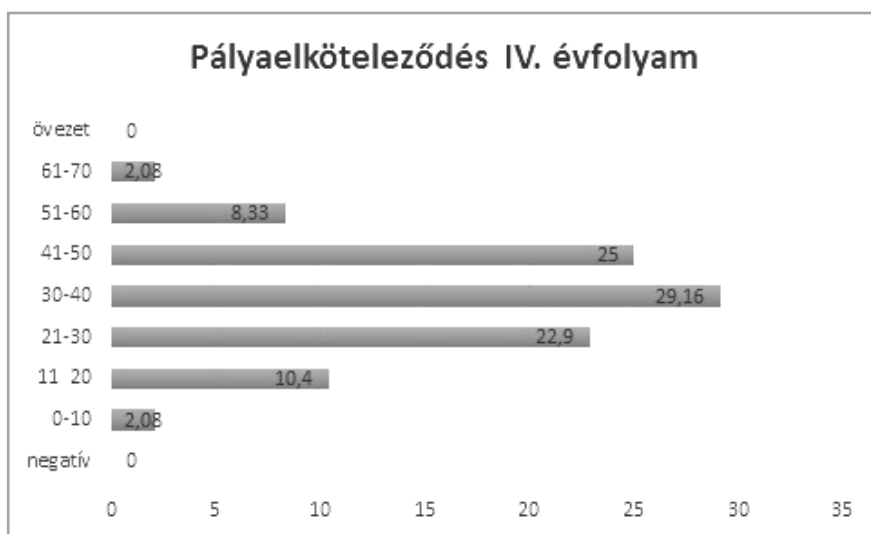
Az általános motívumok (M2) a segítő, szociális szakmacsoportban is nélkülözhetetlen tulajdonságok jelenlétére utalnak: az altruizmus, a segítőszándék motívumainak a magasabb értéktartományok irányába való elhelyezkedése (50 + 45,8 %) nyilvánvalóvá teszi a pedagógusi pálya választásának megalapozottságát.

A közvetett motívumok választása klasszikus normál-eloszlást mutat. A hallgatók 62,5 %-a pontozása alapján a 31-40-es övezetbe tartozik, ami a többi motívumkategória ismeretében ezeknek a motívumoknak a vizsgálati személyek által ismert, de nem túlságosan meghatározó szerepére utal.

Megnyugtató megtapasztalni azt is, hogy az érdekvezéreltség (M4) szempontjából a negyedévesek pontszámai nem jelölnek ki egyértelműen kiugró övezetet, sőt a Gauss-görbe inkább az alsóbb régiók felé tolódik el, ami jelzi, hogy túl a kéthónapos szakmai gyakorlatukon már nem annyira a pedagógus szakma elővételezett külsődleges előnyei motiválják őket.

Az első három kategória pontszámait összeadva, és ebből kivonva az M4 motívumok kétszeresét ($M1 + M2 + M3 - 2 \times M4$), még egyértelműbb következtetést tudunk megfogalmazni a pedagógusjelölt hallgatók pályára vonatkozó elköteleződéséről (lásd: 2. grafikon).

(A vízszintes tengely az övezetek százalékos előfordulását mutatja.)

2. grafikon: A pálya iránti elköteleződés
(Forrás: Saját szerkesztés)

Mivel minél nagyobb pozitív számot kapunk, annál valószínűbb, hogy a pályaelköteleződés már megtörtént, vagy van erre remény, s a végzős tanító-jelöltjeink 65 %-a a 30 pont fölötti értéktartományban szerepel, kijelenthetjük, hogy többségük egyértelmű elköteleződést mutat a választott hivatás irányában. A nullához közelítő vagy negatív szám – ami a külső előnyök méltánylását jelzi – nem fordult elő ebben az almintában.

ELLENMOTÍVUMOK - IV. ÉVFOLYAM		
Pontövezetek	fő	%
11-15	-	-
6-10	3	8
4-5	12	25
0-3	33	68,75

5. táblázat: Ellenmotívumok
(Forrás: Saját szerkesztés)

Az M5 kategória adatai (lásd: 5. táblázat) csak megerősítik a többi motívumcsoportban feltárt jellegzetességeket: a végzősök esetében igen látványos (közel 70 %-os) az egyértelműen önkéntes szakválasztásra utaló pontok előfordulási aránya.

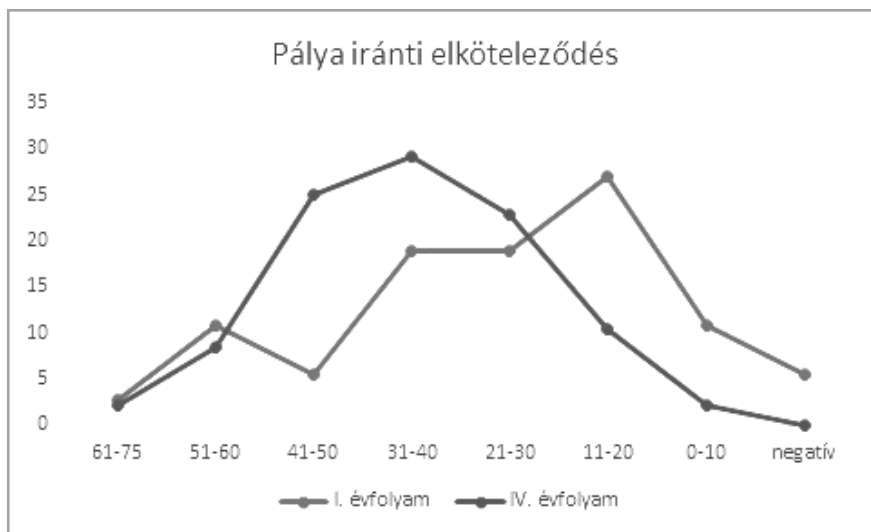
A hallgatók gyakorlatilag megerősítették egykori pályaválasztási döntésüket – mindegyre a kéthónapos egyéni iskolai tanítási gyakorlatukat követően került sor! Az önigazolás, racionalizálás szükséglete csupán három hallgató esetében merült fel – az ő pályájuk még vehet más irányt.

Megbeszélés, hipotézisellenőrzés

A vizsgálati eredmények alapján egyértelműen felismerhető, hogy a DRHE első- és negyedévfolyamos tanítójelölt hallgatóinak motivációs struktúrája jelentősen eltér: míg az elsőévesek esetében a legtöbb magas érték az általános motívumok (M2) csoportjában jelentkezik, addig negyedéven már a specifikus motívumokhoz (M1), azaz kifejezetten a pedagógus pályához köthető.

A pályához áttételesen kapcsolódó motívumok (M3) mindkét évfolyam esetében a középövezetben (31-40 pont) sűrűsödnek, de valószínűsíthetően negyedéven a pályának további közvetett előnyeire (megbecsülés, adott tudományterület művelése, nagy nevelők példája) is fény derülhetett.

A pedagógus pályához tartalmilag nem kapcsolódó, külsődleges választást jelző értékek vonatkozásában közel hasonló a két évfolyam, bár az elsősök inkább a felsőbb, a végzősök pedig inkább az alsóbb értékővezetben reprezentáltak. Ez a párhuzamosan zajló érési, függetlenedési folyamattal magyarázható.

3. grafikon: Pályaalköteleződés
(Forrás: Saját szerkesztés)

A szakmai elköteleződést (lásd: 3. grafikon) tekintve az elsősök alulreprezentáltak a magasabb pontövezetekben ($(M1+M2+M3) - 2 \times M4$ képlet), csupán 37,8%-uk szerepel a 31-75 pont közötti övezetben. A végzősöknél viszont nyilvánvaló a szakmai elhivatottság a hallgatók 64,57%-a esetében, ők ugyanis a magasabb övezetekhez tartoznak.

Pontövezetek	I. évfolyam	IV. évfolyam
11-15	-	-
6-10	5	3
4-5	14	12
0-3	18	33

6. táblázat: Ellenmotívumok
(Forrás: Saját szerkesztés)

Említésre érdemes az a tény is, hogy a tanulmányok végére érve jelentősen csökken azon hallgatók aránya, akik racionalizálni kénytelenek pályaválasztásukat, hiszen az sokkal inkább saját elhatározás, mint külső nyomásra bekövetkezett döntés (lásd: 6. táblázat).

Az eltéréseket valószínűsíthetően a képzés során zajló pályaszocializációs folyamattal magyarázhatjuk: tanítójelölt hallgatóink a gyakorlatok során a tanítói szakmára, feladatkörre, saját maguknak e foglalkozással való megfelelésükre vonatkozóan szerzett kedvező tapasztalatai megerősítették hivatásbeli elköteleződésüket. Így remélhetjük pályán maradásukat és szakmai fejlődésüket, annak belső igényét.

A fentiek alapján hipotéziseinket igazoltnak tekinthetjük.

Ugyanakkor vizsgálatunkkal kapcsolatosan meg kell említenünk, hogy jelentős korlátokat vet fel az alacsony elemszám, ami nem teszi lehetővé az eredmények általánosítását, azok kizárólagosan intézményünkre, a vizsgálatban részt vett első és negyedéves hallgatóinkra vonatkoztathatóak.

Gondolkodunk a folytatás, egy későbbi kutatás lehetőségén, amelyben reprezentatív mintával dolgoznánk, valós nyomkövető vizsgálatot végeznénk – akár még a már pályán lévőkre is kiterjesztve.

A vizsgálat összességében megerősítette azt a hitünket, hogy óriási a szerepe és felelőssége a tanítóképzésben érintett intézményeknek – a korszerű elméleti ismeretek nyújtásán túl elsősorban a pozitív gyakorlati tapasztalatok szerzési lehetőségének biztosítása révén.

IRODALOM

- BAGDY Emőke (1996): *A hivatásra nevelés. Pályaszocializáció a pedagógusképzésben*. In: Bagdy Emőke (szerk.): *A pedagógus hivatásképzése*. KLTE Pszichológiai Intézet, Debrecen, 41–54.
- BALATONI József (2019): *Tanár vagy pedagógus*.
<https://wmn.hu/elet/43680-tanar-vagy-pedagogus-joco-bacsi-elarulja-a-ketto-kozotti-kulonbseget> (2019. 09. 22.)
- CSÖRSZ Ilona (2011): *Az orvosi hivatásképzés alakulásának társaslélektani meghatározói és fejlesztésének lehetőségei*. PhD értekezés (kézirat). Debreceni Egyetem, 2011.
https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/111436/Csorsz_Ilona_Ertekezes.pdf;jsessionid=3114C06D7C5B630D3FE6BDDA4C4CD062?sequence=5 (2017. 01. 20.)
- DRÁVICZKY Sándor (2014): *A kezdetek. A Nyíregyházi Állami Elemi Népiiskolai Tanítóképző első évtizedei*. In: JENEI Teréz (szerk.): *Hagyomány és modernség a XXI. századi tanítóképzésben*. Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza. 17–31.
- FALUS Iván (2004): A pedagógussá válás folyamata. *Educatio*, 3., 359–374.
- GÖRBE László (2014): A feladat neve: szolgálat, hivatás. *Katolikus pedagógia*. 3 (3–4.), 110–120.
- HORVÁTH FUTÓ Hargita (2011): *Tanártípusok, tanári szerepmoდეlek*.
http://epa.oszk.hu/02400/02401/00041/pdf/EPA02401_Hungarologiai_kozlemenyek_2011_04_075-088.pdf (2017. 01. 20.)
- KELEMEN László (1981): *Pedagógiai pszichológia*. Tankönyvkiadó, Bp.
- KRAICINÉ SZOKOLY Mária (2006): *Pedagógus-állandóság szerepei és kompetenciák az ezredfordulón*. ELTE Eötvös Kiadó, Bp.
- MOLNÁR Béla (2010): *Módszertan pedagógiai problémátörténet tárgyból a kooperatív tanulás és a projektpedagógia kompetencia alapú módszerek felhasználásával*. A TÁMOP-4.1.2-08/1/B-2009-0006 pályázat keretében készített tanulmány. Készült a Győr-Sopron-Moson Megyei Pedagógiai Intézettel együttműködve.
<http://pszk.nyme.hu/letolthetodokumentumok/viewcategory/29-kooperativ-oktatasimodszereket-alkalmazo-elektronikus-tananyagok> (2013. 03. 20.)
- N. KOLLÁR Katalin – SZABÓ Éva (2004): *Pszichológia pedagógusoknak*. Osiris Kiadó, Bp.
- SALLAI Éva (1996): *Tanulható-e a pedagógus mesterség? A pedagógusmesterség tartalma és tanulhatósága, különös tekintettel a pedagógusmesterség kialakulására*. Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém
- SZABÓ István (1994): *Bevezetés a szociálpszichológiába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- VARGA Gábor – SZEKERCZÉS Pál (1990): *Tanulmányok a debreceni kollégiumi tanítóképzés történetéből*. Debreceni Tanítóképző Főiskola, Debrecen.

A közép-európaiság mint eszme és poétikum magyar népi írók gondolkodásában

A közép-európaiság – mint regionálisan megvalósítható egyetemes emberjogi, társadalmi, erkölcsi eszménykomplexum – a tizenkilencedik századi reformkori és a huszadik század eleji modernizációs törekvések utáni harmadik nagy modern kori reformnemzedék, a huszadik századi magyar népi írói mozgalom felfogásában elsősorban az együtt élő kisépek lehetségesnek tételezett szolidaritásán, a szabadság, egyenlőség és testvériség ideálképeként alapuló elképzelések együttese.

Ennek életképességét a Bibó István által definiált konkrét valóságismeret mélysége szavatolja. „Túl a magyar realitáshoz való minden más mozgalomnál nagyobb közelségükön, van egy olyan jelentőségük, amelyik túlnő a magyar viszonylatokon”. Gondolkodásuk „egyszerre foglalta magában a teljes társadalmi felszabadulás követelményét és a szabadságjogok teljességének és intézményszerű teljességének a követelményét, egy olyan szintézist, amelyet azóta is hiába próbálnak megtalálni a világot szétszabdáló ellentétes világnézetek, amelyek mind a szabadság központ ideológiájából vezetnek le magukat anélkül, hogy ezt a kielégítő szintézist létre tudják hozni”. (Bibó 1984, 1273–1274.)

A közép- és kelet-európai, Duna-völgyi kisépek békés együttélésének, a különböző kollektív identitásformák kölcsönös tiszteletének, az elvi és gyakorlati egyenrangúságon nyugvó együttműködésének, sőt az egymáshoz bizonyosfajta történelmi szimbiózis által kötődő inter- és multikulturális sorsközösségi létezmódoknak a tartós kialakítása (vagy egyáltalán ennek az igénynek a konstruktív tudomásul vétele) pedig éppen ezeknek a vonzó célkitűzéseknek a valóságos megközelítésén múlhat.

Szabó Dezső gondolata a kelet-európai, balkáni nemzetek szolidáris összefogásáról, Kós Károly transzszilvanizmusa, Németh László Duna-európai „tejttestvériség”-fogalma, Tamási Áron víziója a Duna menti népek egymásra

találásáról, Szabó Zoltán Közép-Európa-koncepciója (vagyis a kelet és közép-európai demokratikus konföderáció eszmevilága) voltaképpen mind-mind a két vagy több irányból fenyegető nagyhatalmi, birodalmi gyarmatosítással szembeni anti- vagy dekolonizációs politikai-kulturális stratégia sokárnyalátú szellemi kivetülése. A térségi alávetettség felszámolásának ígérete, melynek progresszív eszmeiségéhez elsőrendűen a sajátos harmadik utas társadalmi modell kidolgozása tartozik hozzá – s együtt egy, a harmadik világban is lezajló posztkolonialis fordulathoz hasonló identitásfilozófiai alapvetésekkel, esztétikai, poétikai értelemben pedig például a népi-archaikus és a modern magasművészeti szférák bartóki szintézisének érvényre juttatásával, vagy a sajátos közép-európai abszurd dráma jellegzetes közös karakterjegyeinek a megbecsülésével.

Cs. Szabó László úgy fogalmazott, hogy a kis népek legelső hivatása és egyben kötelessége: a fennmaradás; további küldetésük az erkölcsös élet („amely éppen úgy a kis népek dolga a történelemben, mint a szegényeké és megalázottaké a társadalomban”), és „hogyan lépjenek túl az emberi mértéket”, azaz mértékké és példaadássá váljanak a nagy népek előtt is. A példa mondjuk Svájc, állítja, amely „sose adta meg magát” és nincs benne „piszkos falu”. (Cs. Szabó 2005, 108–109)

A svájci minta az úgynevezett „Keleti Svájc” erdélyi megvalósulási esélyeinek a képzeteiben nyilatkozott meg számos gondolkodónál (Jászi Oszkártól Bajcsy-Zsilinszky Endréig); a kölcsönös kiengesztelődés és az összefogás morális és praktikus lehetőségeként. Az államalkotó nemzetek egyenjogúságát biztosító eszmei-politikai perspektívák a történelmi, etnikai, kulturális identitásszabadság és egyetértés közösen elfogadott feltételeinek a ki-munkálását célozzák, sőt az egymás kultúrája ellen soha nem irányuló több-nemzetiségi együttlétezés még éppenséggel a viszonzott tisztelet és szolidaritás összekötő, összeszövetkezésre alkalmassá alakított társulásformáinak, s e formák stabilitásának a megteremtéséhez is vezethetne.

Kós Károly szerint a háborítatlan táji, területi, etnikai önazonosság sokszínűsége egyenesen egyfajta különleges erdélyi szellemet, lelkületet gyökereztetett meg az idők során, s ennek következtében „más nép az erdélyi magyar, mint a magyarországi, más a királyföldi szász, mint a németországi német és más az erdélyi román, mint az ókirályságbeli; fizikumában is más, de mentalitásban éppen az. És ha megmaradt a román románnak, a szász németnek

és a magyar és székely magyarnak, de egymástól való különbözőségük mellett jellemzi őket és minden kulturális megnyilatkozásukat az a közösség is, melyet a megmásíthatatlan és örök természeti adottságokon kívül a közös sors, az étellel való közös küzdelmek közös formái determináltak." S ez a „megnyilvánuló közösség” éppen a „speciális erdélyi psziché”. (Kós 1934 [1988], 88) Szentimrei Jenő pedig arra int, hogy „Erdélyt nem lehet, nem szabad másként felfogni, mint népek és fajok keveredő medencéjének”; „kicsiben egy egész nemzetközi társadalomnak”. (Id.: Pomogáts 2001, 147)

Ezekben a koncepciókban és elképzelésekben az erdélyi modell mintegy a virtuális Közép-Európát, egyfajta „pán-európai” gondolat progresszív irányait is jelentheti. A „három erdélyi nép és a három erdélyi kultúra autonóm, egyszersmind egymásra ható fejlődésének” (Pomogáts 2001, 109) a hiteles bemutatásával a transzszilvánizmus történelemideológiája a mai elemzők számára is nyújthat aktuálisan sorsdöntő fogódzókat (a jelenkori kultúr-történész, Pomogáts Béla szerint is – elsősorban regionalizmus és európaiság közvetlen összefüggéseinek a megerősítésével). Hiszen az önrendelkezés, a tagolt és sokrétegű öngazgatás, önkormányzatiság, illetve a szélesebb körű, tágasabb közép-európaisággá kiterjesztett és koncentrikusan kiteljesített integráció szférái bizvást összekapcsolhatók.

Az erdélyi gondolat ily módon tehát bizonyos szerves közép-európai együvértartozás kultúrmorfológiai színekdochéjának is tekinthető vagy annak analogonjaként is értelmezhető. A kollektív önállóság és függetlenség alapvonásaival rendelkező, de közben egymáshoz is körkörösön illeszkedő, egymást termékenyen kiegészítő, sőt egymásra épülő regionális struktúrák pedig együttesen még egy vonatkozásban és dimenzióban is összekötődhetnek. Mégpedig a bármilyen kelet vagy nyugati irányból eredő nagyhatalmi szupremáciának ellenálló úgynevezett harmadik út társadalomfilozófiájának lehetséges kikísérletezésének vagy kibontakoztatásának emancipatorikus létésélyteremtő folyamataiban.

A modern magyar közgondolkodás történetében Németh László, Kodolányi János, Bibó István, Gombos Gyula, Karácsony Sándor, Féja Géza, Szabó Zoltán, Vatai László, Somogyi Imre és mások által kidolgozott programban a sajátosság, a szuverenitás méltósága, a minőségként emelkedés az önelvű, öntörvényű autentikus azonosság gyökereit a humanitás metafizikai feltétlenségével fonja össze. Tartózkodva a történelmi gyakorlatban egymás-

sal rendre szembekerülő és egymást kizáró szabadság- és egyenlőségtörekvés végleteitől. Hiszen a mindegyre önmaga ellentétébe forduló szabadság-elv (mely a gáttalan szabadversenyben szerzett vagyoni kiváltságok érdemtelen örökletességének méltánytalanságával riaszt) s a szintén önmagát alá-ásó egyenlőségtörekvés (mely az eredendő emberi különbség természetjogi normáit elsöprő, a személyes szabadságjogokat felfüggesztő egyenlősítő-uniformizáló diktatúrával és az erőszak által úgyszintén a felül- és alullevők társadalmi dichotómiáját kialakító önkényuralommal fenyeget) – valóságos kudarcokat vallott.

A szabadság és egyenlőség szubverzív meghasonlását a valódi „testvériség”, az erkölcs, a minőség értékeszményeivel kívánja ez a felfogás korrigálni és felülhaladni, s a két alapelv intézményesen garantált szintézisének ideáljával kiküszöbölni a parancs- és a tömeguralom hamis alternatíváját. Éspedig az egoizmus haszonelvűségét és a despotikus etatista bürokrácia személytelen értékellenességét egyaránt mozgató anyagközpontúság fölötti vagy utáni közösségi társadalom (a megszervezett szabadságok, Szabó Dezső szavaival: „a biztosított szabadságok organikus, szerves és megszervezett demokráciája” [Szabó D. 1939 I., 209]) hipotetikus távlatában.

Újabban pedig pl. Rákos Péter (volt prágai professor) ezt az összegzést adta erről: „A 'harmadik út', mely, mellesleg, mindig is éppen a nyíltan vagy álcázottan totális rezsimek mumusa volt, ma: tárt ajtó, visszhangzik tőle Európa, ha nem az egész glóbusz [...] mindenki egy kissé másképpen értelmezi: nem tudjuk, e harmadik út – sík mezőben hármasság út? – milyen legyen, de nyilvánvaló, hogy kell. Annyi szent, hogy a harmadikutaság mint terminus ma már nem alkalmazható elmarasztaló vagy éppenséggel becsmérő színezettel, s jelenkori heves ellenzői – mert azért vannak, mégpedig csőstül – csak önmagukra vethetnek, ha nevetségessé válnak”. (Rákos 2001, 549)

A mindezzel szorosan összefüggő közép-európai gondolat jegyében hívta többek között Németh Lászlót és Szabó Zoltánt romániai utazásra Dimitrie Gusti bukaresti román szociológus professor a harmincas évek derekán. S Szabó Zoltán szellemesen fejezte ki az összetartozás éthoszát: belátását annak, hogy „szomszéd is van, aki mellett élni kell”, „nemcsak hasonorsú ellenség, akitől félni kell.” (Szabó Z. 2000, 263) *Magyarság és Közép-Európa* című nagyszabású (1939-es) tanulmányában (Szabó Z. 2000, 247–270) azt is hangsúlyozza, hogy az igazán magyar, lengyel, román vagy délszláv az, aki a köz-

tesség földrajzi helyzetének következéseit megérti, értékeiben elmélyedő ön-artikulációját és önaffirmációját megerősíti, s átlátja, hogy ez a terület geográfiaiilag középső Európa, néprajzilag pedig kis népek Európája. – S Németh Lászlóval egybehangzón, hogy kis népek is szolgálhatnak nagy eszmével és nagy példával.

Ennek csak egy vetülete a bartóki modell. „A magyar Bartók a magyar feladattal egyidejűleg érezte a közép-európai tér közös feladatait” – rögzíti Szabó Zoltán (2000, 257). Pontosan érzékelteti az archaikus népművészet és a modern, univerzális magasművészet organikus összeforrasztásának jelentőségét (a „tengerszem” metaforával téve szemléletessé mélység és a hajszáleréken keresztül elért globális végtelenség viszonylatait), valamint a népi kultúrák szétválaszthatatlan interetnikus összekapcsolódását: „az eredetiség néptől idegen fogalom, nacionalis büszkesége éppen nem a népi kultúra elszigetelt volta, inkább a gazdag, kapott kincsek szövevénye”. (Szabó Z. 2000, 92)

Ezt Bartók Béla is így vallotta: „Ha már egészen természetes folyamatnak kell tartanunk azt a tényt, hogy a szomszédos nyelvek egymást kölcsönösen befolyásolják (ez a folyamat sem az illető nyelvek szellemének nem árt, sem nem ok a megalázottság érzésére), – akkor ez a tétel még inkább érvényes a folklór termékeinek kölcsönös (sőt akár egyoldalú) cseréjére is. Nem volna szabad megfélemlíteni arról, hogy úgyszólván *lehetetlenség*, hogy a földkerekség néhány száz népe közül még a legkisebbnek is csupán *őseredeti* népdal-anyaga legyen! Ha azután a kutatók kénytelenek a különféle népzeneben jelentékenyebb kölcsönhatást, idegen hatást vagy idegen eredetet megállapítani, akkor bizony ezek a megállapítások e sok nép akárhányára nem lesznek valami kedvezők. Azt is meg kellene gondolni, hogy az ilyen »kedvezőtlen« megállapítások sem az alacsonyabbrendűség érzésére nem adnak okot, sem pedig arra nem alkalmasak, hogy politikailag kiaknázzák őket.” (Bartók 1956, 179–180)

Bartók Amerikában című emblemikus poémájában a modernista Szilágyi Domokos is a „tisztá forrású” népi kultúra népek közötti összehangoló szerepét nyomatékosította: „románul *Marinka*, / magyarul *Margitka* [...] *Körösfői lányok*, / mármárosi románok [...] *a nóta régi / s hogy mindig új: így örök – / egy nyelven szól az mind*, / magyarul, románul, / s ki más értene, ha / nem Bartók tanár úr?!” (Szilágyi 1979, 269–273)

„A megismerés: megértés, a megértés: szeretet” – hirdette Németh László (1940 III., 169) úgyszintén, a „tejttestvériség” metaforáját is kifejtő *Közép-Európa* című esszesorozatában így lelkesítve: „Összehasonlító népköltészet-tan! A legtárgyilagósb tudományos műből is époszt kavarnak itt az összetorkolló népek s a feltámadt századok.” (Németh L. 1940 III., 168) Hiszen a népdalok, népballadák természetesen „inkább az átszivárgás törvényeire figyelmeztetnek s nem háborúkra és határookra.” (Németh L. 1940 III., 165)

Egy többnyelvű, közép-európai tematikájú – „műveltségünk közös népi elemeit” (Németh L. 1940 III., 169) számon tartó – folyóirat megalapítását is tervezte; mondván: „Én azért akartam a Közép-európát megindítani, hogy e föld hagyományait és érdekeit a világ nagy átalakulásában védeni próbáljuk. Úgy éreztük, hogy a bolsevizmus és a fasizmus Európa számára nem lehet az utolsó szó”; (Németh L. 1940 III., 172) s hogy az „új vállalkozás: ez az új Közép-Európa, egyénnek és államnak új egyensúlya” legyen. (Németh L. 1989 I., 247) S a szövetségkötéssel „nem jobb volna, ha mi keleteurópai népek összefognánk sorsunk önálló intézésére, úgyhogy mindnyájunk ereje biztosítéka legyen mindnyájunk független egyéni fejlődésének, szabad történelmi termésének? Nem volna-e jó megcsinálni a *Keleteurópai Államok* történelmi együttműködését?” – kérdezte Szabó Dezső is. (Szabó D. 1939 I., 209)¹

„A folklór utolsó irodalmi nagykövete” (Féja 1970, 92), a „székely Homérosz”, (Németh L. 1970, 545) „világirodalmi költő” (Németh L. 1980, 854) – ez volt az egyöntetű vélemény a népi írók körében Tamási Áronról, mint ennek a bartóki–kodályi vonulatnak a kiemelkedő alakjáról. És Sinka István, Nagy László, Juhász Ferenc vagy Csoóri Sándor is ennek a művészi-poétikai orientációnak a jegyében alkotott. Legutóbb Papp Endre szögezte le, hogy „[A] bartóki modell lényege a szintetizálás és a komplexitás. A kultúra 'alsó' regiszteréből, a népi műveltségből megújulást remélő alkotói és értelmezői rendszer. A bartókiság mint szemlélet- és alkotásmód az emberi lélek civilizációk során elhalványodott mélységeinek a felkutatására a modern kultúrába való bevonására irányul, melynek során az ősit, a régít ütköztetve a

¹ A szövetségkötés pedig természetesen a kölcsönösséggel párosul, a minden nép egyedi tulajdonságainak, így az autochton magyar sajátosságok megőrzésének is a legitim tiszteletével: „akár ilyen, akár olyan Európában, akár egyedül, akár szövetkezve más, reánk utalt népekkel.” (Kodolányi J. 1941, 47)

jelenkorival, a létrejövő disszonanciákat legyőzve új, magasabb rendű harmónia keresése a művészi tevékenység célja. [...] A bartókiság részben a reimitologizáció vonulatához is illeszthető minta: egyes műveiben mitologikus modelleket alkot, [...] a teljes létezés megragadására, a világegész s abban az emberi léthelyzet megértésére tesz kísérletet.” (Papp 2014, 157–158)

A történelmi hányattatások közös sorsélménye hívta életre aztán a közép- vagy kelet-európai abszurd irodalom, abszurd dráma különleges műfajtípusát. A főként Sławomir Mrożek, Václav Havel, Tadeusz Rózewicz, Örkény István, Páskándi Géza nevével fémjelezhető áramlatban a nyugati abszurd művészi jelentéstartományai itt a historikus létkörülmények empirikusan megtapasztalt bizarrériájával bővülnek. Ütközőzónában az általános ontológiai és krizeológiai abszurdítás a társadalmi realitásban megszenvedett képtelenségek fokozott abszurdításával tetéződik. A létbe vetett ember valóságos kiszolgáltatottságának kifejeződése itt erőteljesebb.

Örkény István 1976-ban, Amerikában, a közép-európai groteszkről tartott előadásában azt fejtegette, hogy aki „határvidéken él, annak szüntelenül értelmeznie kell a dolgokat”, ahogy bennünk, magyarokban, az „életért és a nemzet megmaradásáért vívott állandó küzdelem bizonyos szorongást fejlesztett ki”; és a szkepszis, a paradoxonokban-látás, a groteszk létérzékelés másfajta stílusra és szemléletre kényszerít és képesít, mint ami a szublimált, metafizikus abszurdban megszokottá vált. Mi – vallotta Örkény – „másképp kérdezzünk, mint önök itt Nyugaton”; „Samuel Beckett színdarabjában Vladimir és Estragon *Godot*-ra vár. De hol? Akárhol. És mikor? Nem érdekes. Bármikor és a föld bármely pontján. Vladimir és Estragon absztrakció, nincs más dolguk, mint az, hogy várjanak, valahol a térben”; „mi viszont jobban szeretjük drámáinkat konkrétan és pontosan elhelyezni az időben és a térben”; „mi nem érezzük jól magunkat a semmiben, nekünk meg kell érintenünk a földet, hogy erőt merítsünk belőle”. (Örkény 2014, 326–329)

Páskándi Géza egyik angol fordítója – a felvidéki származású amerikai színházalapító –, Brogyányi Jenő szerint az erdélyi író színdarabjai „bár egyetemes nyelven szólnak, kimutathatóan a szülőföld meggyötört talajából eredtek”. (Id.: Bertha Cs. 2008/a, 61) A metafizikai abszurdítás a kelet-európai abszurdban tehát konkrét valóságperspektívákkal és jelentéstöbblettel mélyül. (Ezért szerette Páskándi maga inkább használni saját drámáinak a műfaji, poétikai meghatározására az általa bevezetett „abszurdoid” fogalmát.)

„Whereas the theme of alienation connects all these writers, Beckett's, Ionesco's and perhaps even Pinter's absurd is metaphysical, in Páskándi's absurdoids the taste of real life absurdities is more richly felt, it is more politically defined. Indeed, they are Orwellian absurdoids from a real, and not imagined, nightmare. The real violence and brutality is also presented by Páskándi in grotesque but oppressive plays” – fejtegeti ugyanezt hasonlóképpen és vázolja ennek a jelenségnek az esztétikai természetrajzát Kodolányi Gyula is (2018, 86) Páskándi kapcsán.²

„Errefelé az abszurd mindig lehetséges” (*Előttörténetek*), „a valóság az abszurdal rokon” (*Nemes Nagy Ágnes. A kilencedik évtized*) – summázza számos versváltozatban az erdélyi Lászlóffy Csaba is, aki az *Az eretnek* (1970) című tragikomikus szatírájában a totalitárius erőszak groteszk paraboláját és paródiáját vetíti ki.

A társadalom eszelős ellenőrzésére, az alattvalók szakadatlan kínzására berendezkedett, az „eretnekektől” rettegő abszolút zsarnokság az állandó kínvallatás, verés, megfélemlítés során nemcsak a mértéket veszíti el, hanem az erőszakoskodás értelmét is. Már mindenki a hatalom gerinctelenül készsleges, csúszómászó, elszemélytelenedett kiszolgálójává vált, nincs már ki után nyomozni, nincs kit puhítani, besúgni, lehallgatni, megfigyelni és lefülelni (minden „dögvésszé”, „csórécsigavésszé” posványosodott). Megszűnt az ellenállás minimuma is, és a tökéletes engedelmesség, sőt túlzó szervilizmus közegében a neurotikus basáskodók saját perverzitásukba fulladnak: tevékenységük feleslegesnek bizonyul, így a „munkátlanságba” beleőrülnek. A kommunista, rendőrállami terror (benne a Ceaușescu-rémuralom) mindennapjainak ábrázolása az ember degenerációjának univerzális abszurd diagnózisává sűrűsödik. A szituációképzés analógiája révén vethető ez össze például Mrożek „zsandárügyi drámá”-jával, a *Rendőrséggel* (1958) is.

A délvidéki Varga Zoltán (1975, 268–274) mellett a Lászlóffy-darab egy másik elemzője, az amerikai irodalomtörténész Donald E. Morse is elvégzi ezt az alapos összehasonlítást. A marylandi *Theatre Journal* folyóiratban közzölt tanulmányában megállapítja: mindketten olyan virtuális világot vizionálnak, amelyben minden politikai ellenszegülés megszűnik, nincsenek többé már élvezkedve, kárörvendve vallatni, kínozni, követni, bebörtönzéssel meg-

---

² Lásd még: Bertha Cs. 2008/b, 81–85; Cseke 2018, 54–63; Morse E. 2009, 31–45.

alázni érdemes áldozatok sem („This world echoes the one Polish playwright Sławomir Mrożek depicted in *The Police*. Mrożek, too, envisions a time when there will be no political opposition for the police to question or torture, no prisoners to humiliate, no victims to gloat over”). [Morse E. 1991, 210]³).

A vádlott azonban (Fábry Zoltán szállóigéjét parafrázálva) mindig megszólal – az irodalom nyelvén is, s rendre a hátrányt szenvedő kisebbségek, a kis népek, a köztességben is teljes értékű egzisztenciát igénylő és jó sorsot remélő szövetséges nemzeti közösségek érdekében.

IRODALOM

- BARTÓK Béla (1956): *Népdalkutatás és nacionalizmus*. In: Uő.: *Válogatott írásai*. (Szerk.: SZŐLŐSY András.) „Művelt Nép” Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Bp.
- BERTHA Csilla (2008/a): „Egyetemes nyelven – a szülőföld meggyötört talajából”: Páskándi Géza angolul. In: MUZSNAY Árpád (szerk.): *Évfordulós tanácskozások 2008*. EMKE Partiumi Alnöksége – Kölcsey Kör, Szatmárnémeti.
- BERTHA Csilla (2008/b): „New York számára teljesen új hang”: Páskándi Géza drámái angolul. *Korunk*, 2008/8., 81–85.
- BERTHA Csilla – MORSE E., Donald [válogatta, szerkesztette, fordította és a bevezető tanulmányt írta]: (2008): *Silenced Voices: Hungarian Plays from Transylvania*. Carysfort Press, Dublin.
- BIBÓ István (1984): *Levél Szalai Pálhoz*. In: Uő.: *Összegyűjtött munkái 4*. (Sajtó alá rendezte: KEMÉNY István és SÁRKÖZI Mátyás.) Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern.
- BOLLOBÁS Enikő (2011): *Silenced Voices: Hungarian Plays from Transylvania*. *Hungarian Review – A bi-monthly journal from Central Europe*, 2011/6., 118–125.
- CSEKE Péter (2018): Páskándi a régi és az új *Kántor–Lángban*. *Székelyföld*, 2018/7., 54–63.
- FÉJA Géza (1970): *Tamási Áron*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.
- KODOLÁNYI Gyula (2018): „Surviving with Honour”: Notes about Géza Páskándi. *Hungarian Review – A bi-monthly journal from Central Europe*, 2018/4., 86.
- KODOLÁNYI János (1941): *Kelet népe*. In: Uő.: *Esti beszélgetés*. Magyar Élet, Bp.
- KÓS Károly (1934 [1988]): *Erdély: Kultúrtörténeti vázlat*. Erdélyi Szépművészeti Céh, Kolozsvár (hasonmás kiadás: Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.)
- MORSE E., Donald (1991): The Ditches of Hell: Csaba Lászlóffy's *The Heretic*; or, A Plague of Slugs. *Theatre Journal* 43., 1991/2., 210.

³ Lásd még: Bertha Cs. – Morse E. 2008; Bollobás 2011, 118–125.

- MORSE E., Donald (2009): *Samuel Beckett Comes to Transylvania: The 'Absurdoid' Plays of Géza Páskándi*. In: KURDI Mária (szerk.): *Literary and Cultural Relations: Ireland, Hungary, and Central and Eastern Europe*. Carysfort Press, Dublin.
- NÉMETH László (1940): *A minőség forradalma*. Magyar Élet, Bp.
- NÉMETH László (1970): *Két nemzedék*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.
- NÉMETH László (1980): *Utolsó széttekintés*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.
- NÉMETH László (1989): *Új nyelvtanokra*. In: Uő.: *Életmű szilánkokban*. (Szerk.: GREZSA Ferenc.) Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.
- ÖRKÉNY István (2014): *A közép-európai groteszk*. In: Uő.: *A mesterség titkaiból*. (Szerk.: RADNÓTI Zsuzsa.) Palatinus Kiadó, Bp.
- PAPP Endre (2014): *A nemzeti irodalomszemlélet esztétikája*. In: *Az irodalomtudomány nemzeti jellegéről*. (Szerk.: PAPP Endre.) Hítel Könyvműhely – Nemzeti Kultúráért Alapítvány, Bp.
- POMOGÁTS Béla (2001): *Változó Erdély*. Lucidus Kiadó, Bp.
- RÁKOS Péter (2001): *Nem tabu – legenda*. In: MONOSTORI Imre – OLASZ Sándor (szerk.): *Németh László Emlékkönyv*. Németh László Társaság – Tiszatáj Alapítvány, Szeged.
- SZABÓ Dezső (1939): *Az egész látóhatár*. Magyar Élet, Bp.
- Cs. SZABÓ László (2005): *Kis népek hivatása*. (Szerk.: GRÓH Gáspár.) Természet- és Társadalombarát Fejlődésért Közalapítvány – Kortárs Kiadó, Bp.
- SZABÓ Zoltán (2000): *Ablakok Erdélyre*. (Szerk.: TASNÁDI Gábor.) Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.
- SZILÁGYI Domokos (1979): *Kényszerleszállás*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- VARGA Zoltán (1975): *Periszkóp*. Forum Könyvkiadó, Újvidék.

A protestáns Áprily

I.

A Trianon utáni erdélyi magyar irodalom meghatározó alakja, a *transzilván hősköltemény* írója, Reményik Sándor barátja, Schiller, Puskin, Turgenyev, Tolsztoj, Ibsen fordítója volt a Szentgyörgypusztán magának új hazát teremtő költő. A *fecskék, őzek, farkasok* életének ihletett megfigyelője és lelkes ábrázolója, az *ember dallamát zengő*, s a világ értékeit önmagába mentő menekülő, a *Dacia dat tumulum s a Sic Fata Volunt* elrendeltségét valló, a „produktív fájdalom” teremtő erejét naponta érzékelő, sebzettségét természeti képekbe, illetve zenébe transzponáló Áprily Lajos egyéniségének és költészetének vezérelve a protestáns vallásosság volt.

A brassói születés, a parajdi gyerekkor, a családi neveltetés, a kolozsvári egyetemi tanulmányok, a nagyenyedi Bethlen Kollégium tanári munkája, később a kolozsvári református kollégiumbeli tanítás voltak az életút főbb erdélyi állomásai. Repatriálása után, 1929 őszétől a budapesti Lónyai utcai református gimnázium tanára lett. 1930 novemberétől 1938 februárjáig Ravasz Lászlóval együtt szerkesztette a *Protestáns Szemlét*. Igaz, ezt a munkát csak kényszerűségből vállalta el. Már annak idején, az *Erdélyi Helikon* munkatársaként érezte, hogy nem neki való ez. Nem szeretett belejavítani mások írásaiba, ugyanakkor nagyfokú igényesség jellemezte. A szerkesztéssel együtt járó szükségszerű konfrontációk és súrlódások ugyancsak frusztráltak. Mindemellett gondos apaként és lelkiismeretes tanárként akart élni. E terheket – Reményik Sándornak küldött leveleiből kiderül¹ – olykor nagyon nehezen viselte. De a szolgálatelv, az etikai tartás mindig túlelme a nehézségeken.

---

¹ Lásd: *Rokon álmok álmodója. Áprily Lajos és Reményik Sándor levelezése, 1920–1941*. Sajtó alá rendezte: LIKTOR Katalin (2014), Polis, Kolozsvár – Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp.

Áprily felesége 1934. szeptember 5-én maghatottan s nagy lelkesedéssel közli Reményikkel:

„[...] megválasztották Lajoskát a Baár-Madasba igazgatónak. Minek is részletezzem azt, kedves Sándor, hogy a Lajoskának okozó gondok mellett is, milyen öröm ez nekünk...” (Liktor 2014, 313)

A nagyhírű intézmény igazgatói tisztét 1943 őszéig töltötte be: ekkor, mivel nem volt hajlandó bevezetni iskolájába a zsidótörvények egyes, a diákokra vonatkozó passzusait, lemondott állásáról. Csak így tudta megőrizni humanista eszményeit és tartását. Visszavonult Szentgyörgypusztára, hogy előbb a háború sújtó hatásáról, később pedig az öregség árnyékairól beszéljen zenébe mentett lírai nyelve válogatott szavaival.

Áprily 1945 és 1948 között állást vállalt a református konventben, s az *Új magyar asszony* című református folyóirat munkatársa lett. A szerkesztés végigkísérte életét, hiszen 1924 októberétől Kuncz Aladárral együtt készítette a kolozsvári *Ellenzék* vasárnapi mellékletét, majd 1925-től 1928-ig az *Ellenzék* irodalmi szerkesztőjeként dolgozott. Ő is, miként Arany János, *egy kis független nyugalmat* szeretett volna az élettől – ez azonban csak később érkezett el, 1943 után.

A költő a protestantizmusához legközelebb a harmincas években került. 1930. május 4-én ugyanis elhunyt Zsinka Ferenc, a *Protestáns Szemle* korábbi szerkesztője; Áprily az 1930. évi kilencedik számtól kezdve szerepelt felelős szerkesztőként. (Galambos 1973, 1.) A lap ekkortájt helyet adott erdélyi szerzőknek is, így hasábjain Reményik Sándor, Molter Károly, Makkai Sándor, Kós Károly és maga Áprily is gyakran megjelent. (Csép 1987, 124)

A folyóirat szellemi irányát jórészt Ravasz László határozta meg, Áprily az irodalmi részért felelt. E rovatban Németh László, Gulyás Pál, Oláh Gábor, Benedek Marcell, Halász Gábor, Képes Géza, Tolnai Gábor mellett publikált Erdélyi József, Mályusz Elemér, Grandpierre Emil, Szondy György, Csuka Zoltán. Áprily helyet adott Kerecsényi Dezső, Németh László, Juhász Géza, Molter Károly, Gulyás Pál kritikáinak éppúgy, mint Gárdonyi Zoltán Kodályt, vagy Kós Károly Saarinent méltató gondolatainak. A lap Vita Zsigmond szerint „a protestáns értelmiség körében ízlést formált, s az igazi értékek megbecsülését és követését szolgálta.” (Vita 1972, 155)

A „személyi érdekek fölé emelkedő, a tiszta kritikai szellem megvalósulásáért küzdő” (Vita 1972, 157) Áprily Lajos nyugtalan lelke sem a Lónyai utcai iskolában, sem a Baár-Madasban – bármennyire kiemelkedő tanár volt, mint azt Nemes Nagy Ágnes² tudjuk – nem talált nyugalmat. Budapest egyik legelőkelőbb leányiskolája sok feladatot adott neki. Sokszor már „reggel hatkor menet az igazgatói irodába és késő estig benn dolgozott.” (Vita 1972, 158) Igaz, gyakran lelte örömeit abban, ha tanítványainak Mikes Kelemenről, Kőrösi Csoma Sándorról, Francis Jammes-ról vagy Rodinről tartott előadást. (Vita 1972, 159) Törekedett arra is, hogy a kisebb pénzü családot gyermekei tanulhassanak nála. Eme emberpróbáló feladatok teljesítése közben a költő csak ritkán szólal meg benne.

Az aranyosó balladája 1934-ben jelent meg Kecskeméten, *A láthatatlan írás* 1939-ben Budapesten. Ez utóbbi könyvben erőteljesen tűnik fel a történelmi múlt, a mitikus görög világtól kezdve a visegrádi középkoron át Kálvin János illetve Kőrösi Csoma Sándor megidézéséig. E két kötet olyan, az életmű egészét tekintve súlyos költeményeket tartalmaz, mint az *Így akarja a sors*, *A menekülő vers*, az *Új középkor*, *A kor falára*, illetve *A zarándok*, *a Pisztrángok kara*, *a Királyasszony kertje*, *a Kálvin, 1535*, az *Aranykapu*, *A kertbe ment*. Ezekben a művekben kap hangot a repatriált alkotó leküzdhetetlen Erdély-nosztalgiaja, örökre ránehezülő lelkifurdalása, amelyet átszínez a sajtó szülőföldszeretet és az attól való kényszerű elszakíttottság lüktető fájdalma. És mindemellett itt szólal meg az új középkor barbárságával szemben az értékmentő alkotó egyetemes létérzékelésének számos katartikus megfogalmazása.

Vita Zsigmond szerint „[a]z évek során mindinkább elmélyült és egyéni, jellegzetes vonásokat kapott Áprily protestáns vallásossága. Ez mindig távol állott Ady harcos protestantizmusától [...] a lelki megtisztulás, és az erkölcsi és az erkölcsi törvények útját kereste.” (Vita 1972, 179) Olyan református tanárként, aki jelentős szerepet vállalt a protestáns magyar irodalmi életben, megérezve környezete szellemi hatásait is. A nagyenyedi Bethlen Kollégium egykori professzorai (Pápai Páriz Ferenc, Alvinczi Péter, Aranka György,

---

² „Hogy milyen tanár volt? Jó. Egyszerű, természetes. Póztalanul is hatásos. Nyoma sem volt benne valami rosszértelmű költőieskedésnek. Persze hatása mérhetetlenül túlterjedt a tananyagon, mint minden igazi tanaré. Tőle hallottam először azt a szót, hogy: normatív. Tőle hallottam először azt a szót, hogy: szarvasfaggyú...” (Nemes Nagy 1989 I, 130)

Apáczai Csere János, Herepei Károly), illetve diákjai (pl. Kőrösi Csoma Sándor) kellő ihletet adtak írói fantáziájának is. A protestantizmus alakjai közül Szenci Molnár Albert, Kálvin és Kőrösi Csoma foglalkoztatta leginkább.

II.

Áprily Lajos 1934-ben, a *Protestáns Szemle* 5. számában teszi közzé *A zsoldárfordító* című esszéjét Szenci Molnár Albertről, halála 300. évfordulója kapcsán. (Áprily 1934) A magyar zsoldárt megteremtő költőt ünnepli benne, azonban az írás elején megemlíti valakit:

„Ennek az esztendőnek az első harmada a magyar lélektörténet két legnyugtalanabb vándorának az emlékét fordította vissza. Napkeleti vándor az egyik, napnyugati vándor a másik. A kettő közül a napkeleti a hősibb vállalkozó, műve és sorsa tragikumba fulladó hőskölte-ménye a fajtaszerелеmtől lángra lobbant székel-y-magyar akaraterőnek [...] Kőrösi Csoma Sándor és Szenci Molnár Albert – két ellenkező irányú, de szenvedélyességében egyenértékű lendülete a múlt és jövő felé tájékozódó magyar léleknek [...] vagy mai szimbólummal: talán mind a két nagy lengésű mozdulat Ady eltévedt lovasának nyugtalankodása.” (Áprily 1981, 85–86)

Úgy véljük, hogy a példás tanári-költői és szerkesztői-családapai életet élő, az iskolájához és gyermekei boldogulásához láncolt férfi a nyugtalan életvonalat leíró Szenci Molnárt (Balassi, Csokonai, Petőfi nyugtalanságához mérve is) rendkívülinek³ tartja, s talán saját röghöz kötöttségének ellentétét látja benne, miként Kőrösi Csoma Sándorban is. Útjának rajzában látható a német szár-

---

³ „Humanista vonásnak kell tartanunk az állandó mozgást és utazást is. Justus Lipsius ezt írta Philippus Lanoyusnak: »A kisszerű és hétköznapi lelkek földjükhöz szegezve otthon ülnek: mennyivel fölségesebb az, aki az eget utánozza és örül a mozgásnak.« A képzett emberek ezért hajlamosak voltak a gyakori helyváltoztatásra, mindig új helyen új és új állás vállalására. Szenci Molnár Albert életrajza tele van városnevekkel; miután 1586-ban elhagyta szülővárosát, nem bírt ki többet egy helyen három-négy évnél, és ennek a folytonos vándorlásnak hú tükre a *Napló*.” (Szabó 2003, 15)

mazású feleség, Ferinari Kunigunda,⁴ aki nem tudott a magyar viszonyokkal megbarátkozni, férje ezért csak Bethlen Gábor második kérésére települ haza hosszabb időre. Áprily Szenci Molnárbán a „fajtájából kinőtt magyart” látja, akiről a hét fejezetből álló esszé hatodik részében mondja a legtalálóbbat. Akkor, amikor Szenci zsoldár-fodításokban megcsendülő, s „az idegen nyelvi környezet hatásai között egy pillanatra sem ingadozó dús magyarságot” említve kijelenti: ezt a nyelvet állítja a kálvinizmus szolgálatába Bethlen Gábor, amikor „fejedelmi megbízatást ad Szencinek Kálvin *Institutiói*-nak fordítására.” (Áprily 1981, 98–99) Később hozzáfűzi:

„A két nagy szellem, fejedelem és tudós legszerencsésebb találkozását jelzi a kálvini hitrendszer e monumentális művének magyar tolmácsolása, a költői feladat után a teológiai prózával birkózó teológus-nyelvész utolsó nagyszabású teljesítménye. Tudásépítő szótár és nyelvten, hitépítő zsoldár, Biblia és kálvini teológiai rendszer: korából kimagasló, a XX. századig ellátzó és világító tetői az ő gazdag, szakadatlanul új terveket szövő munkásságának.” (Áprily 1981, 99)

Áprily Lajos e teljesítményt évszázadokra szólónak tartja. Ez ad alkalmat neki arra, hogy kifejezze: „Szenci Molnár Albert forrásozó lélek volt; nyugtalan életű, de egész ember.” (Áprily 1981, 100)

Főntebb említettük Kálvin János nevét. Tény, hogy a genfi prédikátor a költő számára meghatározó gondolkodó volt: az *Institutio* első megjelenésének négy századik évfordulóján portréversben idézte meg alakját. A *Kálvin*, 1535 című költemény előbb 1936-ban a *Protestáns Szemlében*, (Áprily 1936, 262) majd az *Iffjú Erdély* hasábjain jelent meg 1939 őszén, később *A láthatatlan írás* közölte. (Vita 1972, 310) A vers az Áprily által ritkán művelt portrék közé sorolható.⁵ A címbeli dátum, az 1535, s az alcím, az *Aetatis suae* 26 kiemeli Kálvin életének (1509–1564) jellegzetes pillanatát. Kálvin 1535-ben huszonhat esztendő volt. Életrajzából tudjuk, hogy 1535. augusztus 23-án fejezte be

---

⁴ Szenci Molnár Albert leánykéréseiről, házasságáról lásd: SZABÓ 2003, 30–31, 42; illetve 155–158, 188, 203.

⁵ Az olyan költemények tartoznak ide, mint a *Bessenyei*, a *Tavaszi házsongárdi temetőben*, a *magányos aktor Kecskeméten*, vagy a *Beszélgetés a Földdel*.

Bázelben⁶ az *Institutio* első változatát. (McGrath 1996, 90) A könyv 1536-ban jelent meg először⁷ latinul, akkor még viszonylag vékony kötetként. Kálvin művét később tovább írja, gazdagítja. Az 1536-os kiadás Genfben lát napvilágot. Az *Institutio*-t ő maga fordítja le, 1541-ben franciára, s adja ki a végleges változatot latinul 1559-ben, franciául pedig 1560-ban (*L'Institution de la religion Chrétienne*), hogy honfitársainak sokasága is képes legyen olvasni.

Áprily Lajos verse epikus gesztussal láttatja a „vén Basileában”,⁸ a zord idők fokán ülő fiatal teológust, s romantikusan felnagyított módon, hősként állítja elének Kálvint. Az első strofa a *vén* jelzője s a *fiatalon* állapothatározója az ellentétek között vívódó, kora válságos történelmi-vallási antinómiáit mélységesen átérző, azok elől helvét földre jutott gondolkodót láttatja, aki a házában dúló véres küzdelmek elől menekült az evangéliumkövető híveknek menedékkül szolgáló Svájcba.⁹ A Kemény Zsigmondot idéző *zord idők* jelzős szerkezet, illetve a „máglyák lobognak”, a „vergődve látja”, a „kitör a jajszó”, az „égő látomás”, a „lázmeleg szemével”, a „vérestestű embernek fia” szintagmák mind a hősi pozíció megfestésére szolgálnak. (Ismeretes, hogy Kálvin 1533-ban, a Nicolas Cop számára írott rektori székfoglaló beszéd miatt válik támadások célpontjává, [McGrath 1996, 86–87; vö.: Van't Spijker 2003,

---

⁶ Kálvin 1535 januárjának elején, Louis de Tillet társaságában érkezett Bázelbe, ahol St. Alban elővárosban Martianus Lucianus álnéven telepedett le. (Ld.: VAN'T SPIJKER, 2003, 32)

⁷ CALVIN, Jean: *Institutio Chistianae Religionis*

https://web.archive.org/web/20070625100435/http://iratok.freeweb.hu/egyhtori/kalvin/eletrajz/pruzskal/PP1_1_11.HTM (2019. 10. 11.)

⁸ Bázel neve *latinul* Basilea

⁹ Az 1534 októberében a katolikus szertartásokat hevesen támadó, a „pápás mise iszonyú és túrhetetlen túlkapásait” emlegető plakátok miatt kirobbanó, számos áldozatot követelő incidensek kapcsán írja Alister E. McGrath: „Az evangéliumkövetők hite egy csapásra a »rebellisek vallása« lett, amely destabilizációval fenyegeti a társadalmat, és veszélyezteti a status quót. A katolikus ortodoxia [...] egyszerre a politikai és társadalmi stabilitás le-téteményesévé vált. Új szövetségesek támadtak, és új szövetségek kovácsolódtak: Párizsban nem volt többé bölcs dolog evangéliumkövetőnek lenni, és különösen nem vállalni azt. Az evangéliumkövető szó eztán annyit tett, mint fölforgató vagy még inkább: áruló.” (McGrath 1996, 88)

28] és eretnokség gyanújába keveredik. Ezután nem sokkal menekül majd Bázelbe.¹⁰⁾

A költemény utalásai között (s Kálvin Franciaországból történt távozása mögött) a párizsi úgynevezett „plakát-ügy”, az *affaires des placards* tűnik fel. (Van't Spijker 2003, 31; vö.: MacCulloch 2011, 305–306) Az evangéliumi üzenet hívei 1534 októberében nyomtatott plakátokon támadták a mise intézményét, forgalmas közterületeken kifüggesztve őket. Sőt, mondják „egyedül előzékenységéből Ferenc király hálószobájának ajtajára is elhelyeztek, a Loire partján álló kedvenc amboise-i kastélyában.” (MacCulloch 2011, 305)¹¹ I. Ferenc lesújtott és több tucat embert ítélte halálra.

A második-harmadik versszak idézi éppen a párizsi eseményeket, amelyek Kálvin szemében a bűn, a lázadás, a káosz megnyilvánulásai. McGrath szerint Bázel a fiatal teológus számára „afféle megfigyelőállomás lett, ahonnan szemmel tarthatta a világ eseményeit [...] Itt szerzett tudomást a franciaországi szörnyűségekről, így egyik barátja kivégzéséről: Étienne de la Forge-t 1535. február 16-án elevenen elégették...” (McGrath 1996, 90) A strófák ezeket a borzalmakat Kálvin szemszögéből mutatják: a művet innentől sajátos látomásosság hatja át. Az igazságtalan szenvedések átélése közepette a 94. zsoltár harmadik sorát („*A hitetlenek, meddig még, Uram, meddig örvendeznek még a hitetlenek?*”) evokáló „*Meddig a próba, meddig még Uram?*” kérdés a hazájában történtek fölött vívódó teológus sürgető önvallatása.

---

¹⁰ Erről a korszakról mondja Kálvin a *Zsoltárok könyve* előszavában: „Bázelban tartózkodtam ismeretlenként. Akkoriban Franciaországban sok kegyes embert elégették. Ezek a máglyák a németek egy részét nagy gyűlölettel töltötték el. Hogy azt megfékezzék, ismeretlen és hazug könyveket terjesztettek, melyekben úgy állították be a dolgot, mintha azok, akiket ily kegyetlenül üldöztek, egyebek sem lennének, mint újrakeresztelők és lázongók, kik visszaszánításukkal nemcsak a vallást, de az egész társadalmi rendet fel akarták forogni. Kötelességemnek tartottam, hogy ezek ellen a vádak ellen erőm szerint fellépjek. Sőt ez volt az oka annak, hogy keresztyén rendszeres tanításomat (Institutio) közre bocsássam. Ezzel akartam testvéreinket – kiknek halála becses volt Isten előtt – a meg nem érdemelt szegénytől megszabadítani.” (*Válogatás Kálvin János műveiből* 1993. 8)

¹¹ Vö. még: *Kálvin János ajánlólevele* 2014, 15–30; Moisset 2012, 234–235; Hill 2000, 180–181; Heussi 2000, 322–323.

Áprily versének negyedik strófája Erasmust idézi; róla tudjuk, 1535 júniusában indult Bázélbe, hogy Frobenius nyomdájában dolgozzon.¹² Huizinga szerint Erasmus nem akart Bázélben maradni, mert ott drága a bor, vissza akart térni Freiburgba... (Huizinga 1995, 372; Vö.: Zweig 1993, 175) Végül mégis itt halt meg, 1536. július 12-én éjjel, Hieronymus Frobenius, Johannes Frobenius fia és örököse házában. A „vörös Münster”, amely várja már a nagyhírű rotterdami tudóst, a Basler Münster, a város vörös homokkőből, késő román és gótikus stílusban 1019–1500 között épült katedrális: ide tették Erasmust 1536. július 18-án. (Huizinga 1995, 378–379; Simon 1976, 25) „Az ősz, ki hullva is világtudás” sor a kórokkal küzdő, beteg öregembert európai jelentőségű humanistaként¹³ állítja elének. Az egység harmadik-negyedik sora hasonlatában „éggő látomásként” megjelenő Pál „óriás alakja” a befogadóban az apostol Kálvinra tett hatását érzékelteti. Ismeretes, hogy az *Institutio* gyakran hivatkozik rá, miként az is, hogy a prédikátor számos esetben magyarázza az apostol leveleit.¹⁴ „Pál apostol – emberi megítélés szerint – szent és feddhetetlen volt” – írja, (Kálvin 1986, 56) később kimondja: Pál „Krisztustól kapja az erőt és állhatatosságot.” (Kálvin 1986, 77)¹⁵

---

¹² Erasmus 1535 júniusában idősen és betegen tért vissza Bázélbe, ahol nem valószínű, hogy találkozott volna Kálvinnal. (Van't Spijker 2003, 33; vö.: McGrath 1996, 89–90.)

¹³ Huizinga írja Erasmusról: „A humanisták közül ő volt az egyetlen, aki valóban mindenki számára írt, azaz minden művelt fő számára. Egy egész világot szoktatott másfajta, gördülékenyebb kifejezésmódra; újabb irányba terelte az érdeklődést, fogalmazásának tökéletes tisztaságával, még a latin nyelv eszközén keresztül is hatott a népnyelvek stílusára, műveinek számtalan fordításától függetlenül is. Erasmus kortársai számára az emberi kifejezésformák számtalan új regiszterét tárta fel, akárcsak évszázaddal később Rousseau.” (Huizinga 1995, 386. Vö.: „Mindig európainak nevezték, és ma is annak nevezik, s ezzel azt akarják mondani, hogy egész Európáé volt, nem valamely országé külön...” (Simon 1976, 302) Erasmus Kálvinra gyakorolt hatásáról lásd: Van't Spijker 2003, 115.)

¹⁴ A legismertebb *A rómaiakhoz írt levél magyarázata* (Kálvin 2010) és *A galata, az efezusi, a filippi, a kolosséi és a thesszalonikai levelek magyarázata*. (Kálvin 2016 I–II.)

Vö.: PERES Imre, *Kálvin írásértelmezése és írásmagyarázatai*.

http://www.refblava.szm.com/pdf/Kalvin_irasertelmezes.pdf (2019. 10. 25)

¹⁵ Kálvin több helyen értékeli Pál nagyságát: „Nem lett volna elegendő, hogy Pál kijelölt apostol, ha szolgálata nem irányult volna tanítványokra. Ezért teszi hozzá, hogy az ő apostolsága kiterjed az összes pogányra.” (Kálvin 2010, 34) „[A]z ő apostoli szolgálata a legfényesebb bizonyosság volt amellett, hogy ő valóban Isten dicsőségének hódoló ember, aki

A 32 soros mű középpontjában, a 15-16. sorban nő fel víziószerűen az apostol legendás alakja, hogy a 17-20. sor a megfeszített fájdalomnak fénybe oldódó revelációjával adjon végül ihletet, sugallatot Kálvinnak. (Vö. Györi L. 2009, 354) A „fény hull sebéből és a fény zenéje” szerkezet összetett asszociációs módszere felvillantja Áprilynak a *produktív fájdalomról* szóló elméletét (Áprily 1981, 153–168) csakúgy, mint a fájdalmat gyakran zenévé transzponáló alkotói attitűdjét. A krisztusi sebekből áradó fény, s ennek zenévé szublimálódása szinesztéziás komplexitásban nyilatkoztatja ki: „Egyedül Istené a glória.”¹⁶ Az eddigi látványelemekhez itt hangélmények kapcsolódnak: „Két szót kiált a bibliás magasság”, az *eleve elrendelés* illetve a *kegyelem* kifejezéseket. A vers logikája szerint az ifjú teológus, átérzve a kor szörnyűségeit, mintegy kívülről, *felülről* kapja az inspirációt ahhoz, hogy megírja élete fő művét. A költemény a kálvini rendszer legfontosabb két pillérét emeli ki; a predestináció és a kegyelem elemzése meghaladja e dolgozat kereteit. Így csak jelezzük: az *Institutio Hogyan részesedünk Krisztus kegyelmében; ennek gyümölcsseiről és hatásáról* című, harmadik könyve 21. fejezetétől kezdve foglalkozik az *eleve elrendelés* kérdésével.¹⁷

---

nem habozik önmaga megtagadásával vállalni a gyalázat, a szegénység, a halál és a gyűlölet minden terhét az Isten országának felmagasztalásáért.” (Kálvin 2010, 39) Gánóczy Sándor Pál rómaiakhoz írott levele kapcsán ragadja meg az apostol Kálvin számára megnyilatkozó nagyságát: „Pál a Római levéllel az egész Szentírás megértésének titkát, ajtaját nyitja fel. Tehát Kálvin még az evangéliumok szerzőivel szemben is előtérbe állítja Pált, mint a teológia tanítómesterét [...] a Pálra jellemző tanítás sajátossága a kegyelemből hit által való megigazulásra és megszentelődésre mutat, mert ebben van Krisztus váltságműve gyümölcsseinek és hatásának tulajdonképpeni feltárása. Mivel Pál ezt a tanítást adja elő, ezért Kálvin őt tartja az evangélium hiteles, mértékadó tanítójának, mert tanításának a scopusa már az evangéliumra irányul.” (Gánóczy–Scheld 1997, 93)

¹⁶ Az „Egyedül Istené a glória” sor a *Soli Deo Gloria* latin nyelvű kifejezés változata, amely a reformátorok alapvető teológiai hitét kifejező öt sola egyike. Alapja Pál apostol rómaiakhoz szóló levelének zárlata: „az egyedül bölcs Istennek a Jézus Krisztus által dicsőség mindörökké. Ámen.” (Kálvin 2010, 375)

¹⁷ Lásd: Kálvin 2014 II., 79–147; vö.: Kálvin 1991, 185–204; Török: *Predestináció-változatok, Szent Pál, Szent Ágoston, Kálvin*. <http://real.mtak.hu/11423/1/1259005.pdf> (Letöltve: 2019. 10. 22.) „Eleve elrendelésnek nevezzük Isten döntését, amellyel önmagában elhatározta, mit akar, hogy történjen minden egyes emberrel. Isten ugyanis nem egyforma állapotra teremtett mindenkit, egyeseket eleve örök életre, másokat pedig örök kárhozatra rendelt. Mivel tehát

A hetedik strófa második sora („és növekedve ír és írva nő”) az *Institutio* előszavának lap alji jegyzetét villantja fel. Ebben Kálvin Augustinus hetedik levelére utal: „Megvallom, én is azok közül való vagyok, akik gyarapodva írnak és írva gyarapodnak.”¹⁸ A szelíd szavú Áprilytól szokatlan ez a mozgalmasság (lobognak, sír, lázad, zuhan, kitör, felmagaslik, kiált, hull) tartalmazó, expresszív látomás, amely az *Új középkor, s A menekülő vers* világát evokálja. A vers utalásai közül kiemelendő még a Vajda Jánosra emlékeztető „lázás éjszakákon” szerkezet, s a „megkondul” ige, amely az életműben többször előfordul, s amely *Az elmerült harang* című Hauptmann-drámára asszociáltat.

A mű a fény és sötét, s a magasság és mélység dichotómiájával jellemzi a lázas kort s benne a hőssé emelt Kálvin alakját. (A fent-lent, a magasság-mélység, a hegy-völgy jelentésképző ellentétpárok Áprily Lajos költészetének meghatározó motívumai; a *fünt* (a tető) mindig az érték, a rend, a humánium, a *lentu* ellenben a káosz, az antihumánium jelképe.) A „fény zenéje” szerkezet a *Hívogat a szél* képalakítására emlékeztet.

Áprily Lajos szelíden munkálkodó ember és alkotó volt, aki sok antik utalású verse mellett több esetben írt istenes, vallásos (vö.: Kada 2017; Bertha 2014, 465) költeményeket (pl. *Találkozás, Két város, Imádkozom: legyen vidám, Az útravaló, Kívánság, Új középkor, Menedék, I., Az én csodám, Lassú szárnyon, Bartimeus, Imádság, Két ácsfiú, Ábel füstje, Templom*).

E két, számára mindig is teljességgel egyenrangú művészi ihletet, illetve világot¹⁹ legszebben a *Ha megkérdéznéd* című négy sorosa fejezi ki, egy évvel halála előtt:

---

mindenkit a két cél valamelyikére teremtett, azért mondjuk, hogy eleve elrendelt életre vagy halálra.” (Kálvin 2014 II., 83) „A kegyelem tehát Isten jóságát jelzi, vagyis azt az ingyen való szeretetet, melynek bizonyosságát Krisztusban mutatta meg, hogy nyomorúságunkat orvosolja [...] Mert a kegyelem tulajdonképpen Istenben van, a kegyelem hatása mibennünk.” (Kálvin 2010, 143)

¹⁸ *Kálvin János az olvasóhoz* (Kálvin 2014 I., 14)

¹⁹ Vita Zsigmond írja (1972, 180): „Kétségtelen, hogy Áprily számára az eleve elrendeltetés vált igazán élő, életét és költészetének jellemző vonásait is meghatározó gondolatává. Ezt olvasztotta össze a görög Végtet vagy sors gondolatával, és Antigonéban látta meg ennek az eleve elrendelt, csak az igazság parancsát követő életnek a példáját.” (idézi: Győri L. 2009, 355)

*Ha megkérdéznéd tőle, jó hivem,
hogy mit adott e vigasságtalan lét,
mindössze ezt felelném röviden:
ismertem Krisztust s ismertem Anankét.*

IRODALOM

- ÁPRILY Lajos (1934): A zsolnárfordító (Szenci Molnár Albert). *Protestáns Szemle*, 1934, 285–287.
- ÁPRILY Lajos (1936): Kálvin, 1535. *Protestáns Szemle*, 1936, 262.
- ÁPRILY Lajos (1981): *Álom egy könyvtárról*. (Összegyűjtötte, a jegyzeteket írta: UGRIN Aranka.) Szépirodalmi, Bp.
- BERTHA Zoltán (2014): *Az ember dallama. Szempontok az Áprily-recepcióhoz*. In: BÉNYEI Péter – GÖNCZY Monika – S. VARGA Pál (szerk.): „Szirt a habok közt”. *Tanulmányok Imre László 70. születésnapjára*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- CALVIN, Jean: *Institutio Chistianae Religionis*.
https://web.archive.org/web/20070625100435/http://iratok.freeweb.hu/egyhtori/kalvin/letrajz/pruzskal/PP1_1_11.HTM (2019. 10. 11.)
- CALVIN, Jean: *L’Institution de la religion Chrétienne*
- CSÉP Ibolya (1987): *Áprily Lajos*. Ráday Gyűjtemény, Bp.
- GALAMBOS Ferenc (1973): *Bevezetés*. In: *A Protestáns Szemle repertórium 1889–1944*. Bp.
- GÁNÓCZY Sándor – SCHELD, Stefan (1997): *Kálvin hermeneutikája. Szellemtörténeti feltételek és alapvonalak*. Kálvin Kiadó, Bp.
- GYÖRI L. János (2009): *Kálvin János alakja a magyar irodalomban*. In: FAZAKAS Sándor (szerk.): *Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról*. Kálvin János Kiadó, Bp.
- HEUSSI, Karl (2000): *Az egyháztörténet kézikönyve*. (Ford.: MAGYAR István.) Osiris – Teológiai Irodalmi Egyesület, Bp.
- HILL, Jonathan (2000): *A keresztény gondolkodás története*. (Ford.: FEJÉRVÁRI Boldizsár.) Athenaeum, Bp.
- HUIZINGA, Johan (1995): *Erasmus*. (Ford.: GERA Judit.) Európa Könyvkiadó, Bp.
- KADA Erika (2017): *Tündér-határon túl. Áprily Lajos vallásos költészete*. Kecskeméti Református Egyházközösség, Kecskemét.
- KÁLVIN János (1986): *Mindenkor örüljete! Pál apostol filippiekhez írt levelének magyarázata*.
- KÁLVIN János (1991): *Tanítás a keresztény vallásra*. (Ford.: BÉKÉSI Andor.) Református egyház zsinati irodájának sajtóosztálya, Bp.

- KÁLVIN János (2010): *A rómaiakhoz írt levél magyarázata*. (RÁBOLD Gusztáv fordítását átdolgozta: NAGY Barna.) Kálvin János Kiadó, Bp.
- KÁLVIN János (2014): *Kálvin János ajánlólevele; valamint: Kálvin János az olvasóhoz*. In: Uő.: *Insitutio Christianae Religionis: A keresztyén vallás rendszere (1559) I–II*. (Ford.: BUZOGÁNY Dezső.) Kálvin János Kiadó, Bp.
- KÁLVIN János (2016): *A galata, az efezusi, a filippi, a kolosséi és a thesszalonikai levelek magyarázata I. II*. Kálvin János Kiadó, Bp.
- MACCULLOCH, Diarmaid (2011): *A reformáció története*. (Ford.: VARGA Benjámín.) Európa, Bp.
- MCCRATH, Alister E. (1996): *Kálvin: A nyugati kultúra formálódása*. (Ford.: NAGY Mónika Zsuzsanna.) Osiris, Bp.
- MOISSET, Jean Pierre (2012): *A katolicizmus története*. (Ford.: CSEKE Ákos és DÉSFALVI-TÓTH András.) Bencés Kiadó, Pannonhalma.
- NEMESNAGY Ágnes (1989): *Az első költő*. In: Uő.: *Szó és szótlanság*. I. Magvető, Bp.
- Rokon álmok álmódója: Áprily Lajos és Reményik Sándor levelezése, 1920–1941*. Sajtó alá rendezte: LIKTOR Katalin (2014), Polis, Kolozsvár – Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp.
- SIMON, Markis (1976): *Rotterdami Erasmus*. (Ford.: FARKAS János.) Gondolat, Bp.
- SZABÓ András (2003): *A napló – egy élet tükre. Szenci Molnár Albert naplója*. (Közléteszi: SZABÓ András.) Universitas, Bp.
- PERES Imre: *Kálvin írásértelmezése és írásmagyarázatai*.
http://www.refblava.szm.com/pdf/Kalvin_irasertelmezes.pdf (2019. 10. 25)
- TÖRÖK Csaba: *Predestináció-változatok, Szent Pál, Szent Ágoston, Kálvin*
<http://real.mtak.hu/11423/1/1259005.pdf> (2019. 10. 22.)
- VAN’T SPIJKER, Willem (2003): *Kálvin élete és teológiája*. (Ford.: GALSI Árpád.) Kálvin János Kiadó, Bp.
- Válogatás Kálvin János műveiből*. Összeállította: DR. BOLYKI János (1993). Kálvin János Kiadó, Bp.
- VITA Zsigmond (1972): *Áprily Lajos, az ember és a költő*, Kriterion, Bukarest.
- ZWEIG, Stefan (1993): *Rotterdami Erasmus diadala és tragédiája*. (Ford.: HORVÁTH Zoltán.) Holnap Kiadó, Bp.

Adjátok vissza a kultúránkat

Vitairat és elemzés

Wass Albert: A funtineli boszorkány filmadaptációjához

„Urak, akik a világ dolgait igazítjátok: adjátok vissza a kultúránkat. Bevallom őszintén: nem érdekel sem a politikátok, sem a világnézeti kérdéseitek, sem nagyszabású elgondolásaitok, melyekkel az embermilliók sorsát rendezni kívánjátok. Nem érdekelnek az embermilliók sem. Egy érdekel csupán: adjátok vissza a kultúránkat. [...] Urak, elmondom nektek az életünket. A játékot, amit játszanunk kellett, mert így írtátok meg számunkra a szerepet. Nem egyik, vagy másik közületek, nem ez vagy amaz. Ennek a szerepnek a megírásában nincsen közöttetek bűnösebb és büntelenebb. Mind együtt vagytok felelősök ezért a rettenetes játékért. Valamennyien, kik a világ dolgait intéztétek, határokon és drótsövényeken, és világrészekben innen és túl. Elvettétek a kultúránkat. S az életünket elrontottátok, mint ahogy a vásott gyermek elrontja a játékszert, amit már megunt, s aztán szemétre löki.”

A fenti gondolatokat nem én találtam ki. Szó szerint idéztem Wass Albert *Adjátok vissza a hegyeimet!* című könyvéből. Mindössze annyit tettem, hogy a „hegyeimet” szót „kultúránkra” cseréltem, és az egyes számot több helyen többes számra változtattam, hiszen nem csupán az én kultúrámról, nemcsak az én életemről van szó, hanem a mienkről, a magyarokéról.

Van még egy aprónak tűnő változtatásom, a központosításban. Elhagytam a felkiáltójeleket. Nem emelem fel a hangomat, nem felszólítást írok, nem követelek. Kijelentek, mert csupán emlékeztetni akarom a megszólítottakat az igazságra és a sors elrendelésére, amelyek alól nem vonhatják ki magukat. Nem tehetik meg, hogy nem adják vissza nekünk jogos tulajdonunkat, a kultúránkat, amelyet hosszú évszázadok és évezredek óta építettünk magunknak, de valakik hét évtizede elvették, és azóta sem adták vissza.

Ha ez az állapot már évtizedek óta fennáll, akkor mi adja e vitairat aktualitását? Egy zártkörű vetítésen volt alkalmam megtekinteni Poór István *A funtineli boszorkány* című filmjét, amelyet Wass Albert azonos című, kiemelkedő esztétikai és etikai színvonalú, egyben rendkívül népszerű regénye alapján készített. Az alkotás méltó nagy írónk szellemiségéhez, és minősége minden tekintetben a regény színvonalához mérhető. Ennek ellenére a rendező a filmet saját költségén volt kénytelen elkészíteni, mert nem kapott hozzá semmiféle állami vagy alapítványi támogatást.

Az Amerikából hazatért rendező 2016-ban Erdélyben, Szászrégen közelében szinte egymaga, háromfős technikai stábbal, a színészek önzetlen segítségével forgatta le néhány hónap alatt. Saját bevallása szerint mindez négy millió forintjába került, úgy, hogy csak a legszükségesebb dologi kiadásokat és a közreműködők nagyon minimális díjazását tudta állni belőle. Ez az összeg egy normál költségvetésű játékfilm kevesebb, mint fél napi forgatási költségére lenne elegendő.

Mi tehát a botrány?

Az hogy a hivatalos, a filmek támogatásának lebonyolítására kijelölt szakmai intézmények egy mozdulattal söpörték le az asztalról a forgatókönyvet, ami szerintük arra sem alkalmas, hogy a hibáit kijavítsák. Ezzel szemben én azt állítom, a film kiváló munka, és ez már a forgatókönyv szintjén tetten érhető. Valami keveset magam is értek a filmekhez: tanult szakmám és végzettségem szerint (MA, PhD) filmesztéta vagyok, forgatókönyvírást is tanultam, és van néhány, pályázatokon kiemelt vagy díjazott szinopszisom, forgatókönyvem. De a bemutatott film forgatókönyvét nálam avatottabb szakemberek is minősítették.

Poór István munkája 2016-ban elnyerte a legjobb forgatókönyv díját a Movie Park Action Adventure Film Festival versenyén Los Angelesben. Én ugyan nem vagyok tájékozott a külföldi, ezen belül a hollywoodi szakmai minősítések rendszerében, de egy díj mindenképp jelzi, hogy annál értékeesebb munkáról van szó, minthogy alkalmatlannak minősítsék, javíthatatlannak bélyegezzék, egy mozdulattal végleg visszadobják. Fölmerül bennem a gyanú, hogy az elutasításnak nem szakmai, hanem ideológiai, világnézeti oka

volt. Wass Albert nemkívánatos személy, mert műveiben magyar és keresztény értékeket képviselt, és néhány munkájában (jogos) kritikával illetett olyan személyeket, akik velünk együtt élő kisebbségekhez tartoznak. Wass Albert az egyes személyek egyéni hibáin túl épp azt a hatalmi gépezetet bírálta, amely valójában máig megtesz mindent azért, hogy elidegenítsen minket a saját kultúránktól.

Itt-ott azért észrevehetünk kisebb (legitimációs) gesztusokat. Létezik pl. egy *Nemzeti Könyvtár* című könyvsorozat, amelyben a nemzeti szellemiségű szerzők műveit is kiadják. Mindenhol Wass Albertet sem tudják teljesen kiszorítani: épp *A funtineli boszorkányt* állította színpadra az Új Színház a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Óvatosan jegyzem meg: a demokratikus elveket alapul véve, a kultúra támogatásának igazodnia kellene a lakosság számbeli és szavazati arányához, az önlegitimáció nem oldható meg néhány elszigetelt projekt támogatásával.

Hogy a szórakoztatás elve fontosabb a nemzeti azonosság erősítésénél? Ha csupán szórakoztatásról van szó, akkor azt tartsa el a piac. (Bár ez az elv is megkérdőjelezhető, hiszen a kereskedelmi televíziók „valóság”-műsorait a nézői piac tartja el, miközben nem vagyok egyedül azzal az álláspontommal, hogy ezek „népbutító” műsorok.) Ide sorolom az áltörténelmi tömegfilmeket is. A *Kincsemet* (2017) például hiába látták közel félmillióan, az nem más, mint szórakoztatófilmnek álcázott lélekrombolás. Hiszen mi marad a végén, miután mindenki más meghal, és mindent lerombolnak? A szerelmespár, akik közül a nő apja a férfi apjának gyilkosa, és ők mennek a végén, kézen fogva a semmibe...

A filmes szakma azzal védekezik, hogy megadja a szórakoztató filmnek a lehetőséget, s megadja azt a művészeknek is. Azonban a művészfilm is lehet „idegen”, és lehet eszmeileg romboló. Az utóbbi évtizedek nagy értelmiségi áruói épp a művészek, akik gyakran olyan szofisztikált filozófiával és olyan magas esztétikai színvonalon csöpögtetik a néző elméjébe és szívébe a romboló ideológiákat, hogy a legképzettebb újságírók, filmkritikusok sem talál-
nak rajtuk fogást. (Ráadásul, ha nem is akarnak...) S lehet sorolni az érveket a „magyar” film diadalmenete mellé, hiszen a fesztiválsikerek roppant módon megsokszorozódtak az utóbbi 8–10 évben. Több film nyert Berlinben, Cannes-ban, Karlovy Varyban és más, első vagy második kategóriás filmfesztiválokon. Az adu ász azonban az Oscar-díj, amelyből több jelölés és két

megvalósult díj is erősíti az érvrendszert. 2016-ban a *Saul fia*, 2017-ben a *Mindenki* kapta meg a legnagyobb elismerésként számon tartott szobrocskát Hollywoodban. Sokan örülnek a sikernek, de abba nem gondolnak bele, mit képviselnek valójában ezek a filmek; mennyire szólnak a magyar és keresztény érdekek és értékek ellen, ráadásul hamis tények és romboló ideológiák alapján, manipulatív, nehezen azonosítható technikákkal.

Néhány példa...

A *Mindenki* (2017) kisfilm a rosszul értelmezett demokráciafelfogást érvényesíti, miszerint annak is jogában áll színpadon, zsűri előtt énekelni, aki nem tud, és nem is törekszik rá, hogy megtanuljon. A *Saul fia* (2016) a cím és a történet egymásra vonatkoztatásában árulóként bélyegzi meg Tarsuszi Sault, vagyis Szent Pált, a keresztény egyház megalapozóját. A film a főszereplő történetével azt sugallja, hogy Saulnak még egyszer meg kellett volna fordulnia a damaszkuszi úton, és visszatérnie a választottai közé, az ószövetségi, vérségi, szemet-szemért, fogat-fogért etikai rendszerbe – miközben már kétezer éve van egy új szövetség, amelyben „mindenki” elvben azonos eséllyel indulhat az isteni kegyelem és örökkévalóság jutalmáért.

Berlinben *A torinói ló* (2011) kapott Ezüst Medvét, mert kifinomult esztétikával, bonyolult filozófiával kijelenti a kép és a film halálát, illetve visszavonja a teremtést a „privátdepibe” és a nihilbe. A *Csak a szél* (2012) szintén Berlinben dicsőült meg, miközben egy konkrét bűneset tényeit is meghamisítva, kollektív rasszizmussal vádolja a magyarokat, akiknek a pénzén magát a filmet forgatták. A *Genezis* (2018) szintén a romagyilkosságok kapcsán vádolja kollektív bűnösséggel a magyarságot. Bogdán Árpád filmjét vetítették Berlinben, Szófiában pedig két díjat is kapott 2018-ban.

Még számos példát említhetnék más díjakkal és filmekkel, pozitív példát azok közt is csak nagyítóval találni. 2013-ban Karlovy Varyban nyert *A nagy füzet*, de az is indokolatlanul hamisan beszél a második világháború pszichikai lecsapódásáról. Talán egyetlen pozitív példa a 2016-ban szintén Karlovy Varyban fődíjat nyert *Ernellének Farkaséknál*, amely legalább kíméletlen (ön)kritikával illeti az élettől elidegenedett két fiatal (egyikük művész-) házaspárt. Ismereteim szerint azonban ez a film sem kapott támogatást a Ma-

gyar Nemzeti Filmalaptól – a kiváló forgatókönyv, illetve a rendező korábbi szakmai sikerei ellenére.

A legfrissebb nemzetközi siker, a *Testről és lélekről* (2016) sem a magyar szellemiség diadalmenete, hanem az is beáll a színtelen, szagtalan, íztelen, nemzetközi, globalista díjazott filozófiai téziszfilmek sorába. A film Berlinben fődíjat, Arany Medvét nyert, és bekerült az Oscar-jelöltek legszűkebb mezőnyébe is. Enyedi Ildikó filmjéért rajong mindenki kortól, nemzetiségétől és világnézettől függetlenül, de közben talán bele sem gondol, hogy a film nem rólunk szól, nem a magyarokról és nem a valóságos problémákról. Ez a film a pesti belvárosi életidegen, identitászavaros szűk „értelmiség” nihilje és privátdepije. Ezen abszolút kisebbségről ugyan elmond valamit, de nem a valós problémáikat jeleníti meg.

Úgy tűnik, mintha a mai viszonyokról beszélne, hiszen a története napjainkban játszódik, mégsem a máról szól. Többedik generációs, nevén nem nevezett elfojtások közvetett erőszakos kivetítése történik benne, a teljes mai társadalmi dimenzióra, a kellő minőségben fel nem dolgozott második világháborús traumák rejtett továbbélése okán, de azokat nem nevezve a nevükön. A film áthárítja a felelősséget a mára, az egész társadalomra. Mintha ma (is) vágóhídon élnénk, és a társdalom lenne a felelős a főszereplő lány autizmusáért, a férfi főszereplő párkapcsolati problémájáért.

Nem direkt módon fogalmaztatik meg ez a kritika, de a struktúrából ez következik, hiszen a filmnek nincs társadalmi dimenziója, nem derül ki, a szereplők miért ilyenek. Csak sugall, de a sugalmazás az, hogy egy vágóhídon élünk. Egy bizonyos körnek, akik a filmes szakma kilencvenöt százalékát meghatározzák, valahogy mindig a vágóhíd-metafora és -szimbólum jut eszébe, illetve a hasonlók. Pedig 2018-ban nem vágóhídon él a magyar állampolgárok többsége, jelképesen sem, azzal ellentétben, amit a film sugall.

Ez tehát az utóbbi évek magyar filmtermésének a látszatdiadala. Javaslom, hogy ezeket a nihilista ál-művészi, nem egyszer magyar- és keresztényellenes filmeket inkább készítsék külföldön, külföldi pénzből, külföldi közönségnek. Nekünk olyan filmekre van szükségünk, amelyek a magyar kultúrába vannak beágyazódva, amelyek a magyarokról, a többségről szólnak, és amelyek vannak annyira sajátosak és egyben egyetemesek, hogy szintén érdeklődést kelthetnének a nemzetközi forgalmazásra – és sikerre.

... és *A funtineli boszorkány* (2018)

Ha ilyen filmet keresünk, akkor ez éppen a hivatalos infrastruktúrán és támogatási rendszeren kívül készült Poór István-alkotás, *A funtineli boszorkány* (2018). Már a film alapjául szolgáló regény is sajátosan erdélyi és magyar, ugyanakkor egyetemes sorskérdéseket ragad meg, melyek által keresztyén és magyar gyökereink ismerhetők föl, ugyanakkor olyan általános emberi mintákat mutat be, amiket sajátjának érezhet bárki, Kínától Dél-Amerikáig.

Wass Albert nem megosztó retorikával, epikával és lírával szól a különböző etnikumokhoz tartozó egyénekről és közösségekről, hanem a vegyes lakosságú és közös kultúrájú Erdélyt mutatja be, ahol nem a magyarok a jók, és nem a románok a rosszak. Nem a gazdagok a jók, és a szegények a rosszak, de még csak nem is fordítva. Egyéni és közösségi sorsok vannak, mindenki a saját sorsának követője vagy kihívója, s maga teljesíti be – szabad akarata által – sikerét vagy bukását. A rosszak elnyerik a büntetésüket, a jók a jutalmukat. Igaz, néha a jók is szenvednek a felmenők és a kortársak hibáiért és bűneiért, de a sok szenvedés és halál konkrét esetein túl mindig ott van a megtisztulás, a megváltás és megváltottság lehetősége. Ha valamely társadalmi réteg képviselői inkább hibásak – és a regény, illetve a film erősebb kritikával illeti –, az épp az uraság és a családja, akik a gazdagságuk folytán könnyebben elveszítik a kapcsolatot a realitással, mint a napi megélhetési gondokkal küszködő falusiak vagy a hegyi pásztorok. Ha valamitől, ettől a regénytől és filmtől okkal-joggal tartanak az „urak, akik a világ dolgait igazítják”, hiszen nem életszerű, hogy ne lennének a saját bűnük és árusulásuk tudatában, és nem éreznék a fejük felett a sors büntető pallosát. – „A sorsot nem lehet elrendezni. A sors rendezi el az embert.” (Idézet *A funtineli boszorkány* című regényből)

***

Alább röviden elemzem Poór István filmjét annak igazolása céljával is, hogy egy remek, színvonalas alkotásról van szó – és hogy nem szakmai okokból utasíthatták el a film gyártására odaítélhető magyar összközösségi forrásokat. Egyébként nem elszigetelt esetről van szó, hiszen láttam olyan magyar játékfilmet, melyet szintén nem támogattak, kereskedelmi, ideológiai szempontokra hivatkoztak, s szóban ezeket még megtoldották világnézeti alapú

kifogásaikkal. Az *Álom hava* (2016) forgatókönyvíróját-rendezőjét ugyancsak azért utasították el, mert „a forgatókönyv hiányosságai kijavíthatatlanok”. A film mégis elkészült saját és szerb (!) forrásokból, illetve az NMHH Médiatechnikai Magyar Média Mecenatúra támogatásával. A Filmalap azonban a forgatókönyvet is elutasította. A délvidéki Bicskei Zoltán filmje a törökök kiűzése után, a 17. században játszódik az elnéptelenedett Bácskában. Fontos kérdéseket vet föl, válaszol meg egyéni és közösségi sorsról, magyarságról. Az *Álom havának* kiemelkedően fontos és értékes a témája, alaptörténete, rendkívül magas esztétikai színvonalú a képi világa, kiemelkedők benne a színészi alakítások. Mindössze dramaturgiai hiányosságai vannak, ezeket lehetett volna orvosolni a forgatókönyv átdolgozásával, ám ezt a szakmai segítséget a mű rendezőjétől megtagadták!

Retorikai szituáció

A funtineli boszorkány azt a közösségi kérdéskört járja körül, hogy hol húzódik meg az egyéni és közösségi sors felelősségi határa, mit lehet vagy lehetne kezdeni az egyes szubkultúrák érdekeinek ütközése esetén.

Milyen két világ ütközik a regény és a film szerint? Az egyik csoportba a hegyi, szabad, a természethez közelebb élő emberek, a pásztorok és tanyán lakók tartoznak, a másikba a nagyobb közösségekben, így több kötöttséggel élők: a falusiak és a városiak. Egyik életmódja se rosszabb vagy jobb, mint a másiké, de a mű arra figyelmeztet, hogy a kettő között nehéz az átjárás. A történet alapkonfliktusa is ebben gyökerezik: a címszereplő lány szüleinek egyike havasi pásztor, a másik egy molnár lánya. Nem is kell kontrasztosítani a szembenállást, elég, ha az egyik ragaszkodik a természetközeli, szabad mozgást és életritmust adó létezéshez, a másik a biztosabb, kiszámíthatóbb, rutinosabb mindennapokhoz. Ezt a határt nem tudják átlépni, mert mindegyik kötődik a saját, megszokott környezetéhez és életformájához. Ha a szerelem és a házasság segítene is e határ átlépésében, akkor ott vannak az egyes világok őrei, a rokonaik, akik nem engedik őket átmenni, átköltözni. Ez olyan alapkonfliktus, ami tértől és időtől függetlenül bárhol és bármikor kialakulhat, és ki is alakul. *A funtineli boszorkány* ennek sajátos erdélyi változatát ragadja meg a XX. század elejéről, és azt emeli egyetemes érvényűvé.

A téma e két mikrovilág és rajtuk keresztül több egyén, kisebb közösség egymásnak feszülése, és e feszültség valamilyen megoldása, feloldása. Akik e két kis világ szembenállásában nem tudnak kellő mértékben az események fölé emelkedni, azok hibákat követnek el, és e hibákat vagy megpróbálják jóvátenni, vagy egyre nagyobb ellentmondásba keverednek. Tetteikben ott munkál a sors, ami nem valamilyen semleges és absztrakt filozófiai fogalom, hanem életük és haláluk beteljesítője. Az egész történetből érződik, hogy az Isten ugyan megengedte a szabad akaratot, illetve a gonosz munkálkodását, de gondviselő figyelme mindig ott marad az egyéneken és közösségeken. E gondviselő figyelem katalizátora és jelképe a címszereplő lány, aki (mintegy angyalként vagy jó tündérként) ösztönösen is segít az igazság- és a jóvátételben. Akinek a sorsa büntetéseket tartalmaz, az nyilván, nem katalizátort lát Nucában, hanem a bajok és büntetések, köztük a halál előidézőjét, tehát a boszorkányt. A történet szereplőinek viszonyából, az epizódok részleteiből, összefüggéseiből azonban kiderül, hogy Nuca az egyes emberek és közösségek áldozata, egyben tükre és igazságosztó jótevője vagy büntetője.

Az emberek sorsának alakulásában folyton tetten érhető a természetfölötti, az isteni, nem csak a látnoki (és boszorkánysággal vádolt) Nuca tetteiben, aki nem végrehajtja, csak jelzi a büntetéseket, a haláleseteket. Az egyes embereket a sors bünteti meg, és Nucát is segíti, vagy éppen sújtja. A természetfeletti hatása ott bujkál az emberek között. Előfordul, hogy a fák adnak tovább egy hírt, és a távolban mindig ott magaslik az Istenszéke nevű hegy, ami fölött a filmben – mintegy tovább gondolva a regényt –, a címszereplő látomásában megjelenik Szűz Mária is.

A *funtineli boszorkány* tehát olyan film, amely dramaturgiai és esztétikai hatásokkal figyelmezteti a mai magyar (és nem magyar) nézőt az emberi és isteni világ kapcsolatára, amelyről a túltechnicizált és elidegenedett ember könnyen megfeledkezhet.

Műfaj

Poór István filmje a lehetséges műnemek eszköztárából elsősorban epikus és lírai elemekkel él. A drámaiság is jelen van, de többnyire nem a konkrét ábrázolt tényekben és nem a felfokozott cselekményű jelenetekben, hanem a

hátterben. Ez jó választás, mert az erőszak és az erőszakos halál ábrázolása nem feltétlenül fokozná a drámai érzületet. A várakozás és az egyes szereplőkkel való azonosulás viszont sokkal inkább. Az érvelésnél, a nézők értékrendjére való hagyatkozásnál (vagyis a pathosznál) erre még kitérek, de azt már most megjegyezem, hogy a jó értelemben vett hagyományosan filmszerű filmről van szó, tehát az epikus (és lírai) film adekvát eszközeivel éri el a hatását. Az epizodikus epikuság, úgy tűnt, néha a drámai feszültség rovására ment, de ezt a „lapozó” technikát kiegyenlíti az összefüggő cselekmény-és karaktervilág, illetve a szereplőként választott emberek éthosza.

A film tehát epikus és lírai tabló, epizodikus és drámai elemekkel dúsított sorskönyve egy erdélyi, vegyes etnikai közegnek a falusi-városi és tanyai-hegyi világ határmezsgyéjén, a XX. század elején-közepén. Retorikailag a tanácsadó beszédnek felel meg, ahol a néző számos példán keresztül kap mintát az egyéni és a közösségi felelősség kérdésére. Egy narrátorhang vagy a rezonóri szereplők gyakran szavakkal is megfogalmazzák a tanulságot. Ez azonban nem jelent üres és száraz moralizálást, hiszen a szereplők a megírt karakterük alapján is képesek reflektálni saját sorsukra és a körülöttek élőkére. A reflexió, a távolba, a múltba és jövőbe látás képessége a címszereplő kiemelt tulajdonsága, de rezonóri jellegű több fiatalabb és idősebb szereplő (pl. a hegygerincen magányosan élő öregember, a Vénség). Nuca egyik szép, igaz és egyáltalán nem direkt moralizáló megjegyzése, hogy amikor még kislány volt, és a csendőr elvitte nagyapját a börtönbe, a falusiaknak nem kellett volna őt magára hagyniuk az erdei kis kunyhóban, még akkor sem, ha ő éppen ezt kérte tőlük. Nem volt gyerekként abban a helyzetben, hogy felmérje a rá váró veszélyeket, noha külső támogatással, de egyedül élt és nőtt fel, cseperedett szép, kívánatos lánnyá. A közösség idősebb, tapasztalt tagjainak számolniuk kellett volna a következményekkel, és valakinek magához kellett volna vennie a magára maradt kilenc éves kislányt.

Szerkezet

Már a műfajnál említettem az epizodikus szerkesztést. A központi szereplő Nuca, a magára maradt, a közösség külső támogatásával felcseperedő lány, s hozzá kapcsolódnak az egyes szereplők, akik egyszer vagy többször vissza-

térnek. Mindez kirajzolja a közösség szövevényes kapcsolati rendszerét, és kirajzol egy nagyobb történetet, a címszereplőét, amely egyben társadalmi tabló. A szerkesztés gyakran laza, a film mintha ugrálna térben, esetenként időben is, de mindig van a háttérben egy, az egészet összetartó szál. Leginkább a címszereplő személye, de más szereplők és az előre-, illetve hátrautalások is. A főcselekményszál lineárisan halad előre, kisebb-nagyobb ugrásokkal az időben, de fokozatosan felsejlik a múlt, ami meghatározza a jelen konfliktusait. Tóderik kis lányunokájával nem a semmiből érkezik a faluba, mint ahogy az öreg hangoztatja, hanem fokozatosan derül ki, hogy kik is ők valójában. Ebbe a ritmusba tartoznak Nuca látnoki jellegű visszaemlékezései, illetve az egyes szereplők utalásai, összefüggő elbeszélései. A legterjedelmesebb Bandilla, a rablóbandavezér (Korpos András) hosszú monológja, amelyből kiderül, milyen kapcsolat áll fenn közte és a funtineli boszorkány között. Ez a jelenet a film egyik csúcspontja, és nem kevésbé izgalmas, mint egy akciódús üldözés, sőt, annál is érdekfeszítőbb. A mintegy három órás film közepéig-kétharmadáig már annyi minden történt, hogy a jelenet sok várakozást beteljesít. A monológ színészi szempontból is kiemelkedő teljesítmény, s erre később még visszatérek.

A lassúbb vagy gyorsabb cselekményű epizódok közötti lírai képsorok a cselekmény által bejárt erdélyi, mezőségi közeg természeti-spirituális jellegét erősítik. Nem öncélúan követi tehát a kamera például a pillangó röptét, hiszen a kislány szerint az jelöli ki nekik az építendő kunyhó helyét. A fák, mint említettem, híreket susoghatnak, és a patak sem csörgedezik mindenféle jelentés lehetősége nélkül. Igaz, a szimbolikusság (igen helyesen) távol áll e film eszköztárától. Ha mégis szimbólummá emelkedik néhány tárgy, személy vagy jelenség, az epikailag és karakterológiaiilag annyira megalapozott, hogy száraz fogalmisága fel sem merül. Minden a létező valóságból nővi ki magát, és kristályosodik akár filozofikus jellegűvé is. Nem véletlenül tombol a szél, ha tombol, mert ha kell, megfélemlíti például a hitetlen papot. Az eső néha megsirat egy-egy szereplőt, Szűz Mária pedig Nuca látomásának része, akit a néző is láthat. Egyes lírai képsorok nem kapnak kifejezetten dramaturgikus funkciót, de a néző ezeket sem érezheti öncélúnak, mert valamivel pótolni kell – ha teljes mértékben nem is lehet – Wass Albert költészetbe hajló érzékletes természeti leírásait.

Érvelés a nagyszerkezetben

A nagyszerkezetben tehát az epizodikusság a döntő, a lineáris cselekményvezetésbe rövidebb-hosszabb előre- vagy visszautalások vannak beékelve. A címszereplő (kis-, majd érett nagylány) sorsát lépésről lépésre követjük, s olykor az epizód szereplőkéét is. Az előrelépést nézői várakozás előzi meg, a kislány sorsának alakulását vele azonosulva követi, bár nem mindig tudja, mire kell várnia (de kíváncsi, hogy mi történhet egy magára maradt gyerekkel, majd fiatal lánnyal). A cselekmény több helyen is megszakadhatna vagy befejeződhetne, ezért az epizódok negyede-harmada meglepetésként hat. A középső részben azonban kialakul a fő szerelmi szál Nuca és az uraság fia között, a várakozás konkretizálódik, hiszen meg is beszéljük, hogy átok van Nucán, mert akit megszeret, s akivel szerelmi kapcsolatba kerül, az meghal. Más jóslatok is előrevetítenek eseményeket, melyek viszont nem mindig úgy vagy nem akkor következnek be, amikor azt a néző várná.

A kezdőjelenet kevés dialógust tartalmaz, s énekes kísérezene adja meg a természeti képekhez az alaphangulatot. Lovász Irén énekhangja félreismertethetetlen és fokozhatatlan esztétikai hatású. Később több rövidebb-hosszabb párbeszéd és monologikus epizódban-jelenetben vannak rezonóri önértelmező vagy másokat értékelő megnyilatkozások, ezek azonban – a fogalmi jellegükkel együtt – hozzátartoznak a szereplők egyéniségéhez, viselkedésmódjához. A dialógusok önértelmező viselkedést tükröznek, minden értékelésre van azonban fedezet a tartalmasabbnak és hosszabbnak tűnő eseményekben. A nagyszerkezeti érvelés tehát folyamatos, cselekménybe ágyazott reflexió, önreflexió. A filmes érvelés nem mindig szavakkal történik, nagy a retorikai szerepe a cselekményes és a képi, nem szöveges részeknek is.

Érvelés a középső szerkezetben

A jelenetek szintjén kétféle érvelés vizsgálható: a filmszerkezet és az egyes szereplők retorikája. A film inkább epizód-, mint jelenetszerű közepes egységekből áll, tehát egy jelenet ritkán képez olyan zárt dramaturgia egységet, mely a megszokott bonyodalom–kifejlet–megoldás sémát követi. A jelenetek gyakran a közepén vagy a vége fele kezdődnek, illetve nem érnek véget, és

később folytatódnak, egy másik jelenetben (tényközléssel) zárulnak le. Nem tudni meg pontosan, hogy hogyan hal meg az uraság fia, Nuca gyermekének apja. Éltető Gáspár a párja és a gyermeke által lakott házhoz egy baljós estén érkezik, s hajnalban távozik, de a néző csak később, egy utalásból tudja meg, hogy akkor történt valami, amikor egy ösvényen belépett a rengetegbe. A letragikusabb események nem is jelennek meg a vásznon, de a nézőnek nincs hiányérzete: elég feszültséget teremt, ha két szereplő valakinek a halálával szembesülve kezd beszélgetni. Csak egy halottat látni a filmben, rövid ideig, Nuca apját. Ez is egy másik nyitva maradt jelenet jóval későbbi lezárása: sokáig függőben maradt, mi lesz a rablóvá lett hegyi emberekkel, miután az uraság közölte velük, hogy tűnjenek el békével az erdejéből.

A monológok és párbeszédok érvelése szerves része a szereplők jellemábrázolásának. Nuca már kislánként koránál és lehetséges műveltségi szintjénél magasabb röptű, filozofikus kinyilatkoztatásokat tesz. Bizonyítást ritkán használ, többnyire csak közli látomásait, és az adott helyzetre reflektál. Határozottsága, szépsége, sugárzó lénye minden ellenérvet kiolt, s nemcsak a szereplőket, hanem a nézőket is meggyőzi. Ezzel olykor maga ellen vét: felnőttként elismeri, hogy nem hagyhatták volna őt egyedül, de amikor több falusiban felmerült ennek ellenkezője a történet elején, képes volt a tapasztalt embereket lebeszélni. Mások – a rezonóri öregek, falusiak, pásztorok, az uraság és fia, a pap vagy a rablók – a maguk példáival és hiányos szillogizmusokra építő, a gyakorlatban viszont működő érvelésrendszert alkalmaznak. Az érvelés esetenként logikailag is hiányos, hiszen rossz előfeltevésre épül (mint az uraság hatalmi, illetve a rabló saját bosszúját igazolni kívánó stratégiája). Így válnak a meggyőzési kísérletek jellemábrázoló tényezőkké.

Érvelés a kisszerkezetben

A kisszerkezetet a stílus egyes építőelemei határozzák meg. Poór Istvánnál nem hemzsegnek a szóképek és alakzatok, és ha föltűnnek, belesimulnak a környezetbe, a cselekménybe. Ilyen alakzat a hiány, az ismétlés, a fokozás és az ellentét. A háromórás filmszöveget vágásokból, illesztésekből áll, melyek az alakzatok alapját is adják. A kislány törékeny alakja ellentétben áll nagyapja és az örmény kocsmáros-boltos tekintélyes alkatával; valamint a rablóvezér

Bandilláéval, aki az egyik jelenetben úgy emelkedik föléje, mintha nála akár kétszer is magasabb volna. Párhuzam és fokozás Nuca és a cigányasszony, illetve Nuca és a vak asszony összehasonlítása. A cigányasszony el is mondja, hogy Nuca többet tud és többre hivatott, mint ő, pedig neki is hasonlóan alakult a sorsa, és könnyen lehetett volna belőle jó boszorkány.

A szimbólumok mindegyike a valós környezetből sejlik ki. Kisejlik, mert benne marad a környezetében, mégis többet jelent önmagánál. Ilyen a címszereplő kis-, majd nagylányként, a pillangó, a kis erdei kunyhó, a bárányok és a susogó fák, az Istenszéke, a templom, a kereszt stb. A metaforák, metonímiák terepe a jelenetek és epizódok közötti természeti képeké, ahol lehetőség van képi és képi eredetű fogalmi metaforák, szimbólumok létrehozására. A szóképalkotás nem távolodik el a valóságanyagtól, hanem felfokozza azokat. Az egymás utáni és alkalmanként egymásra fényképezett képek azonban értelmezés és reflexió nélkül is hatnak.

A kisszerkezeti elemeknél fontos a motívumok elrendezése, visszatérése. A jelenetekben, epizódokban, vágóképekben megjelenő személyek, tárgyak, természeti képek motívumai olyan mintázatot alkotnak, mint egy elbeszélő költeményben a rímek, kiemelkednek vagy kiemelkedhetnek. Ilyen mintázatot rajzolnak ki a fák, a vizek, a hasonló (vagy ellentétes) külsejű személyek, a kereszt vagy a fehér színmotívum. Ezek a mintázatok át-átszövik a teljes filmet, egységes érzület és világ képét sugallva, a sok konfliktus és tragédia, halál ellenére is megerősítve a teremtett világ otthonosságának érzetét.

Előadásmód, színészi játék

Kiemelkedő a szereplőválogatás és a színészi játék. Poór István Erdélyben keresett szereplőket a filmhez. Több ismert és kevésbé ismert színészt talált, akiket hitelessé tesz a karakterük is. A bemutatón a rendező elmondta, hogy „háromdimenziós arcokat” keresett, akiknek arcán látható a múlt, jelen és jövő, akiknek van karakterük, és nincsenek agyonjátszatva filmekben. Többüknek ez az első szerepük vagy filmszerepük, és ez valóban a film előnyére vált, hiszen minden, a vásznon feltűnő személyben valaki olyat ismerhet meg a néző, akivel ott, Erdélyben, a Mezőségen a mindennapokban is találkozhatott, és akiről Wass Albert a regényei karaktereit is mintázhatta volna.

A szereplők két nagyobb csoportra oszthatók. Egyik részük tanult színész – ők valamelyik erdélyi vagy anyaországi színtársulatban játszanak. Ilyen a felnőtt Nucát, a Nagylányt alakító Ritziu Ilka Krisztina. Kevesüket láttuk filmekben (bár Ritziu szerepelt néhány tévéfilmben), így könnyebben, biztosabban simulnak bele szerepükbe. Mivel ők többnyire nem élnek messze a regényben s a filmben megragadott tájtól, vagy a közelben születtek, nem is idegen számukra ez a közeg. A képzett színészek beszéde ízes, erdélyi, így ennek az autentikus világnak a részét képezik. A Nagylányt, Nucát alakító Ritziu Ilka Krisztinán érezni, hogy képzett színész, ám így is maradt benne kellő mértékű természetesség. Szép és a cselekménybe simuló monológjait s azt a jelenetét is kiemelhetjük, ahol egy vak asszonynak, fiát váró édesanyjának énekel. A vak asszony (Kilyén Ilka, marosvásárhelyi színész) alakítása ugyancsak emlékezetes.

A másik csoport az amatőr színészeké. A címszereplőt alakító kilenc éves kislány (Nagy Mira Zsuzsanna) kiválóan megoldotta azokat a feladatokat, melyeket a film nagyjából egyharmada jelentett számára. A kislány a maga zseniségével, romlatlan ártatlanságával egymaga atmoszférateremtő tud lenni. Több amatőr szereplő is feltűnik, nem mindig kis szerepekben. Emlékezetes a hegyormon élő Vénség (Horváth Ödön) alakítása. Minden szava olyan ízes és valószerű, hogy fel se merül: azok egy regény szavai. Wass Albert is tudott a nép nyelvén, és ezek a falusi emberek is átízesítettek mindent, ami szájukat elhagyta.

Mindegyik szereplő (legyen hivatásos színész vagy amatőr) valamilyen erdélyi archetípust jelenít meg. Végre, egy magyar filmet nézve, nem az volt az érzésem, hogy végig magyarul beszélő „idegeneket” látok-hallok. Ehhez azért hozzá kell tennem, magam is Erdélyben, a Székelyföldön születtem és éltem húsz éves koromig, ezért is éreztem magam otthonosan a film világában. A 2018. március 26-án tartott zártkörű vetítésen azonban az is kiderült, hogy nemcsak azok érezték otthonosnak a film természeti és emberi közegét, akik Erdélyben születtek, éltek, vagy gyakran járnak arra, hanem azok is, akik csupán a könyvekből ismerték és szerették meg Wass Albert világát. Elgondolkodtató, hogy egy Hollywoodból hazatért rendező készített végre egy ízig-vérig erdélyi és egyben magyar filmet!

Az előadásmódnál kell megvizsgálni a filmszöveget szerkesztését, a képki-vágásokat, illesztéseket, a ritmust, a mozgóképes anyag központozását.

A film lassú, de nem vontatott, nem unalmas. Többnyire hosszabb beállításokban játszódik le egy-egy epizód és jelenet. Időnként mindössze egyetlen rögzített kameraállásból látható a cselekmény, egy totálképen, a beszélőt néha óvatosan követve, máskor bátran váltogatva a beállításokat és ellenbeállításokat – egyiket sem feltűnően. Nincsenek tehát extrém, formabontó, öncélúan újító megoldások, hanem minden a valóságos hús-vér személyek megformálása, illetve a helyszínek kialakítása, az egyszerre reális és csodás atmoszféra megteremtésének szolgálatában áll. Ez a fényképezési stílus (a történetszövés és színészvezetéssel együtt) teljesen magába vonzza a nézőt.

Poór István filmjének kizárólag technikai jellegű hiányosságai vannak. Az amatőr operatőrnek nem volt semmilyen tapasztalata játékfilm fényképezésében, a rendező utasításaira hagyatkozott. Az eredmény így is több mint jó. A képek élvezhető minőségűek, ám hatásosabbak lehetnek volna egy professzionális stábbal, csúcsmínőségű színes 35 mm-es negatívra fényképezve. Méltatlan, hogy egy ilyen minőségű forgatókönyvből egy ilyen hozzáértő rendező, ilyen kiváló színészekkel, mindössze háromfős technikai stábbal dolgozhatott! A technikai hiányosságok egy része (hang és zene arányainak beállítása, talán egy újabb fényelés) kiküszöbölhető az utómunkálatoknál. A digitális, 4K minőségű felbontás jó alapanyag. Az utómunkához és a forgalmazáshoz is szükséges a méltó állami támogatás.

A hallgatóságra/nézőkre tett hatás

A film erőssége a hallgatóságra tett hatás, a pathosra épített meggyőzés. Ez nem a köznyelvi pátoszt jelenti, hanem azt az értékrendet, melyre a film és a szereplők érvelése támaszkodik. Ez részben a hagyományos magyar és keresztény értékrend, mely az idegen ideológiai közegben is megmaradt, még fokozottabban Erdélyben – ott még a románok között is, akikről az író több szereplőjét mintázta *A funtineli boszorkányban* és más műveiben. A könyv és film (a különbségekre itt nem térek ki) egyaránt egy olyan értékalapú világot mutat be, melyben az embereknek vannak igazodási pontjai. Legyen bár valaki szegény vagy uraság, városi vagy falusi, a völgyben vagy vadonban élő, mind támaszkodhat egy közös, keresztény hagyományalapra. Aki hibázik vagy bűnt követ el, az tudatában van tettének, tette értékének. Ha nem

működik az iránytűje, vannak segítői, akik ráébresztik tettei súlyára. Ilyenek az egyszerű falusiak, a pásztorok, de még a hibázó uraság, a kocsmáros és a rablók is. Ha valaki büntetést érdemel, azt végül a saját lelkiismerete bünteti meg. Ha rá kell segíteni, akkor is kell az együttműködése. Kiemelem itt azt a jelenetet, mikor Nuca a rabló Mihályt elkábítja fenyőpálkával és a szépségével, majd elküldi, hogy kösse fel magát a fára, ahol maga is elkövetett egy gyilkosságot. Mihály elmegy, de nem látjuk az önítéletét, csak feltételezzük, hogy megtette (és utalás is történik rá egy későbbi jelenetben).

A pathosz, a néző normáira, érzelmeire tett hatás a keresztyén, mezőszégi falusi értékrend, ami megjelenik a szereplők elemi szükségletei szerint s azok hiányában is. Könnyű azonosulást keresni és találni azzal, akinek az élete forog veszélyben (nincs mit ennie; konfliktusba keveredik az erdei rablókkal). Attól nagyon műfaj- és (adekvát módon) filmszerű Poór István alkotása, hogy a cselekmény szintjén erősen él az elemi szükségletekre való hivatkozással. Hiába a laza epizodikus szerkesztés, hiába a sok dialógus, filozofálás-moralizálás: ezeknek mind helyük van abban a létküzdelemben és a szubkultúrák közötti harcban, ami az egész film háttere vagy inkább az alapja. A szükségletekből adódó és a belehelyezkedés miatti együttérzés nem engedi ki a nézőt a cselekmény világából a mintegy háromórás vetítés során sem.

A rendező (a narrátor és a rezonőr) éthosza

Wass Albert személye és életműve megosztó. Ennek fő oka az, hogy néhány művében kritikusan mutatott be egyes nemzetiségekhez tartozó személyeket. Ezt az internacionalisták és globalisták olyannyira zokon vették, hogy Wass Albertet legszívesebben kiradíroznák a magyar irodalomból és történelemből. Pedig az író nem sztereotipizált, és nem ítelt kollektív szinten. Bírálata csak annyira kell általánosan egy csoportra érteni, amennyire az releváns. A kollektív megbélyegzést inkább a Wass Albertével ellentétes oldalon alkalmazták. Akinek a tényeivel és érveivel nem képesek felvenni a versenyt, azt egyszerűen nemkívánatos személynek nyilvánítják; következmények nélkül használhatják a „kollektív bűnös” bélyeget. Ha a „magyart” ilyenkor valami mással helyettesítjük be, nyilvánvaló lesz a megbélyegző és/vagy gyűlöletkeltő él. Ezt már megtették néhány posztmodern ikon műveinek részleteivel

– lett is utána felháborodás. Wass Albertnek viszont nincs olyan írása, mely sértő lenne, vagy alaptalanul kritikus. *A funtineli boszorkány*ban éppen nem a nemzetek szembenállásának kérdését boncolgatja, ez a regénye Erdély több nemzetiségű részén játszódik, és a cselekménye szerint a törésvonalak nem a különböző etnikumok között húzódnak.

A rendezőt, Poór Istvánt csak a tisztelet illetheti, amiért egy ilyen jelentős szellemi munkát elvégzett, s hozzáátette a maga pénzét is, ami nélkül a film el sem készülhetett volna. Ezzel a heroikus közdelemmel és eredménnyel megcsillantotta a reményt, hogy létezik még magyar kultúra, magyar film, csak harcolni kell érte. Az ugyan nehezen érthető, miért kell a magyar és a keresztényen szellemisségért ennyit harcolni, miért nem természetes a megérdemelt, méltányos és arányos állami/adófizetői támogatás.

Akik kétségbe vonják az író, a rendező éthoszáát, azoknak fokozottabban ajánlom a regény elolvasását, a film megtekintését. Ha nem hisznek az író szavainak és a rendező képeinek, akkor hihetnek a filmben feltűnő, megszólaló erdélyi színészek és amatőr szereplőnek. Ha nekik sem hisznek, akkor látogassanak el Erdélybe, azon belül a Mezőségre és a Székelyföldre, közel azokhoz a helyekhez, ahol *A funtineli boszorkány* története játszódik.

Epilógus

A részletes analízis alapján igazoltnak vélem, hogy Poór István filmje rendkívül értékes alkotás, amely méltó utómunkát és széleskörű forgalmazást érdemel. Igazolja azt is, hogy a Magyarországon a hivatalos filmfinanszírozásban még sok megválaszolatlan kérdés van. Ha pedig a magyar filmesek a külföldi szakmabeliektől tanulnának, ne a népbútító tömegfilmes témákat és dramaturgiai fogásokat lessék el, hanem – ha már Hollywood a mérce – tanuljanak forgatókönyvírást és színészvezetést az ottani szakemberektől, mint tette a fent elemzett film rendezője.

Az érintetteknek üzenem, hogy adják vissza a kultúránkat. Ha önként nem teszik, és nem ébred föl a lelkiismeretük, a sors előbb-utóbb úgyis rendel melléjük egy funtineli boszorkányt, aki majd tisztességre tanítja őket.

LENTE ISTVÁN: IZSÓP CSERÉPBEN
(VEGYES TECHNIKA – 2019)

T. NÉMETH LÁSZLÓ

Egyháztörténeti monográfia a „sok ellentmondással tele” időszakról

**Bertalan Péter: Az „ellenállástól” a kompromisszumig –
Az állam és az egyházak küzdelme a Kádár-korszakban 1957–1968.**
L’Harmattan – Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 2018.; 413 old.

„A témát a kutatására és feldolgozására választott korszak önmagában is érdekessé teszi, emellett gyakorlati jelentősége is vitathatatlan, hiszen a kádári negyven év egyházpolitikájának következményei, hatásai a ma politikáját is befolyásolják. Az egyházak számára éppúgy fontos a reális kép kialakítása az identitás szempontjából, mint az első lépéseit megtevő polgári demokrácia számára” – fogalmaz Bertalan Péter az 1957 és 1968 közötti időszak egyháztörténetével és egyházpolitikájával foglalkozó kötetében. Az *„ellenállástól” a kompromisszumig – Az állam és az egyházak küzdelme a Kádár-korszakban 1957–1968* címmel megjelent monográfia több felekezet egyháztörténetét tárgyalja (nem felekezetek, hanem korszakok, illetve régiók szerint; s nemcsak országos kitekintéssel, hanem Fejér megye és a Dél-Dunántúl térségeit hosszabban is elemezve.)

Az egyháztörténeti kutatások hosszú ideig a teológia és az egyház mint intézmény vizsgálatát jelentették, és kutatói főként egyházi személyek voltak. Az elmúlt években azonban egyre több olyan, egyháztörténettel foglalkozó munka látott napvilágot, amelyeknek szerzői nem valamelyik felekezet teológusai, teológiájának oktatói, hanem eltérő irányból, például az általánosabb történettudomány felől érkezve válnak egyháztörténet-íróvá. Akik felekezeti intézményi kötődés alapján vizsgálják az egyház történetét, általában saját egyházuk történetírói, de az általánosabb történettudomány felől érkezők felekezetközi kutatásokra is vállalkoznak.

A szerző öt szempont alapján végezte kutatásait. Vizsgálta az „egyháziak és a világiak” kapcsolatát, valamint azt, hogy „milyen esetekben tapasztalható az egyházi vezetés részéről a kollaboráns magatartás, s ez milyen mértékű”. Kutatta az országos, a regionális és helyi egyházpolitika kölcsönös viszonyát, áttekintette az ökumenikus törekvéseket és a II. vatikáni zsinat hatását, összehasonlította a Rákosi- és a Kádár-korszak egyházpolitikáját, valamint tanulmányozta, „hogyan milyen eredményeket tudott felmutatni a politika a vallás elleni harcban, és hogy a vallásos emberekre milyen hatással volt az ateista hadjárat”. Mindehhez legfőbb forrásai a megyei és az egyházi levéltárak dokumentumai, előbbieken különösképpen is az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) iratai. Ez adja a monográfia egyik újdonságát: a kötet is rámutat, hogy a mai egyháztörténeti kutatások legfőbb forrásuknak az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának forrásait tekintik, Bertalan Péter azonban ezen túlmutatva, az ÁEH és az egyházi levéltárak iratanyagát vizsgálja. Emellett fontos forrásai a memoárok, amelyek – amint a fülszövegben is írja – „a lélek titkos ajtóit tárják fel, s az érzelmek őszinteségével győznek meg bennünket”.

Az egyházpolitika korszakolása – ami több ponton is nehézségekbe ütközik – a szerző szerint is problematikus, hiszen „a szakirodalomban lényeges eltéréseket találunk”, és a Kádár-korszak első bő évtizede egyházpolitikai szempontból „sok ellentmondással tele szakasza közelmúltunknak”. A korszakok megállapítása felekezetek szerint is eltérő, valamint a történések szemléletmódja is meghatározza, hogyan alakulnak az egymás után következő időszakok határai.

A kötet külön fejezetben tárgyalja Vatikán és a katolikus egyház állambiztonsággal kapcsolatos nézőpontjait. Ezen belül Bertalan Péter összefoglalja saját kutatásait, amelyek már korábban is megjelentek, és a XII. Pius pápa által kiadott „*Provida Mater*” kezdetű „apostoli konstitúcióról”, a róla elnevezett „*Provida-csoportról*”, valamint a „Bulányi-féle bázisközösségekről” szólnak. A belügy a két egyházi csoport felszámolására törekedett, és súlyos ítéletek is születtek a megfélemlítés és a megosztás céljával.

Két fejezet mutatja be a Kádár-korszak kezdetének egyházpolitikáját, megállapítva, hogy ez az időszak „az elnyomás erejét, technikáját tekintve folytonosságot mutat a Rákosi-rendszerrel”, s ekkor a „Rákosi-korszak egyházellenes reflexei újra megjelentek”. Megismerhetjük az állam és a pártvezetés

egyházakkal kapcsolatos céljait, a református egyházon belüli küzdelmeket, az evangélikus egyház „újabb drámáját”, valamint a katolikus egyház és az állam viszonyát. A monográfia külön értékét jelenti az utolsó fejezet, a hitéleti adatokat táblázatosan bemutató *Mellékletek* és a korszak egyházi tisztviselőinek adatait tartalmazó *Archontológia*.

Bertalan Péter történész a kilencvenes évek első fele óta kutatja a dél-dunántúli régió egyházpolitikáját. A monográfia nagy részét is ez a téma és Fejér megye egyháztörténetének bemutatása alkotja. Megyénként, a hitéleti mutatók alapján elemzi – Somogy, Zala, Baranya és Tolna – felekezeteinek a történetét a Kádár-korszak első évtizedében. Míg Fejér megye – melyről önálló fejezet szól – a központhoz kapcsolódott, addig Dél-Dunántúl megyéi „az ország politikai, gazdasági központjától, Budapesttől aránylag messze esnek”. Megismerhetjük a megyék hitéleti adatait, összehasonlíthatjuk a legnagyobb keresztyén felekezeteket, olvashatunk az egyházpolitikáról, s alapvető társadalomtörténeti információkhoz juthatunk az egyházak mindennapjairól. A „lelkészek illúziómentes diagnózisa” alapján választ kaphatunk arra is, hogy miért indult el a „hitélet hanyatlása”.

Erre fontos forrás a kötetben idézett 1964. évi dunántúli református egyházkerületi missziói jelentés, amely rávilágít a legfontosabb problémákra. A szerző ezt így foglalja össze: „A református lelkészek helyzetének tarthatatlanságáról tehetett az az állam, amely megfosztotta az egyházakat létfeltételeiktől, tehetett az az egyházi vezetés, amely behódolt az államnak, meghatározó tényező pedig az elidegenedést előidéző mesterséges szekularizációs folyamat.”

Bertalan Péter kötetében a néhány évtizeddel ezelőtti korszak egyháztörténetét vizsgálja, és ennek nehézségére, valamint a korszakban rejlő kutatási lehetőségekre is felhívja az olvasó figyelmét: „A közelmúlt kutatásáról van szó. Sokan élnek még azok közül, akik átérték ezt a kort. A múlt idő újabb rétegei rakódtak rá vastagon az emlékekre. Ebből adódóan a történelemmé érlelődés e korszakot tekintve még csak a kezdetén tart.”

LENTE ISTVÁN: VIRÁGBA BORUL...
(VEGYES TECHNIKA – 2019)

„A Nyugat franciája”-tól a magyarul megszólaló francia versekig

Karádi Zsolt: Franciák és magyarok.

Tanulmányok a francia és a magyar irodalomról.

Örökségünk Könyvkiadó Kft. Nyíregyháza, 2018.; 203 old.

A szerző a Nyíregyházi Egyetem irodalomtörténésze, s csak az elmúlt szűk évtizedben több mint száz elemző és összehasonlító irodalomtudományi, illetve színházi tanulmányt, kritikát és esszét írt. Foglalkozik például a Krúdy-életművel, az Ady-kultusszal és a Móricz-örökséggel, Reményik Sándor és Dsida Jenő költészetével, a 19. századi irodalmunkban Kölcsey és Jókai hagyatékával, a századfordulón föltűnt Czóbel Minkával (aki a boszorkánydalokkal az irodalmi szecesszió és szimbolizmus határán az irodalmi modernizmus egyik előfutára volt) és a női lélek misztériumával; Baudelaire költészetével, a francia kapcsolatokkal; s kiemelt helyet foglal el munkásságában Áprily Lajos költészetének kutatása.

Új kötetében az 1998–2018 között született francia vonatkozású dolgozataiból közölt válogatást, és három fejezetre tagolta az írásokat. Az első rész akár önálló kismonográfiává is formálódhat: „A Nyugat franciája” c. fejezet a Gachot-tanulmányokat teszi közzé (Francois Gachot 1924-ben érkezett Magyarországra, s a következő évtizedben rendszeresen jelentkezett a Nyugatban a francia irodalmat népszerűsítő írásaival, valamint beszámolt a francia közönségnek is a magyar irodalom és művészetek alakulásáról a *Mercure de France* folyóirat hasábjain). A második fejezetben a Baudelaire- és Rimbaud-költemények fordításával foglalkozó négy tanulmány olvasható; a harmadik rész pedig francia nyelven írott munkákat kínál.

A Gachot-tanulmányok nemcsak a *Nouvelle Revue Française* köré szerveződő írók csoportja tagjának (és Jean Cocteau önkéntes titkárának) portréját

adják, irodalom- és művészet szemléletének alakulását mutatják be, hanem a magyar irodalom (és képzőművészet), illetve a francia irodalom (és a film, a zene) jelenségeire, a két kultúra közötti párhuzamokra, kapcsolatokra is rámutatnak. Ekképp egy olyan (összehasonlító irodalomtörténeti) szellemi utazásra invitálnak, mely során, a kapcsolattörténeten túl, betekintést kaphatunk a két világháború közötti kánonalakítás nyilvános vitáiba és rejtett folyamaiba – egyre inkább „magyarrá” válva, mégis kívülről szemlélve azokat.

A családja által bankárnak szánt Gachot eredetileg csupán négy évre érkezett volna Budapestre, ahol francia nyelvet oktatott, majd a francia kulturális intézet igazgatója és a Képzőművészeti Főiskola lektora volt, a francia művészetek modern törekvései iránt is fölkeltve az érdeklődést; elmélyült a barátsága Gyergyai Alberttel, feleségül vette Laborcz Ferenc szobrászművész hűgát – végül nem négy, hanem huszonöt évig maradt. 1926-tól rendszeresen publikált a *Nyugatban*, melynek vonzaskörébe Gyergyai Albert közvetítésével került, s ez a negyedszázad „egész életét, személyiségét, szépirodalmi és kritikus munkásságát alapvetően meghatározó és átformáló időszak” lett – írja Karádi Zsolt.

A szerző föltárta nemcsak Gachot publikált munkáit, hanem vallomásait, emlékezéseit és levelezését is – például Krúdy Zsuzsával, akivel élete utolsó periódusában került kapcsolatba (1973–1985 között), s a levelekben elsősorban a készülő, francia nyelvű Krúdy-fordítás kiadásának ügyét tárgyalták. Erről Karádi egy önálló fejezetben értekezik, melyben jól érzékelteti Gachot rajongását Krúdy Gyula írásművésze iránt, s hogy a francia Krúdy megjelentetése valóban a szívügye volt. „Végtelen sajnálom, hogy pesti életemben nem volt alkalmam megismerni édesapját. Mióta műveinek több kötetét ismerem, mondhatom, hogy ő volt egyike azoknak a magyar íróknak, akivel legszívesebben találkoztam volna, és akinek kifejezhettem volna mély elismerésemet” – olvasható az idézet Gachot leveléből.

(Ez egyébként arra is rámutat, hogy Gachot ugyan már több mint nyolc éve élt Budapesten, amikor Krúdy meghalt, azért sem találkoztak, mert bár Krúdy publikált a *Nyugatban* is – Gachot szerepvállalása idején, 1926-tól összesen tíz novellával volt jelen –, nem tartozott a folyóirat „asztaltársaságához”. „A *Nyugat* franciája” így kevesebb ösztönzést kapott a személyes kapcsolatteremtésre, helyette a tényleges nyugatosokkal ápolta a viszonyát.)

Lássuk viszont, milyen benyomásokat vagy inspirációkat emel ki Karádi Zsolt Gachot tájékozódásához! Az is vallomásaiból olvasható ki, hogy „a két világháború közötti Magyarország alkotói közül természetesen azokhoz vonzódott, akik számára a francia szellem ihletadó jelentőségű volt” – és így került kapcsolatba Babitscsal és Török Sophive-val, Karinthyval, Déryvel és Füst Milánnal, Kassákkal, Illyéssel, Radnóttival, Szerb Antallal, illetve Lesznai Annával, Cs. Szabó Lászlóval, Vas Istvánnal, Ignotus Pállal, Halász Gáborral és Komlós Aladárral, s megismerkedett Bartókkal és Kodállal is. Szeretettel szólt a Babitscsal való megismerkedéséről, hosszabban értekezett az Illyéssel kialakult barátságáról. Füst Milánról ezt írta: nála érezte „legerősebben egyfelől a büszkeséget, hogy olyan néphez tartozhatik, melyet lényegi különbségei elválasztanak minden mástól, de azt az elfojtott hangot is, hogy olyan nyelvi elszigeteltségre kényszerül így a magyar költészet, amely elvágja költőit a világ áramlataitól”. Karádi fölidézi a Radnóttiról szóló sorait is, melyet az *Egy elmúlt ország emlékei* c. emlékezésében írt: „benne éppen legmélyebb lényegét érintette mindaz, ami igazságtalanság, hazugság, árulás, jogfosztás volt a világban, és erre költőként reagált, valahányszor ez sebet ejtett rajta, mindig tollat ragadott, s így küzdött a reménytelenség, az undor ellen, mert tudta, hogy végső fokon csak a költők menthetik meg a világot. Tiszta lélek volt, megalkuvás és sértődés nélküli...”

Karádi Zsolt arra is fölhívja a figyelmet, hogy François Gachot nemcsak a magyar irodalom iránt érdeklődött (már 1926-ban beszámolt a francia olvasóknak Jókairól, Vörösmartyról, *Az ember tragédiájáról*, Kosztolányiról, Tóth Árpádról, Juhász Gyuláról, Kassákról; a legnagyobbnak Adyt tartva, s mellé állítva Babitsot is), hanem a magyar képzőművészet iránt szintén rajongott. Ennek bizonyosságát adta a *Nouvelle Revue de Hongrie* hasábjain közölt kisportrékkal, valamint az általa indított *L'Art Hongrois* c. kisonográfia-sorozatban (amelynek darabjai Csontváry, Rippl-Rónai, Koffán Károly és Ferenczy Béni munkásságát mutatták be.) Karádi kiemeli, hogy a magyar kultúrát szemlélő francia folyóiratban Gachot harmincas és negyvenes években esszéíróként és fordítóként egyaránt jelen volt: cikkeket közölt Móriczról, Gyergyai Proust-fordításáról, hírt adott kiállításokról, színházi előadásokról, és „nem tagadja meg vérbeli esszéista mivoltát sem, amikor nagyobb eszme-futtatást ír két hazája szellemi kapcsolatairól”.

A magyar irodalomról Gachot elsősorban a *Mercure de France* folyóiratba írta „leveleit” (1926-os beköszönő esszéjében Adyt, Babitsot és Kosztolányit méltatva). Karádi ennek is önálló tanulmányt szentelt, azonban a kutatásai közben nem találta a nyomát annak, 1931-ig vajon miért szünetelt a *Lettres Hongroises* rovat, és miért szakadt meg a sorozat 1938-ban. Az érdeklődés oka az lehetett, hogy a húszas évek végétől a francia irodalom nyitott a külföldi munkák irányába is, a lapok fordításokat kezdtek közölni.

Adynál Gachot a francia kötődéseket, Baudelaire és Párizs hatását emelte ki; az aszkézisében, kulturáltságában és költői temperamentumában Adyval ellentésez Babitsot a „magyar Valéry”-nek nevezte; Kosztolányinál a hangsúlyt leginkább az impresszionista hatásokra helyezte, ezzel is magyarázva, hogy ő szerezte a legtöbb olvasót a magyar költészetnek. A harmincas évek elején Karinthy, Babits, Márai újabb műveinek apropóján francia párhuzamokat keresett, és Szabó Dezsőnél is a „franciás múltat” emelte ki. 1933-ban népszerűsítő panorámát kínált az új magyar költészetéről, a már említettek mellett bemutatva Kassákot, Szabó Lőrincet, József Attilát; felhívta a figyelmet a konzervatív irány eltűnésére és a népiek megjelenésére; külön bekezdést szentelt a női költőknek és a „Trianon következtében elcsatolt területek magyar származású” alkotóinak, így pl. Mécs Lászlónak, Áprily Lajosnak és Reményik Sándornak. Később a magyar könyvkiadás, irodalom- és művészetkritika helyzetével is foglalkozott (kitérve Schöpfung, Bölöni és Németh László, Fülep Lajos és Genthon István ezirányú munkásságára). Utolsó levélében pedig (1938-ban) a szociográfiáról írt, vizsgálva Illyés (*A puszták népe*), Szabó Zoltán (*A tardi helyzet*), Erdei Ferenc (*Futóhomok*), Veres Péter (*Számadás*) s Féja Géza (*Viharsarok*) műveit.

Tanulmánya végén Karádi Zsolt megállapítja – Gachot egyik magánlevelére hivatkozva –, hogy elmélyült értelmezések helyett inkább esszéket írt, a költők, írók közül azokat részesítette előnyben, akiknek valamilyen francia kötődése volt (ezért néha arányérzéke is megcsalta), ám törekedett a „teljes írói porrté megalkotására, máskor folyamatok érzékeltetésére, illetve alaposabb műelemzés megfogalmazására is”. A többnyire túlzó kijelentései vagy a kritikai megjegyzések hiánya azonban arra utal, hogy Gachot misszióknak tekintette a magyar kultúra népszerűsítését „Franciaországban és mindenütt a világon, ahol franciául olvasnak”. A magyar kultúra szerves része a képzőművészet – budapesti éveiben a magyar festőkről és szobrászokról legalább

annyi alkalommal publikált, mint írókról és költőkről (erről a vonzódásról a kötetben szintén önálló tanulmányt kapunk). Karádi ugyan megjegyzi, hogy ennek a gazdag tevékenységének csak néhány aspektusára utalhat, és a téma mélyebb feldolgozást igényelne, szemléje így is útbaigazít, arra is rámutatva például, hogy Gachot kiemelt figyelmét a magyar képzőművészet iránt nem pusztán a személyes érintettség (családi, baráti, szakmai kapcsolat) indokolja, hanem az is, hogy a francia hatás épp a húszas évek végén, a harmincas évek elején mutatkozott meg. S ennek igazolására Karádi több Gachot-szövegből idéz, kiemelve a Czóbel Béláról vagy a Borsos Miklósról írott esszéit.

A fejezetcímadó („*A Nyugat franciája*”) tanulmányban, a kapcsolattörténet alapos föltárása után, arról kapunk képet: kiket, milyen műveket, jelenségeket ajánl a magyar olvasóknak (Gide, Cocteau, Crevel, Breton, Aragon, Fargue, Max Jacob, Giraudoux és mások). Irodalmi tájékozódását tehát útrabocsátó francia közege (a *Nouvellre Revue Française* köre) meglehetősen befolyásolta. Gyakran könyvkritikai is az általa kedvelt esszé műfajába fordulnak, rövidebb cikkei is miniatűr portrék, és „már messze nem az adott kötetéről van szó”, hanem személyes benyomásokról, asszociációkról, újragondolásokról, a „költő és megértő kritikus” közötti párbeszédéről. Karádi Zsolt úgy látja: „Megfigyelései lényegre tapintók, s merészen szubjektívek. Írásai magukon hordozzák az esszé legjobb hagyományait, a sokrétű ismeretanyagot, az elméleti tájékozottságot, a művés megformáltságot, az egyéniség semmivel sem helyettesíthető vonásait.”

Nem kevésbé tanulságosak a tanulmánykötet második fejezetének írásai. A „*bongó búcsúdal*” emblematikus francia költemények műfordítás variációit veti össze, az első tanulmány rögtön a szimbolista költészetet önmagában is jellemző Baudelaire-mű, a *Kapcsolatok* (a *Romlás virágai* IV. szonettje) Szabó Lőrinc és Tornai József által adott forítását. Az előzményeket föltáró (Tornai szempontjait ismertető) kommentárban fontos kiemelés, hogy a baudelaire-i „filozófiában” a *Rosszal szemben a Szépség* (mint metafizikai érték) jelentkezik a költő univerzumában – s ez még a Kosztolányi-féle szépségfelfogás értelmezéséhez, a „homo aestheticus” attitűdjéhez is támpontokat adhat, hiszen Kosztolányi maga is megfogalmazta nem egy jegyzetében, hogy de jó volna, ha a világot a Szépség váltaná meg. Karádi Zsolt azonban dolgozata második részében inkább a szövegekhez fordul, s analíziséhez nemcsak saját lírai érzékenységét s kiváló francia nyelvtudását használja, hanem azt a Szegedy-

Maszák Mihály által fölvetett forításkánoni elvet is szem előtt tartja, hogy „a fordítás sikerének nem a forrásszöveghez való hűség a föltétele, hanem az, hogy az átköltés képes-e beilleszkedni a célnyelv hagyományába”. Így lehet sikeres mások közt Kosztolányi és Tóth Árpád versfordításának sora, együtt azzal a Kosztolányi által megfogalmazott fordítói szemlélettel, mely szerint ő nem műfordítást készít, hanem egy magyar költeményt, melynek alapja az idegen nyelven írott vers.

A *szellem győzelme* c. tanulmányból (amely tudományos apparátusa elle- nére is inkább esszézerű, személyesebb jellegű vallomásként indul) kiderül az is, hogy Karádi milyen szempontokat tart fontosnak a műfordításnál. „A magyar Baudelaire bennem sokáig Szabó Lőrinc hangján szólalt meg – írja. – Babits kissé steril, Tóth Árpád ellenben túlhabzó szecessziós megoldásai miatt maradt távolabb. Szabó Lőrinc azonban »szöveg-hűség« és formai megoldások tekintetében is teljes mértékben elfogadhatónak tűnt.” Rájött azonban – az irodalmi hermeneutika (illetve Tornai Baudelaire-fordítása) tanulságait is figyelembe véve –, hogy „nincs végleges megoldás, mert minden fordítás- értelmezés, s minden szövegelsajátítás – miközben az idegen sajátta tételében érdekelt – újabb és újabb értelmezést generál.” A *Rossz virágait* (Tornai József fordítását) szintén ennek tükrében mutatja be; de mellette újabb tanulmányában foglalkozik Dsida Jenő Baudelaire-fordításával, továbbá adalékokat kínál Nagy László Rimbaud-fordításaihoz is. A *Tündéri vakmerőség* c. tanulmányban (bár Nagy László viszonylag kevés francia verset ültetett magyar- ra) Karádi modellezi Nagy László fordítói elveinek gyakorlatát is, amelyből kiemelhető, hogy költőnk nem annyira a szó szerinti pontosságra, mint inkább „valami belső dúltság markánsabb kimondására törekszik”.

A kötet utolsó fejezete («... *quelqu'un est venu*») három francia nyelvű tanulmányt tartalmaz: Baudelaire *Mesterséges mennyországok* (*Les Paradis artificiels*) című kötetéről; a katolikus költő Francis Jammes lírai világról; s Yann Andréa posztumusz Marguerite Duras-könyvéről. Ennek az utóbbi blokknak ugyan bármely, francia nyelvterületen megjelenő orgánumban helye volna, és bekapcsolódhat a francia nyelvű irodalomtörténeti és kritikai diskurzusba, még nagyobb missziót láthat el Karádi Zsolt, ha tervbe venné majdan egy, a magyar irodalomról szóló francia nyelvű kötet megjelentetését is.

A sokszínűség dicsérete

Varietas delectat

Cultural Encounters – New Perspectives in English and American Studies Kultúrák, kontextusok, identitások 1.

Szerkesztette:

Gaál-Szabó Péter, Csillag Andrea, Veres Ottília és Kmeczkó Szilárd

DRHE, Debrecen, 2019, 217 oldal

A Debreceni Református Hittudományi Egyetemen 2018-ban alapított Interkulturális Tanulmányok Kutatóintézete *Kultúrák, kontextusok, identitások* című kiadványsorozatának első kötete az angol nyelvű kultúrák jelenségeinek sok szempontú megközelítését ígéri már a címében is. Ez az olvasói várakozás csak megerősödik, ha áttekintjük a szerzőket bemutató rövid szövegeket a kötet végén, amelyek – az egyes írások címére is rápillantva – formálhatják az anticipációt s ezzel a kíváncsiságot. A tizenhárom magyar mellett egy amerikai és négy román szerző is helyet kapott, így kijelenthető: a kutatóintézet debütáló kötete az intézményi honlapon megfogalmazott célkitűzések szellemében lett összeállítva, hiszen fórumot kínál a tagjai számára a szakmai együttműködéshez az interkulturális kutatások területén, a kiadói és tudományszervezői tevékenységével pedig segíti a régióban működő kutatók tudományos együttműködését.

A szerzők közül mindössze ketten a DRHE oktatói, és szintén ketten kutatóintézeti tagok, ami mutatja, hogy a kötet anyagát a korábbi – határokon és kultúrákon átívelő – szakmai együttműködés alapozta meg. Mindez indokoltá teszi, hogy angol nyelvű szövegeket tartalmazzon, hiszen így a kötet – amellet, hogy hozzászólást jelent az angolszász kultúrák jelenségeit elemző magyar nyelvű diskurzushoz – a mai *lingua francán*, az anyanyelvi határokon túli olvasóközönség számára is elérhetővé válik. Röviden össze-

gezve: alapvetően román, romániai magyar, illetve anyaországi kutatók gyümölcsöző tudományos együttműködésének dokumentumát veheti kézbe az olvasó.

A kötet három tematikus egységre tagolódik. A legterjedelmesebb, nyolc szöveget egybefoglaló első rész közös gyökerét a történeti perspektíva alkalmazása, valamint a kulturális kapcsolatok és az identitás kérdéseinek vizsgálata jelentik. A következő tematikus egység, amely a *Gender, myth and the gothic* (Gender, mítosz és a gótikus) címet kapta, első pillantásra távolinak tűnő fogalmakat közelít egymáshoz. Ide öt olyan írást soroltak a szerkesztők, amelyekben láthatóvá válnak a címben jelzett különböző irányú megközelítések találkozási pontjai. Az utolsó, harmadik tematikus egység a nyelvet és a nyelvhasználatot vizsgáló szövegeket tartalmaz. Az itt közölt négy nyelvészeti tanulmány felépítése diszciplináris okok következtében eltér a korábbiaktól már azzal is, hogy a szövegek alkotóeleme egy, a vizsgálódás módszertanát áttekintő szakasz, valamint a közreadott elemzések részét képezik egy-egy átfogóbb nyelvészeti korpuszt megvilágító nagyobb lélegzetű, esetleg katalogizáló jellegű kutatásnak.

A kötet tanulmányait elolvasva olyan egyéni utakról, kutatási területek felől tájékozódhatunk, amelyeket valamelyest ismerhet ugyan az érdeklődő bölcsész, de korántsem biztos, hogy ilyen mélységű figyelemmel fordult korábban a vizsgált jelenségekhez.

Bökös Borbála, a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem adjunktusa Debrecen és Nagyváradot bemutató 19. századi angol útirajzokat vizsgált. A tanulmány a reformkori és az 1848–49-es forradalom és szabadságharc történelmi traumáját átélt települések városi tereit mutatja be a posztmodern térelmélet eredményeit felhasználva a szélesebb körben ismert John Pagettől kezdve – aki Debrecen a legnagyobb európai falunak nevezte –, Charles Loring Brace-en át, Andrew Patonig. A határ különböző oldalaira került két város történelmi kapcsolatai már önmagukban megalapozzák az interkulturális vizsgálatot, de a külső nézőpontok és a legújabb szemléletmódok izgalmas olvasmányt kínálnak, s az a lokálpatrióta vágy ébred az olvasóban, hogy a téma bárcsak magyarul is hozzáférhető lenne, hiszen már a címe is szívet melengetően csinos házakról és városokról tesz említést. A hajdani utazók ráadásul nagyban hozzájárultak annak a nyugat-európaiak

körében elfogadottá vált képnek a kialakulásához, amely alapján a magyarokat kiváló házigazdaként tartották számon.

Kmeczkó Szilárd, a DRHE docense a Hitler elől New York-ba menekült zsidók asszimilációs perspektíváit vizsgálja I. B. Singer *Shadows on the Hudson* (New York árnyai) címmel megjelent regénye szereplőinek sorsán keresztül. Többük útjai már Lengyelországban keresztezték egymást, New Yorkban pedig a közös múlt által összetartott asztaltársaságot alkotnak. Két összefüggő alapvető kérdés körül forognak a szereplők gondolatai: miként lehet egzisztenciálisan és morálisan túlélni a veszteségeket, illetve miként lehet zsidónak megmaradni az újvilágban. A túlélés lehetőségét jelentő utak mindegyike súlyos etikai dilemmákat vet fel, és ezek felvázolása mentén bomlnak ki az egyes sorsminták.

F. Szabó Andrea, a veszprémi Pannon Egyetem docense Margaret Atwood regényeinek adaptációin keresztül mutatja be egyes kanadai irodalmi művek filmre alkalmazott változatait. A kanadai író ismertsége és reputációja sokat köszönhet a világszerte vetített filmes változatoknak – elsősorban a *The Handmaid's Tale* (A szolgálólány meséje) című filmsorozatnak. A tanulmány kitér arra is, hogy a nemzetköziségre építő filmek évtizedekig nem fordultak a nacionalistának tartott alkotó művei felé, és regényeinek is csupán jórészt feminista értelmezését sikerült közvetíteniük a nézők felé. Atwood esetében a filmváltozatok azért sem szakadnak el az írótól, mert azok előmunkálataiban az átlagosnál jóval nagyobb része volt, esetenként olyannyira jelentős változtatásokat építve be a forgatókönyvbe, ami az adaptáció szorosan vett fogalmát is kérdésessé teszi.

Bernhardt Dóra, a Károli Egyetem oktatója egy másik kanadai, a többféle médiumot, a képzőművészetet és irodalmat is művelő Douglas Coupland posztmodern alkotói habitusát, lelkiségét mutatja be írásában. Az „Isten utáni élet” szekularizált világában alkotó művész számára a lelkiség Isten jelenléte helyett a hiány kifejezésére szolgál. A média állandó jelenléte megfosztja a posztmodern művészt és a befogadót a hagyományos, történetközpontú prózától, hiába árasztja el a fogyasztót állandó információdömpinggel, a hatás a mindentudás csömöre lesz. A fogyasztói technológia ürességéből a kiutat az igazságkeresés jelentheti.

Alina Tenescu, a Kraiovai Egyetem docense az elmúlt évtizedek posztmodern angolszász irodalmának városábrázolását vizsgálja. Elsősorban a

magyar közegben kevésbé vagy egyáltalán nem ismert szépprózára koncentrált. Martin Amis angol, Colum McCann ír, William Gibson kanadai és Ben Elton ausztrál szerzők nagyvárosban játszódó regényeiből vett részleteket vet össze a posztmodern térelméletek meghatározó alapműveivel, Yi Fu Tuan és Michel Foucault tanulmányaival, valamint a rájuk hivatkozó szakirodalommal.

Borus György, a Debreceni Egyetem történésze a gyengeelméjűként számon tartott III. György angol király sajátos rehabilitációját végzi el, bemutatva uralkodásának első éveit és a kezdeti bizonytalanság okait. Az antológia eddigi irodalmi orientációjához képest újdonságot jelent a historikus nézőpont megjelenése, mivel az így születő szöveg eltérő módon szerveződik, mint a főként elméleti megalapozottságú elemzések. Az 1760-as évekkel foglalkozó huszadik századi, valamint a legfrissebb angol szakirodalomra hivatkozva a szöveg a brit történelem egyik izgalmas szakaszát hozza közelebb még az adott korszak történelmét ismerő olvasóhoz is, tovább tágítva a kötetet az interdiszciplinaritás irányába.

Major Enikő, a Partiumi Egyetem docense Bernard Malamud *The Fixer* (A mesterember) című regényének hősét, az oroszországi zsidó Jakov Bok egyéni küzdelmeit követi végig az antiszemita közeg történelmi sodrásában. Az ateista zsidó mesterember nemzetiségi-vallási megkülönböztetése a mindenkori kirekesztés példázatává érik, másrészt pedig a motívumok szervezésével a regény Krisztus áldozatához közelíti a schlemil-figura szenvedéstörténetét.

Csorba Dávid, a sárospataki teológia Egyháztörténeti Tanszékének docense Lewis Bayly kegyességi iratának és Medgyesi Pál magyar fordításának egyes szakaszait vetette össze az I. Jakab angol királynak tulajdonított *The Book of Sports* (Sportok könyve) című kötettel, melyben a szigorú puritán erkölcsiség alapján állva jelölt meg bizonyos szórakozási formákat követhetőként, és ítélte el másokat, köztük a dohányzást és a katolikus ünnepekhez kötődő babonákkal tarkított mulatságokat is. A 17. században a magyar református kegyességet meghatározó *Praxis pietatis* szórakozásról, illetve azok vasárnapi tilalmáról szóló részének elemzésénél az etimológiai és nyelvtörténeti elemzés további adalékokkal is szolgálhatott volna. Mivel igen pontos – és magyarázatokkal ellátott – visszafordítást tett lehetővé az 1636-ban az angol eredeti alapján készült fordítás, amely természetesen a

17. századi magyar nyelv állapotát tükrözi, a tilalmi lista elemeit vizsgálva felmerül az olvasóban a kérdés, hogy Medgyesi az alapos műveltsége ellenére sem ismerhetett fel nyelvileg minden – általa is elítélt – szórakozási formát. A sakkozás (angolul eredetileg chase-playing) például a *Praxis pietatis* szöveghű fordításában „latorkodás”-ként szerepel.¹ Az a feltételezés, miszerint Medgyesi ne ismerte volna a Magyarországon is elterjedt sakkot, kevésbé valószínű, mint hogy a „chase” szót inkább az üldözés jelentéséhez közel álló fogalomként, esetleg fogócskaként értelmezte. A tanulmány rávilágít a magyar kegyességi hagyomány korszerűségére, hiszen a 17. századi viszonyok között is csupán két évtizeddel később készült el a magyar puritanizmust is meghatározó irat fordítása.

Veres Ottília, a Partiumi Keresztény Egyetem adjunktusa a Pügmalion-mítosz eredetinek tekinthető Ovidius-féle szövegének és a Ted Hughes által parafrázelt modern változatának komparatív elemzésével járul hozzá a transzkulturális kutatásokhoz. Érvéle szerint Ovidius a sztereotipikusan aktív férfi-alkotót és az ő fantáziáját passzívan kielégítő, életre keltett és engedelmes női testet mutatja be, addig Ted Hughes árnyaltabb s ennyiben valószínűbb nőalakot ábrázol a prozopopeia alakzatára alapozva. A széles határozási spektrummal rendelkező tanulmány a mítoszokat ismertető és értelmező Graves-től és Kerényi Károlytól a Pügmalion-mítosz magyar és nemzetközi szakirodalmán, valamint a festészetben, illetve a szépirodalomban megjelenő feldolgozások említésén át a tér poétikájáig és a feminizmusig is eljut.

A leginkább olvasmányos szöveg talán az igényes vagy klasszikus lektűr-irodalomhoz való kötődése miatt is Dana Percecé, aki a temesvári Nyugati Egyetemen igen széleskörű kutatásokat folytat, hiszen a témái a brit civilizáció vizsgálatától a boszorkányságon át a kortárs román kulturális és társadalmi jelenségekig ívelnek. Ezek közé illesztette be a két ismert női krimiszerző, Agatha Christie és P. D. James detektívregényeinek kanonizálásáról szóló tanulmányát. A posztmodern irodalomtudomány szélesebbre tárta a kánon kapuját, aminek köszönhetően a korábban „csak” szórakoztató irodalomként kezelt műfajok közül a nyomozást és annak logikai-módszertani eszöztárát az irodalmi műértelmezéshez hasonlító detektívregények kitün-

---

¹ Medgyesi Pál (2003): *Praxis pietatis, azaz kegyesség gyakorlás*. Koinónia, Kolozsvár, 138.

tetett figyelmet kaptak. Rövid műfaj történeti bevezető után a gender kérdése köré építve jellemzi a vegyészeten jártas Agatha Christie körültekintő alaposágát, s ezt követően tér át az intertextuális utalásokat előszeretettel alkalmazó elitista P. D. James krimi-termésének vizsgálatára.

Nyári Rudolf, a műfordítóként és tolmácsként is dolgozó filológus Samuel Butler *The Way of All Flesh* (Minden test útja) című viktoriánus regényének erőszak-narratíváját vizsgálja. Részletesen bemutatja azt a folyamatot, melynek során az apafigura paternalizmusában gyökerező erőszak tovább örökítődik a fiára is. Amellett, hogy bőségesen hagyatkozik a kapcsolódó szakirodalomra, feltűnően sokat, több bekezdésnyit idéz a regényből, ami ennek következtében némileg elbeszélő jellegűvé teszi a dolgozatát.

Georgiana-Elena Dila, a Kraiovai Egyetem docense Edward Albee talán legismertebb, *Who's Afraid of Virginia Woolf?* című abszurd színművének – melyet a magyarul a kissé félrefordított *Nem félünk a farkastól* címen ismerünk – többrétegűségét vizsgálja. Az előző szöveghez hasonlóan sokat, egész szakaszokat idéz a drámából, de itt elsősorban a szöveg korábbi értelmezőit bevonó elemzést olvashatunk, a kötet elméleti perspektívákat merészebben bevonó esszéihez képest inkább egy felsőoktatási tankönyv összegző írását nyújtva.

Hasonlót mondhatunk a szintén a Kraiovai Egyetemhez kötődő Mihaela Prioteasa szövegéről is, amelyben T. S. Eliot *The Waste Land* (A puszta ország) című sokat tárgyalt remekművének intertextuális és mitikus dinamikáját mutatja be. A szerzőről és a mű keletkezéstörténetéről szóló alapos bevezető után szintén a versből bőségesen vett idézetekkel találkozunk.

A kötet egyetlen angol anyanyelvű szerzőjének, a Miskolci Egyetemen tanító Ted Bailey-nek a tanulmánya szintén adaptációs alapokon nyugszik: *A The Haunting of Hill House* (A Hill-ház szelleme) című televíziós sorozat irodalmi alapját adó klasszikus horrornovellát, Shirely Jackson művét vizsgálja. Az 1959-ben születő női horrornak is nevezett mű többféle irodalmi interpretációt is kiérdemelt az évtizedek során. Egyesek a szellemjárta házat a főszereplő lány anyjának reprezentációjaként értelmezték, mások az elfojtott női szexualitást hangsúlyozták. Emellett a novella – és a belőle készült filmek – hatásmechanizmusa mögött a korszak elmagányosodástól és skizofréniától való egyre növekvő félelme is állhat. Az itt testet öltő értelmezés, melynek során a szerző a vágyakozás lelki okait és regénybeli megjelenését

vizsgálja, leginkább René Girard 1961-es *Deceit, Desire, and the Novel* (Megtévesztés és vágy a regényekben) című tanulmányára támaszkodik.

Az első nyelvészeti cikk szerzője Csillag Andrea, a DRHE docense, aki a félelem nyelvi kifejezésének angol és orosz példáit mutatja be Kövecses Zoltán kutatásaira és módszertanára támaszkodva. A félelem és a félelmet átélő személy a felsorolt metaforákban és metonímiákban tárolóedényként, illetve folyadékként jelenik meg.

Tematikusan e mellé vagy inkább ez elé is kerülhetett volna Dávid Gyulának az idiómákat (mint a fogalomalkotás nyelvi eszközeit) bemutató tanulmánya. A Károli Egyetem docense az idiómák korábbi szakirodalmát vizsgálja meg, élve azzal a feltételezéssel, hogy korábban meg sem kísérelték osztályozni a fogalomalkotás szempontjai alapján a frazémákat. Az általa említett néhány példában az angol szólásokat a magyar nyelv fogalmi készletével hasonlítja össze, szintén a metafora és a metonímia szóképeire építkezve.

Szentgyörgyi Szilárd, a Szegedi Egyetem fonológusa a standard brit angol (RP English) népszerű amerikai filmekben előforduló változatait tekinti át. Cikke megerősíti – és elméleti háttérrel támogatja meg – azt a laikus nézőként is ismert tényt, hogy a hollywoodi sikerfilmek a brit kiejtést tudatosan arra alkalmazzák, hogy az így beszélő szereplőt műveltségben a standard amerikai angolt használó fölé emeljék mint jószándékú segítőt (Obi-Wan Kenobi, Gandalf), s más esetben mint a kifinomult gonoszt (Palpatine szenátor a Csillagok háborúja című filmből). A filmekből vett példák fonetikus átírással szerepelnek, azokat táblázatosan téve átláthatóvá. A cikk alapvető feltevése, hogy a művelt brit kiejtés távolságot teremt, legyen az fizikai, elvont, társadalmi vagy történeti távolság.

Czeglédi Sándor, a Pannon Egyetem docense (az ismertető szerint) az amerikai történelemtől egészen a nyelvészetig sokféle témát tanít. Közülük a két említett szempontot egyesíti a tanulmányában, melyben az amerikai nyelvi tervezés történetét vázolja fel. Az Egyesült Államokban sem a kongresszus, sem az elnök nincs alkotmányosan felhatalmazva a nyelvpolitikai döntések meghozatalára, de az oktatáspolitikai vagy a közigazgatás irányításában lehetetlen elkerülni a nyelvhasználatot érintő törvények, rendeletek megalkotását. A cikk röviden említ néhány – főleg a bevándorlókat érintő – döntést, illetve a nyelv, nyelvhasználat kulcsszavain keresztül vizsgálja a

törvényhozás interneten is elérhető adatbázisának szövegkorpuszát, keresési eredményeit színes diagramokkal illusztrálva.

Az Interkulturális Tanulmányok Kutatóintézete változatos tematikát felvonultató olvasmányos kötettel debütál. Az itt olvasható szövegek alapján elmondható, hogy a hazánkban és a határokon átívelő régióban zajló interkulturális kutatásokhoz való kapcsolódás kétségtelenül nagy reményekkel kecsegtet. Bizakodhatunk, hogy a sorozat jövőbeni kötetei hasonló igényességről fognak tanúskodni.

LENTE ISTVÁN: CHILI
(VEGYES TECHNIKA – 2019)

Isten kertjének szimbolikus keretei

*Avagy: „A szobanövény is ember”
Lente István Hortus Dei festménysorozatán¹*

Tegyük föl, hogy nem tudunk a művészről semmit, folyosói „névjegyet” nem láttuk, a ráhangoló újságcikket sem olvastuk,² csupán a kiállítás címét és annak koncepcióját ismerjük. *Hortus Dei – A szobanövény is ember*. Viszont már a cím értelmezése is feltételez valamilyen előzetes ismeretet,³ mert ha a *Hortus Dei* jelentését megfejtjük (*Isten Kertje*), arról az Édenkert jut eszünkbe, ám nemcsak a növény-, hanem az egész teremtett világ: a Genézis névadásától, a reneszánsz panteizmuson keresztül, egészen a 21. századi „zöld Bibliáig”. Az eredeti birtokviszony kifejezésétől (az ember Istené, minden más saját boldogulására és Isten dicsőségére használ), a teljes létezőt átható szakrális jelenlétén keresztül, a környezetvédelemig, aminek szükségképpen a lelki környezet védelmétől kell elindulnia.

A művész nem könnyíti meg a dolgunkat, hiszen egy olyan rekonstrukciós folyamat részesévé teszi a befogadót, melyben a Genezist és az éppen aktuális hétköznapi valóságunkat (a genezis-élmény elvesztését, az arról való lemondást vagy az azzal kapcsolatos bizonytalanságunkat) interrefe-

---

¹ Az itt közölt szöveg a DRHE 2019. december 18-i karácsonyi kiállításának (Lente István: *Hortus Dei – Avagy a szobanövény is ember*) megnyitóján elhangzott beszéd szerkesztett, kibővített és jegyzetekkel ellátott változata.

² A megnyitászöveg egyes részleteinek felhasználásával a szerzőnek rövidebb esszéje jelent meg A Hortus Dei Könyve címmel a *Magyar Hírlap* 2019. december 18-i számában.
<https://www.magyarhirlap.hu/velemeny/20191218-a-hortus-dei-konyve>

³ Ez esetben az Eco szerinti „nyitott mű” elvének második és harmadik intenzitási szintje érvényesül: a fizikailag ugyan befejezett, de állandó mozgásban lévő mű a vele való találkozás során attól függően sarjaszt új és újabb viszonylatokat, hogy annak életre kelésében milyen személyes ízlés, világkép vagy „végrehajtás” (olvasat, értelmezés) játszik szerepet. Lásd: Eco, Umberto (1998): *Nyitott mű*. Európa, Bp.

renciális módon (párhuzamosan egymáshoz viszonyítva, egyiket a másikkal magyarázva) kell értelmezni. Isten kertjében ott volt az összes növény és állat mellett Ádám és Éva. Az első emberpár a kiűzetés után arra kényszerült, hogy otthon építsen magának (házat) és az Istennek (templomot, egyházat). Az Isten által teremtett növény bekerült végül az ember által berendezett szobába – az embernek kell gondoskodnia Isten teremtményéről. A növény is „embertárs” lett, mint a kutya és macska; a háziállatok után megjelentek mellettünk a szobanövények, azzal a látens reménnyel, mintha egy Genézis-másolatot kapnánk, s mintha az édenkertnek a saját otthonunkba való visszatelepítésével kísérleteznénk.

Az archetipikus analógia szerint a fa az embert reprezentálja (a sorsát és a környezetét, a tudatalatti önképét), másrészt a fa (pl. életfa) összeköti az eget és a földet, nem beszélve arról, hogy a fa szimbolikus reprezentációja a bibliai kontextusban ugyanúgy megjelenik (a Genézistől a Jelenések könyvéig), mint a profán, nem-bibliai kultuszokban.⁴ S mivel a „kedvencek” válogatása – közte a növényismeret (így a szobanövény kiválasztása) – jellemzi magát az embert, a növényeink szintén sokat elárulnak rólunk. (Virágzó legyen vagy zöld? Sok odafigyelést s állandó gondoskodást kívánjon-e, vagy legyen olyan, mely akkor is életben marad, ha megfeledkezünk róla? – Mert olyanok is vagyunk, mint a növényeink, s ahogy velük bánunk, e viselkedés az emberi kapcsolatainkról is árulkodik.)

Lente István szobanövényekkel reprezentálja az embert, ezért azt feltételezzük, hogy a növények képei nemcsak szimbolikusak, de allegorikusak is. Utalnak a lehetséges másik jelentésre, így az egész történetet legalább kétféleképpen lehet olvasni. (Emlékezzünk Tompa Mihály református papköltőre, a romantikus költő-triász harmadik tagjára, aki a *Virágregék*ben a virágokat emberi tulajdonságokkal ruházta föl.⁵) Ebből adódik a következő nehézség.

---

⁴ A témával kapcsolatos kiterjedt szakirodalom közül lásd: Jankovics Marcell (1991): *A fa mitológiája*. Csokonai, Debrecen.

⁵ A kétféle párhuzamos olvasat jellemzi az allegorikus megjelenítést. Tompa Mihály 1853-as *Virágregék* ciklusa jól példázza, a virágok (pl. ibolya, szegfű, liliom, rózsák stb.) hogyan reprezentálhatnak emberi tulajdonságokat. Az egyes szám első személyben megszólaló virágok – s a virágok párbeszéde – emberi érzésekről számolnak be, emberi élethelyzeteket idéznek meg. Tompa itt a romantikus hagyományból kilépve, a századvégi és a 20. sz. eleji szimbolikus-szecessziós ábrázolást is megelőlegezi.

Amikor *olvasni* szeretnénk a képet, feltételezzük, hogy történettel van dolgunk, így a láthatóban az epikus (elmondható) mozzanatokot keressük. Ám ezekben a képekben nincs semmilyen epikus mozzanat, a történetet magunkból kell kivetíteni a képre; és mindazt, amit a festményen látunk, vissza kell vonatkoztatni önmagunkra. Itt lép az előzetes ismereteink (és a kép) mellé a világkép, az én-ismeret.

Lukács László írja a *Vigilia* 2017. decemberi száma *Örömhír* vezércikkében, hogy az ember – az *Énekek Énekéből* kölcsönözve a kifejezést: mintegy „lepecsételt forrásként” – „az Édenkertet kapja otthonául, amely mindent biztosít biológiai életéhez. A Teremtő azonban nemcsak múló földi élettel ajándékozza meg, hanem meghívja örök szeretetközösségébe is. Világra jötte a megkérdésezése nélkül történt. De ez a meghívás szabad válaszra vár (tehát – öngyilkos módon – el is utasítható). Itt kezdődik a teremtés drámája. A szeretetre szólító hívást az őszülők elutasítják: letérnek az egyetlen útról, amely boldogságukhoz vezetne. Bűnbeesésük rányomja bélyegét az egész történelemre. [...] Isten azonban hűséges ‘szerelmes’: nem nyugszik bele az elutasításba.”⁶

Jézus magára vette a világ bűnét, közben választ adott az ős-bűnre. Nem véletlen, hogy a középkori *Biblia Pauperum*, az ún. „szegények” képes Bibliája általában egy ó- és egy újszövetségi jelenetet állított egymás mellé,⁷ s az édenből való kiűzetés alatt az angyali üdvözlőt ábrázolták. A Mária előtt megjelenő Gábiel arkangyal, Ézsaiás próféciját teljesítve bejelenti: Mária Fiút fog szülni. E párhuzamosság megfigyelhető több reneszánsz annunciata-festményen (pl. Fra Angelico tábláin); másrészt Mária gyakran zárt térben

---

(Tompá Mihály: *Virágregék*. <https://mek.oszk.hu/01100/01101/html/03.htm#386> [2019. 12.22.]

⁶ Lukács László (2017): *Örömhír*. *Vigilia*, 2017/12. 881.

https://epa.oszk.hu/02900/02970/00933/pdf/EPA02970_vigilia_2017_12_881.pdf (2019. 12. 17.)

⁷ Minden ma ismert illusztrált *Biblia pauperum* megegyezik abban, hogy az Ó- és Újtestamentum eseményeinek allegorikus kapcsolatát ún. képcsoportokban mutatja be. A közép-pontban mindig az újtestamentumi jelenet (mint antitípus) áll, és ehhez azonos gondolatot kifejező ótestamentumi képek társulnak. A kiemelt jelenetekhez a négy próféta szöveges jóvendölései is hozzátartoznak; gyakran szerepel például a bibliai képek mellett egy-egy magyarázó mondat vagy idézet is. (Novotny Tihamér [2013]: *Ars sacra*. Három kiállítás kapcsán. *Kortárs*, 2013/január.

http://epa.oszk.hu/00300/00381/00177/EPA00381_kortars_2013_01_14961.htm [2019. 12. 17.]

látható, egy belső udvarban, a *hortus conclusus*ban, a zárt kertben – *fons signatus* voltában az Éden-párhuzam itt is jelen van. A *hortus conclusus* (egyúttal az *ősforrás*) a *Hortus Dei* megfelelője lehet.⁸

Ha továbbra is a címnél és koncepciónál maradunk, sejteni kezdjük: talán Lente István célja is az volt, hogy a közönséges, hétköznapi dolgokban mutasson rá a szakrális összefüggésekre. Az „öröm (vessző) festészet” – hogy Lente 2019. szeptemberi, a DAB-székházban rendezett tárlatának címét kölcsönözzük – nem örömfestészeté változott át, hanem az öröm rendhagyó megfestésévé. S ez az „öröm” nem más, mint a kegyelem felismerése, vagy a lehetőség, a kényszerek közül kitörő szabad választás öröme.

Isten kertje az egész teremtett világ, ennek szimbóluma az éden, a teremtett világon belüli emberi lakóhely. Már nem lakunk az Édenben, ám arról nem tudunk, hogy a kert ne várna vissza bennünket. „Szobanövényeink a természettel való ősi harmónia, az elveszett édenkert utáni sóvárgásunk lenyomatai: művelésére, gondozására, gondoskodásra szánt létezők. Örömförások, teremtetségünk, rendeltetésünk megélésének eszközei. De nemcsak azok – vallja Lente István –, hanem modern emberlétünk metaforái is: a természetes közegükből kiszakított, szeparált, mesterségesen életben tartott

---

⁸ Az antikvitásban a kertnek még nem volt különösebb jelentősége, hiszen természet a falakon túl kezdődött, ám a középkorban megjelent a *hortus conclusus*, a fallal körbekerített Természet (ezt jelképezték pl. a kolostorkertek, a „szemlélődő imádság” helyszínei is), mely a korai reneszánsz képein már szintén föltűnt. A „zártság” a kert metaforikus jelentésére utal: a zárt kertbe nem léphet be bárki, csakis az, akinek van kulcsa hozzá. Fra Angelico az *annunciata* (*Angyali üdvözlés*)-képein (pl. 1425–28; 1450) Gábrriel Máriánál tett látogatásával párhuzamosan mutatja be a kiűzetést az Édenkertből, így az égi Paradicsom a szeplőtelen fogantatás, a misztikus egyesülés jelképe. Az *Énekek éneke* „lepecsételt forrása” a vallásos-misztikus jelentésen túl profán utalásokat is magában rejt (pl. a *hortus conclusus* a nőiség allegóriája), de tipológiai értelemben Mária Isten- és Krisztus-szeretetének az előképe. (Vö: <http://lexikon.katolikus.hu/H/Hortus%20conclusus.html> [2019. 12. 17.]) A középkori rózsahagyományok vizsgálatából kiderül: „a salamonpecsét (*Sigillum benedictae virginis*) és a rózsza gyakran szerepel együtt korabeli ábrázolásokon, így utalnak a *hortus conclusura*, arra a helyre, ahol Mária jelen van; s amelynek szakrális értelmű szerkezetét az *Énekek éneke* határozta meg”. (Géczi János [2003]: *Rózsahagyományok*. Iskolakultúra Könyvek 17., Iskolakultúra, Pécs, 23.)

létezők. A szobanövényeink ebben a tekintetben mi magunk vagyunk. Sorunk emberi sor, történetünk emberi történet.”⁹

Lente István kiállítási koncepciójában tehát a szobanövények egy elveszett éden iránti sóvárgásunk megtestesítői. S nemcsak az édenhez viszonyulásunkat fejezik ki, hanem a jelenlegi létállapotunk viszonyát is a teremtettség állapotához. Isten kertje (allegorikus voltukban a szobanövények is) mi vagyunk. Kiszakítva ugyan a természetes életterünkől, mesterségesen elszigetelve és életben tartva (sokszor magányosan, gondozatlanul), a választás lehetősége viszont megmarad. Magányosak legyünk-e, vagy egy olyan közösséget keressünk, ahová beléphetünk; illetve közösséget építsünk, ahol mások az otthonra lelnek; a fizikai környezetet hogyan alakíthatjuk át lelki és szellemi környezetté? Továbbá az a bizonyos jelentésnégyesség, a klaszszikus allegória rendjében épülő, az eseményjellegű mellett megjelenő három szellemi jelentéstartomány (a megváltás, a kegyelembe való megtérés, a múltó időből való átlépés a minőségi időbe) hogyan békél meg egymással?¹⁰

---

⁹ <https://www.drhe.hu/hu/hortus-dei-szobanoveny-ember> (2019. 12.22.)

¹⁰ Pál József is vizsgálja ezt a négyes értelmet Dante Can Grandéhoz, a veronai császári helytartóhoz írt levelében, melyet a *Paradicsom* bevezetőjeként küldött el pártfogójának. A „polisemos” alappéldája az *In exitu Israel de Aegypto* kezdetű zsolttár. A történelmi esemény mellett három szellemi értelem van jelen: „az emberiség Krisztus általi megváltása (*redemptio facta per Christum*), az egyén lelkének megtérése (*conversio animae*) a bűn gyászából és nyomorúságából a kegyelem állapotába, illetve a pusztulásnak alávetett idő szolgátságából való kimenetelünk a szabadság örök dicsőségére. Utóbbi hármát (*allon*, lat. *alienum, diversum*, más, különböző) együttesen allegorikusnak lehet nevezni. (Pál József [2009]: *Dante. Szó, szimbólum, realizmus a középkorban*. Akadémiai, Bp., 57.) Az Írás négy jelentése elvének legismertebb megfogalmazója a 13. századi Aquinói Szent Tamás, aki a *Summa Theologicá*ban kifejti: az Írás szerzője Isten, aki az értelemre nemcsak szavakkal, de a dolgokkal is utal, és a dolgok is utalnak valamire. Az első jelentés szó szerinti (történelmi); amikor a szavakkal jelölt dolgok jelölnek valami mást, az spirituális jelentés, mely ráépül az előbbire – mert „a Régi Törvény csak árnyéka az Új Törvénynek” (Zsid 10:1). Ha „a Régi Törvény tárgyai az Új Törvényt jelölik”: ez az allegorikus jelentés; Krisztus (előképeivel) pedig a mi tetteinket is szabályozó morális jelentést állítja előtérbe; és ha a dolgok a végső dicsőséghez kapcsolódnak, létrejön az anagogikus jelentés. Aquinói Tamás igazat ad Ágostonnak, aki szerint a szent szövegeknek a szó szerinti jelentés alapján is több értelme lehet. A „négy jelentés elve” Ágostontól kezdve szerepel a hermeneutikai művekben, de Pál apostol a Galatákhöz írott levelében (Gal 4,21–27) korábbi példákat is említ, ahol „Jeruzsálem szó szerinti jelentése a zsidók városa, az allegória Krisztus templomaként utal rá, tropologikus, azaz morálisan az

Visszautalva az *angyali üdvözlés*-képekre, nemcsak a *pretextust*, az evangélium ismeretét feltételezi a művész, de gyakran konkrét szövegidézeteket jelenít meg (a festményen olvashatók pl. a Lukács evangéliumából kiemelt töredékek, az „üdvözlégység”-, a kegyelem-fragmentumok, illetve az Úr szolgálóleányának válasza). Lente István szintén alkalmazza a szövegtöredéket, a locsolásra váró lilium a vázában (Mária-szimbólumként) azonosítható a reneszánsz ikonográfia, a szöveg-kép viszony újragondolásával: ott olvasható mellette az „*Úr szolgálóleánya*” felirat, egy újságból kiemelve a szavakat

És mi locsolja vajon a liliumot? A locsolókanna szintén egy újságszövegtest, benne a napi politikai hírekkel és álláskeresői felhívással; másutt egy kerékpárszerviz-hirdetést olvasunk és vetőmag-tanácsokat; az Ady-fesztivál és a színház híreit, illetve véletlenszerű, nem releváns információkat, de a virág-kontextus átértelmezi a szöveget. Ha arról beszélünk, hogy az eredeti környezetétől izolált növény (az édenkertből kiszakított ember) már nem képes gondoskodni magáról, úgy ezt a gondoskodásképtelenséget a saját korunkkal, a kornak attitűdjeinket is alakító tulajdonságaival kell összevetni. Néhány direkt, az asszociatív képzetet szándékosan irányító újságrész kivételével – mint pl. „*az Úr szolgálóleánya*” – a virágkép-háttér maga is véletlenszerű, mint ahogy a világ-kép szintén esetleges, nem ritkán irányított. Érdemes ezért a képek szövegtest-labirintusában a középpontokat keresni, nemcsak a kijáratokat, mert itt is csupa ellentmondás fedezhető föl.

---

emberi lélek és anagogikusan pedig a mennyország városa, mely mindannyiunk anyja”. Ez a négyes értelmezés Jeruzsálem kapcsán közismert lett a középkorban, s korai munkájában Luther is használta. A szó szerinti, az allegorikus, morális és anagogikus jelentés nem a mai értelemben vett kétértelműséget jelöli. „Sokkal inkább arról van szó, hogy a jelentés maga több létréeggel rendelkezik, azaz a jelentés nem immanens, hanem transzcendens, spirituális. [...] A négy jelentés elve, belső szerkezete annyiban különös, hogy miközben a szó szerintit mindig elsőként említi, a hangsúly nem rajta, hanem az általa láthatóvá tett, közvetített többi jelentésen van.” (Bókay Antal [2006]: *Bevezetés az irodalomtudományba*. Osiris, Bp. https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevetetes_az_irodalomtudomanyba/ch02.html [2019. 12. 23.]

LENTE ISTVÁN:
TRECENTO LILIAM ÖNTÖZŐKANNÁVAL
(VEGYES TECHNIKA – 2019)

Az *angyali üdvözlés*-képeken fontos a textus és pretextus. Lente István képein szintén a középpont felé mutató irányt láthatjuk a képbe applikált szövegben. Csupán még egy példát idézve: „A kultúra is virágba borul” – ez egyúttal ironikus társadalmi lelet. A kultúra a kert *művelése* (Voltaire Pangloss mesterének tanácsához hasonlóan), itt viszont a virágba borulást is a mesteres fény idézi elő. A lilium Pilinszky plakátmagányba ázó éjjeleire tekint; a *Kiárusítás* a fölöslegessé vált virágokat, a fölösleges embereket vagy a talányos hiányokat mutatja be. (S innen már csak egy lépés Tóth-Máthé Miklós örökbecsű novellája, az 1980-as *Lomtalanítás*,¹¹ melyben nemcsak az öreg karoszéket, hanem vele együtt a nagymamát is „kiselejtezik”). Lente festményén a fikusz új vetőmagért kiált; a karácsonyi kaktuszvirágok hervadoznak, míg a „festményalapként” funkcionáló szövegei fejtetőre álltak: minden másképp van, az öröm helyett a szomorúság árad, amit melankóliának sem nevezhetnénk, sokkal inkább tragikumnak.

S ha már van valamilyen képzetünk róla, hogy mit fest, megkérdezhetjük, hogy miért fest Lente István? Az egész más koncepcióval fogant szeptemberi tárlat beköszöntőjében ez állt: azért, mert válaszokat keres. „Festése maga a kérdések sora. Megalkuvó, a dolgok felett könnyen napirendre jutó természetünk gyötrése igazabb – bár talán szavakkal ki nem mondható – válaszok reményében. Szüntelen önreflexió. Nincs festészet önreflexió nélkül. Nincs festészet paradoxonok nélkül: keressetek, és találtok. Keressetek válaszokat – és találtok megvilágító erejű kérdéseket.”¹² Lente nem válaszokat kíván adni, hanem kérdező létünkhöz szegődik társként (mert kérdések és kétségek során juthatunk el a bizonyossághoz). S már húsz éve egyre csak kérdez (mióta diplomát szerzett a Magyar Iparművészeti Egyetemen; a több mint 300 megvalósult könyvterve mellett rendszeresen részt vesz csoportos kiállításokon, illetve egyéni tárlatokat rendez).

Mivel pedig – bár itt a konceptuális keret miatt a retorika is fontos – a képzőművészet nem az üzenetről szól, hanem a kifejezésről, annak módjáról, a megalkotottság mikéntjéről, rá kell kérdezni arra is: a művészi eszközök milyen látható képi formában állnak egy szövegszerű retorikai cél szolgálatába.

---

¹¹ In: Tóth-Máthé Miklós (1998): *Lomtalanítás. Válogatott novellák (1971–1994)*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 187–191.

¹² Lásd Lente István 2019. szeptemberi kiállítás-vezetőjét.

Ennek megválaszolása közben nemcsak az tárható föl, hogy vegyes technikájú művei (a kollázs-, a grafikai és festői elemek, anyagok és eszközök ötvözése) nem pusztán harmonizálják, de egymásba szervesítik az ellentétes kifejezési, anyag- és létezésminőségeket, hanem ezen túl érzelmileg és intellektuálisan is mozgósítanak. Szimbolikus-expresszív, dramatizált lírai festői nyelvre tele van elfojtott érzelmekkel, archaikus szomorúsággal, a látható öröm helyett a láthatatlan felfedezésének az örömeivel.

Ez pedig – a festői nyelvhasználattal párhuzamosan – paradoxonokat és disszonanciákat ébreszt, olybá tűnik, mintha a virágaink a falakra száradtak volna, s mintha a grafikai erővonalak és a festői gesztusok harcából (Monet tavirózsáinak és Csontváry cédrusának találkozásából) csak kétség születne: hogy méltók vagyunk-e az Éden visszaszerzésére. Mégis erős grafikai alapú festői nyelven szól Lente István arról, hogy a *Hortus Dei* – ahol a szobanövény is ember – olyan kert, ahol otthonra lelünk, ha felelősséget vállalunk növényeinkért, tehát önmagunkért és embertársainkért.

Hiszen az autonómia és a szabad választás lehetősége mindig felelősséggel jár. A szomorúság és a tragikum (amit a festmények sugallnak) itt változik vissza örömmé: a szobanövény-emberek középpontba állítása révén megfogalmazott örömmel.

LENTE ISTVÁN: KIÁRUSÍTÁS
(VEGYES TECHNIKA – 2019)

LENTE ISTVÁN: AGAVÉK
(VEGYES TECHNIKA – 2019)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

BEREK SÁNDOR – *szociológus, kulturális antropológus*

BERTHA ZOLTÁN – *irodalomtörténész*

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ – *filmsztéta, forgatókönyvíró*

KARÁDI ZSOLT – *irodalomtörténész*

KMECZKÓ SZILÁRD – *filozófus*

KOVÁCS GERGELY – *magyar-angol szakos tanár*

LENTE ISTVÁN – *képzőművész, könyvtervező*

NÉMETH ÁRON – *református teológus*

PINCZÉSNÉ PALÁSTHY ILDIKÓ – *pszichológus*

T. NÉMETH LÁSZLÓ – *történész, lapszerkesztő*

VITÉZ FERENC – *irodalmár, kultúrakutató*